

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
VERSLO TEISĖS KATEDRA

KRISTINA SURVILAITĖ
Verslo teisės programos studentė

**PRIEŠTARAVIMAS IMPERATYVIOMS ĮSTATYMO NORMOMS, VIEŠAJAI TVARKAI
AR GERAI MORALEI KAIP SUTARTIES NEGALIOJIMO PAGRINDAI**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas - doc.dr.Egidijus Baranauskas

Vilnius, 2009

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. Sutarčių negaliojimo pagrindai	8
1.1. Sutartys, turinčios subjektų sudėties trūkumų	8
1.2. Sutartys, turinčios formos trūkumų	11
1.3. Sutartys, turinčios valios trūkumų	14
1.4. Sutartys, turinčios turinio trūkumų	22
2. Prieštaravimas imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei kaip sutarties negaliojimo pagrindai: sąvokų turinys ir jų tarpusavio santykis	24
2.1. Imperatyvios įstatymo normos	24
2.2. Viešoji tvarka	32
2.3. Gera moralė	39
2.4. Sąvokų: imperatyvios įstatymo normos, viešoji tvarka, gera moralė tarpusavio santykis ir atribojimo kriterijai.....	46
3. Prieštaravimo imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei kaip sutarties negaliojimo pagrindų taikymo teisinės pasekmės	48
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	56
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	59
SANTRAUKA.....	63
SUMMARY.....	64

IVADAS

Temos aktualumas. Sandoriais laikomi asmenų veiksmai, kuriais siekiama sukurti, pakeisti arba panaikinti civilines teises ir pareigas.¹ Taigi, sudarydami sandorius asmenys siekia tam tikrų teisinių pasekmių, o jeigu sudarytas sandoris yra ydingas, tai paprastai jis „nesukels tų teisinių pasekmių, kurių siekė jo dalyviai sudarydami sandorį“². Tokie atvejai reglamentuojami Civilinio kodekso (toliau CK) pirmosios knygos II dalies IV skyriuje, kuriame įtvirtinti sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės. Tai yra bendrosios nuostatos, o specialiųjų sandorių negaliojimo normų galima rasti ir kituose CK straipsniuose.

Sandorių negaliojimo instituto paskirtis – siekti, kad civiliniuose santykiuose būtų užtikrintas teisėtumas. Kita vertus, įstatymų leidėjas siekia užtikrinti sandorių ir jų pagrindu susiklosčiusių civilinių santykių stabilumą, įgytų teisių ilgaamžiškumą ir jų gerbimą. Todėl sandorio pripažinimas negaliojančiu be pakankamo teisinio pagrindo šiam stabilumo tikslui prieštarautų.³

Sutartis yra viena iš sandorių rūšių, todėl siekiant sutartį pripažinti negaliojančia, galima remtis jau minėtomis CK pirmos knygos II dalies IV skyriuje įtvirtintomis nuostatomis.

Civilinės teisės moksle yra išskiriamos dvi negaliojančių sutarčių rūšys: absoliučiai negaliojančios (niekinės) ir santykinai negaliojančios (nuginčijamos) sutartys. Niekinės sutartys nesukuria pagal įstatymą jokių teisinių pasekmių, tarsi šalys nebūtų atlikusios jokių teisiškai reikšmingų veiksmų; tokios sutartys negalioja savaime, nesvarbu, ar pareikštas ieškinys pripažinti sutartį negaliojančia, ar ne. Niekinės sutartys yra tiesiogiai draudžiamos įstatymo, dažniausiai pažeidžiančios ne tik sutarties šalių teises, bet ir viešąjį interesą, viešąją tvarką, imperatyvias įstatymo normas. Nuginčijamos sutartys galioja tol, kol nėra nuginčytos, be to, jos gali būti ir patvirtintos, tokiu atveju jos sukurs teises pasekmes. „Nuginčijamu sandoriu paprastai pažeidžiamas ne viešasis interesas, viešoji tvarka, imperatyvios ir visuomenės mastu reikšmingos teisės normos, o atitinkamų asmenų teisės, jų privatūs interesai.“⁴ Šiame magistriniame darbe pagrindinis dėmesys bus skirtas niekinėms sutartims, t.y. sutartims, prieštaraujančioms imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai bei gerai moralei.

Vienas iš pagrindinių civilinės teisės principų yra sutarties laisvės principas, kuriuo paremta ne tik civilinė, bet ir sutarčių teisė. Šis principas nėra absoliutus ir gali būti ribojamas imperatyvių teisės normų, viešosios tvarkos bei geros moralės pagrindais. CK 6.157 str. nurodyta: „Šalys savo susitarimu negali pakeisti, apriboti ar panaikinti imperatyviųjų teisės normų galiojimo ir taikymo,

¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas (2000 m. rugsėjo 06 d. Nr. VIII-1864) // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 . 2262. 1.63 str.

² Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. Civilinė teisė: vadovėlis. Kaunas: Vajusta, 1997. P. 195.

³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. spalio 2 d. nutartis c.b. UAB „Init“ v. UAB „Parabolė“, Nr. 3K-3-905/2000.

⁴ Mizaras V. Ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. – Vilnius: Justitia, 2009.

nepaisant to, kokia teisė – nacionalinė ar tarptautinė – šias normas nustato“, o CK 1.81 str. įtvirtinta: „viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja“. Šių straipsnių nuostatos reiškia, kad sutartis, kurios turinys pažeidžia imperatyvias teisės normas, viešąją tvarką ar gerą moralę, yra negaliojanti *ab initio*. Įstatyminiu lygmeniu sąvokos: imperatyvios įstatymo normos, viešoji tvarka ir gera moralė – nėra apibrėžtos. Tai yra vertinamojo pobūdžio sąvokos, kurias teisinių santykių subjektai supranta skirtingai ir kurios bėgant laikui įgyja vis kitokią prasmę. Dar vienas aspektas yra tas, kad šios trys sąvokos tarpusavyje yra tampriai susijusios ir kartais sunku atskirti, kuri norma turi reguliuoti konkretų teisinį santykį, pavyzdžiui, prekyba organais. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad šis veiksmas pažeidžia imperatyvias įstatymų normas, taip pat ir viešąją tvarką bei gerą moralę. Atrodytų, kad galėtume taikyti bet kurią iš šių normų, bet šių normų taikymo teisinės pasekmės yra skirtingos.

Būtent šios minėtos aplinkybės ir paskatino darbo autorę nagrinėti sutartis, prieštaraujančias imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai bei gerai moralei, palyginti, kaip šie sutarčių negaliojimo pagrindai apibrėžiami Lietuvos bei užsienio autorių, atskleisti šių pagrindų tarpusavio santykį bei apibendrinti teismų praktiką šiuo klausimu.

Temos ištyrimos lygis. Lietuvos teisės moksle sutarčių negaliojimas dėl prieštaravimo imperatyvioms įstatymų normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei plačiau nagrinėjamas prof. habil. dr. V. Mikelėno monografijoje „Sutarčių teisė“⁵. Mokslininkas analizavo skirtingų teisinių sistemų valstybių bei Lietuvos sutarčių negaliojimo pagrindų specifiką. Tyrimu atskleista sutarčių negaliojimo samprata, rūšys ir pagrindimas skirtingų šalių teorijoje bei teismų praktikoje. Analizė tebėra aktuali, bet šiandien jau nėra pakankama, kadangi darbas atliktas iki naujojo CK įsigaliojimo. E. Baranauskas ir kt. vadovėlyje „Civilinė teisė. Bendroji dalis“⁶ bei V. Mizaro ir kt. vadovėlyje „Civilinė teisė. Bendroji dalis“⁷ aptariami sandorių negaliojimo pagrindai, paaiškinamos sąvokos imperatyvios įstatymų normos, viešoji tvarka, gera moralė. A. Vaišvila pateikia imperatyvių teisės normų sąvoką⁸, o V. Mikelėnas⁹ imperatyvių teisės normų bei viešosios tvarkos sąvokas atskleidė analizuodamas atvejus, kada galima atsisakyti taikyti užsienio teisę, be to, nagrinėjo ir sandorių negaliojimo instituto taikymą teismų praktikoje¹⁰. CK pirmosios knygos komentare¹¹ pateikiama CK 1.80 (imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujancio sandorio negaliojimas) bei 1.81 (viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujancio sandorio negaliojimas) straipsnių analizė.

⁵ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996.

⁶ Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007. p. 346-349.

⁷ Mizaras V. Ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. – Vilnius: Justitia, 2009.

⁸ Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000.

⁹ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2002.

¹⁰ Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje // Justitia. 2006, Nr. 4.

¹¹ Civilinio kodekso komentaras, pirmoji knyga: bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.

Sandorių negaliojimo tema daugiau veikalų yra parašytų užsienio autorių. Vienas iš jų yra P. Richards¹², kuris analizavo Anglijos teisėje taikomus sutarčių negaliojimo pagrindus, apie sutarčių negaliojimą ir amoralumą rašė H. Kötz ir A. Flessner¹³ bei K. Zweigert ir H. Kötz¹⁴, R. Zimmermann bei S. Whittakersutarties analizavo sutarties negaliojimą pagal įvairių valstybių teisę¹⁵, be to, šie negaliojimo pagrindai reglamentuoti ir UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principuose¹⁶ bei Europos sutarčių teisės principuose¹⁷. Literatūros lietuvių bei užsienio kalbomis šia tema yra tikrai nemažai, be to, nemažą indėlį aiškinant „imperatyvių teisės normų“, „viešosios tvarkos“ bei „geros moralės“ sąvokas pridėjo ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas.

Tyrimo problema. Sąvokų: imperatyvios įstatymų normos, viešoji tvarka bei gera moralė tarpusavio atskyrimo kriterijų nebuvimas.

Tyrimo objektas. Sutarčių, turinčių turinio trūkumą, t.y. prieštaraujančių imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai ir gerai moralei negaliojimas.

Tyrimo dalykas. Sąvokų: imperatyvios įstatymo normos, viešoji tvarka bei gera moralė turinio analizė, jų tarpusavio santykis, taikymo specifika pagal Lietuvos bei kitų Europos Sąjungos valstybių narių teisę, teismų praktikos analizė, taikant šiuos sutarčių negaliojimo pagrindus.

Tyrimo hipotezė. Prieštaravimo imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei sąvokų interpretavimo problemų nesumažės, jeigu įstatyme detalizuosime šių negaliojimo pagrindų turinį.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti sąvokų „imperatyvios įstatymų normos“, „viešoji tvarka“ ir „gera moralė“ teorinius ir praktinius aspektus.

Tyrimo uždaviniai. Nurodytam tikslui pasiekti, keliami tokie uždaviniai:

1. Atskleisti sutarčių negaliojimo pagrindų svarbiausius aspektus;
2. Išanalizuoti sąvokų: imperatyvios įstatymo normos, viešoji tvarka, gera moralė turinį bei jų tarpusavio santykį;
3. Išanalizuoti sutarčių, prieštaraujančių imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei, negaliojimo teises pasekmes;
4. Apibendrinti teismų praktiką, sprendžiant bylas dėl sutarčių negaliojimo, kai jos prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai ir gerai moralei.

¹² Richards P. Law of contract. Harlow: Longman, 2006. psl. 275 - 301

¹³ Kötz H., Flessner A. European contract law. 2002.

¹⁴ Zweigert K., Kötz H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001.

¹⁵ Zimmermann R., Whittaker S. Good faith in European Contract Law. – Cambridge University Press, 2000.

¹⁶ <http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637>.

¹⁷ The Principles of European Contract Law. Part III/edited by O.Lando, H.Beale. – The Hague: Kluwer Law International, 2002.

Tyrimo metodai:

1. *Dokumentų analizė metodas* naudojamas kaip norminių teisės aktų, teismo nutarčių, nutarimų bei kitų dokumentų informacijos tyrimo priemonė.
2. *Lyginimo* metodas naudojamas įvertinti užsienio valstybių ir Lietuvos teisės ir teismų praktikos požiūrį į sutarčių negaliojimą, dėl prieštaravimo imperatyvioms įstatymų normoms, viešajai tvarkai ir gerai moralei.
3. *Apibendrinimo* metodas taikomas analizuotai medžiagai apibendrinti bei galutinėms išvadoms suformuluoti.
4. *Abstrakcijos, sintezės, indukcijos ir dedukcijos* metodais atliekama naudotos literatūros analizė.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, trys skyriai, išvados ir rekomendacijos, literatūros sąrašas, santrauka lietuvių bei anglų kalbomis.

Pirmame darbo skyriuje „sutarčių negaliojimo pagrindai“ aptariamas sutarčių negaliojimas dėl valios, formos, subjektų ir turinio trūkumo.

Antrajame darbo skyriuje „prieštaravimas imperatyvioms įstatymų normoms, viešajai tvarkai ir gerai moralei kaip sutarčių negaliojimo pagrindai: sąvokų turinys ir jų tarpusavio santykis“ analizuojamas sąvokų: imperatyvios įstatymo normos, viešoji tvarka, gera moralė turinys, atskleidžiama, kaip šios sąvokos suprantamos Lietuvos bei užsienio mokslininkų, kaip šiuos sutarčių negaliojimo pagrindus taiko teismai bei koks šių sąvokų tarpusavio santykis.

Trečiajame darbo skyriuje „prieštaravimo imperatyvioms įstatymų normoms, viešajai tvarkai ir gerai moralei kaip sutarčių negaliojimo pagrindų taikymo teisinės pasekmės“ analizuojamos sutarčių negaliojimo pagrindų taikymo teisinės pasekmės.

Pagrindinės darbe vartojamos sąvokos:

1. *Imperatyvios teisės normos* - teisės normos, kurių šalys savo susitarimu negali pakeisti, apriboti ar panaikinti.¹⁸
2. *Viešoji tvarka* - pagrindiniai principai, kuriais yra grindžiama valstybės teisinė sistema, valstybės ir visuomenės funkcionavimas.¹⁹
3. *Gera moralė* - kultūringo, teisingo žmogaus minimalaus gėrio, blogio, teisingumo, pareigos, padorumo suvokimas.²⁰
4. *Sutarties laisvės principas* – vienas pagrindinių civilinės teisės principų reiškiantis, kad kiekvienas asmuo turi teisę apsispręsti sudaryti sutartį ar ne, šalys sutartyje gali pačios

¹⁸ Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000.

¹⁹ Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007. P. 348.

²⁰ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 185.

nusistatyti savo teises ir pareigas, gali nusistatyti sankcijas už sutarties nesilaikymą, taip pat gali sudaryti sutartis, kurios net nėra numatytos CK.

5. *Sutarties negaliojimas* – bent vieno iš būtinų sutarties elementų neatitikimas įstatymo reikalavimams.²¹

²¹ Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. *Civilinė teisė: vadovėlis*. Kaunas: Vija, 1997. P. 194.

1. SUTARČIŲ NEGALIOJIMO PAGRINDAI

Sutartis – dviejų ar daugiau asmenų susitarimas sukurti, pakeisti ar nutraukti civilinius teisinius santykius, kai vienas ar keli asmenys įsipareigoja kitam asmeniui ar asmenims atlikti tam tikrus veiksmus (ar susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų atlikimo), o pastarieji įgyja reikalavimo teisę.²² Iš šio sutarties apibrėžimo matyti, kad sutartį turi sudaryti asmenys, bet nedetalizuojama kas jais gali būti. Nurodoma, kad asmenys gali veikti, t.y. sudaryti, pakeisti, nutraukti teisinius santykius, bet nieko nekalbama apie veiklos ribas bei reikalavimus sutarties turiniui, be to, nieko nekalbama ir apie sutarties formą, todėl šį apibrėžimą detalizuoja kitos civilinės teisės normos, nurodančios, kas gali būti sutarties subjektais, kaip turi būti išreikšta asmens valia, kokie reikalavimai keliami sutarties turiniui, formai. Pagal šių sąlygų pažeidimą, galima išskirti keturias negaliojančių sutarčių grupes:

- 1) Sutartys, turinčios subjektų sudėties trūkumų;
- 2) Sutartys, turinčios formos trūkumų;
- 3) Sutartys, turinčios valio trūkumų;
- 4) Sutartys, turinčios turinio trūkumų.

1. 1. Sutartys, turinčios subjektų sudėties trūkumų

Sutartis gali sudaryti bet kurie civilinės teisės subjektai: fiziniai ir juridiniai asmenys, o remiantis CK 2.36 str. 1 d. ir valstybė, savivaldybė bei jų institucijos. Žinoma, teisinių santykių dalyviai turi turėti teisinį subjektiškumą, t.y. teisnumą bei veiksnumą. Fizinį asmenų veiksnumas siejamas su pilnametyste, išskyrus atvejus, kai jie yra emancipuojami, teismas paankstina jų santuokinių amžių arba kai asmuo teismo sprendimu yra pripažįstamas neveiksniumi ar ribotai veiksniumi dėl piktnaudžiavimo alkoholiniais gėrimais, narkotinėmis ar toksinėmis medžiagomis. Jei asmuo nėra sulaukęs 14 metų amžiaus, tai jis laikomas neveiksniumi ir visus sandorius jo vardu sudaro jo tėvai arba globėjai. Jei nesilaikoma šio reikalavimo, tai sutartis yra nugincijama. „Nepilnamečiui iki 14 metų suteikiama teisė savarankiškai sudaryti smulkius buitinius sandorius, susijusius su asmeninės naudos gavimu neatlygintinai, taip pat sandorius, susijusius su savo uždirbtų lėšų, atstovų pagal įstatymą ar kitų asmenų suteiktų lėšų panaudojimu, jeigu šiems sandoriams nėra nustatyta notarinė ar kita speciali forma.“²³

Nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų bei asmenys, teismo pripažinti ribotai veiksniais dėl piktnaudžiavimo alkoholiniais gėrimais, narkotinėmis ar toksinėmis medžiagomis, sandorius gali

²² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas (2000 m. rugsėjo 06 d. Nr. VIII-1864) // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 . 2262. 6.154 str. 1 d.

²³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas (2000 m. rugsėjo 06 d. Nr. VIII-1864) // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 . 2262. 2.7 str. 3 d.

sudaryti tik turėdami tėvų arba rūpintojų sutikimą, kuris turi būti tokios formos, kurios yra ir pagrindinė sutartis²⁴. Jei nesilaikoma šio reikalavimo, tai sutartis galios tik tuo atveju, jei atstovas pagal įstatymą arba rūpintojas tokią sutartį patvirtina, taigi išvardintų asmenų sudarytos sutartys yra nuginčijamos. Nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų taip pat turi CK 2.7 str. 3 d. įtvirtintas teises, be to, turi teisę savarankiškai disponuoti savo pajamomis bei turtu, įgytu už šias pajamas, įgyvendinti autorių teises į savo kūrinius, išradimus, pramoninį dizainą, o asmenys, kurių veiksnumas apribotas, pagal CK 2.11 str. 2 d. gali sudaryti sandorius dėl disponavimo turtu, taip pat atsiimti darbo užmokestį, pensiją ar kitų rūšių pajamas ir disponuoti jais tik turėdamas rūpintojo sutikimą, išskyrus smulkius buitinius sandorius. Taip pat komentuojamoje normoje yra nurodyta, kokių veiksmų be rūpintojo sutikimo ribotai veiksnus asmuo atlikti negali. Šis sąrašas nėra baigtinis, nes komentuojamo straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad teismas gali nustatyti reikalavimą gauti rūpintojo sutikimą ir kitiems komentuojamojo straipsnio 2 dalyje nenumatytiems sandoriams.

Juridinio asmens veiksnumas ir teisnumas sutampa²⁵, todėl CK yra kalbama tik apie juridinio asmens teisnumą, kuris atsiranda įregistravus juridinį asmenį. Juridinis asmuo teisnumą įgyvendina per savo organus, o jo teisnumą lemia steigimo dokumentai: steigimo sutartis, įstatai ar nuostatai. Juridiniai asmenys yra skirstomi į privačiuosius ir viešuosius. Privatieji juridiniai asmenys, kuriems būdingas bendrasis teisnumas, gali turėti ir įgyti bet kokias civilines teises ir pareigas, išskyrus tas, kurioms atsirasti reikalingos tokios fizinio asmens savybės kaip lytis, amžius bei giminytė.²⁶ Juridinio asmens įstatuose turi būti nurodyti juridinio asmens veiklos tikslai.²⁷ „Tikslai gali būti apibūdinti labai plačiai (pvz., pelno siekimas, prekyba, gamyba ir pan.)“.²⁸ CK 1.82 str. 1 d. yra teigiama, kad sandoriai, sudaryti privataus juridinio asmens valdymo organų, pažeidžiant privataus juridinio asmens steigimo dokumentuose nustatytą jų kompetenciją ar prieštaraujantys juridinio asmens tikslams, gali būti pripažinti negaliojančiais tik tais atvejais, kai kita sandorio šalis veikė nesąžiningai, t. y. žinojo ar turėjo žinoti, kad tas sandoris prieštarauja privataus juridinio asmens veiklos tikslams. Šiuo atveju kitos sandorio šalies sąžiningumas yra preziumuojamas ir įrodinėjimo pareiga tenka asmeniui, ginčijančiam sudaryto sandorio teisėtumą.

Viešųjų juridinių asmenų teisnumas yra specialusis ir yra siauresnis nei privačiųjų juridinių asmenų, nes viešieji juridiniai asmenys gali turėti ne bet kokias civilines teises bei pareigas, o tik tas, kurios neprieštarauja jų steigimo dokumentams ir veiklos tikslams, todėl ir veiklos tikslai turi

²⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas (2000 m. rugsėjo 06 d. Nr. VIII-1864) // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 . 2262. 2.8 str. 1 d.

²⁵ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 169.

²⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas (2000 m. rugsėjo 06 d. Nr. VIII-1864) // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 . 2262. 2.74 str. 1 d.

²⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas (2000 m. rugsėjo 06 d. Nr. VIII-1864) // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 . 2262. 2.74 str. 1 d. 4 p.

²⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 123.

būti nurodyti „aiškiai, išsamiai, apibrėžiant viešųjų juridinių asmenų veiklos sritį ir rūšį. Sąvoka „sritis“ reiškia tam tikrą veiklos šaką (mokslo, meno, kulinarijos ir t.t.), sąvoka „rūšis“ – žemesnę skirstymo pakopą (prekyba baldais, nekilnuojamoju turtu ir pan.)“.²⁹ CK 2.84 str. 1 d. nurodyta, kad sandoriai, kuriuos sudarė viešojo juridinio asmens valdymo organai, pažeidžiami savo kompetenciją, nesukelia prievolių juridiniam asmeniui. Tokio sandorio galiojimas nesiejamas su kitos sandorio šalies sąžiningumu. Šis sandoris yra nuginkijamas, todėl juridinis asmuo turi teisę sandorį patvirtinti, o jei jo nepatvirtina, tai asmuo, kuris sudarė sandorį pažeizdamas savo kompetenciją, „privalo atlyginti trečiajam asmeniui nuostolius, jeigu neįrodo, jog trečiasis asmuo, sudarydamas sandorį žinojo ar dėl aplinkybių susiklostymo negalėjo nežinoti, jog sandoris sudaromas pažeidžiant juridinio asmens valdymo organo kompetenciją.“³⁰

Juridinių asmenų sudarytų sandorių ginčijimo modelį iliustruoja Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau LAT) nutartis³¹. Teisėjų kolegija pažymi, kad CK ribojama galimybė ginčyti juridinio asmens sudarytus sandorius remiantis tuo, kad jie prieštarauja juridinio asmens teismumui, t. y. sudaryti pažeidžiant juridinio asmens steigimo dokumentuose nustatytą jo valdymo organų kompetenciją ar prieštarauja juridinio asmens tikslams (CK 1.82 straipsnis). Sprendžiant juridinio asmens sudarytų sandorių, ginčijamų šiuo pagrindu, galiojimo klausimą, pirmiausia būtina atsižvelgti į tai, sudarė sandorį viešasis ar privatusis juridinis asmuo. Privataus juridinio asmens galimybė nuginkčyti savo sudarytus sandorius, motyvuojant jų prieštaravimu juridinio asmens teismumui, įstatymo yra ribojama: sandoris gali būti pripažintas negaliojančiu šiuo pagrindu tik tuo atveju, jeigu įrodoma, kad kita sandorio šalis buvo nesąžininga, t. y. žinojo ar turėjo žinoti, jog sandoris pažeidžia to privataus juridinio asmens valdymo organų kompetenciją, nustatytą jo veiklos dokumentuose, ar prieštarauja to juridinio asmens tikslams (CK 1.82 straipsnio 1 dalis). Tuo tarpu viešojo juridinio asmens sudarytų sandorių, prieštaraujančių to viešojo juridinio asmens teismumui, pripažinimas negaliojančiais nesiejamas su kitos sandorio šalies sąžiningumu – prioritetas suteikiamas viešojo intereso gynimui, todėl sandoris gali būti pripažintas negaliojančiu net tuo atveju, kai kita sandorio šalis yra sąžininga.

Taigi, Teismas pateikė schemą, kaip reikėtų analizuoti juridinio asmens sandorio galiojimo klausimą remiantis CK 1.82 straipsnio pagrindu. Pirma, reikia nustatyti, ar sandorį sudarė viešasis ar privatusis juridinis asmuo. Antra, prieštarauja sudarytas sandoris jį sudariusio juridinio asmens teismumui, t. y. jo steigimo dokumentų nuostatoms dėl juridinio asmens paskirties, tikslų, jo valdymo organų kompetencijos ir pan., ar ne. Trečia, jei sandoris sudarytas privataus juridinio asmens – veikė kita sandorio šalis sąžiningai ar ne, t. y. žinojo ar turėjo žinoti, kad tas sandoris

²⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 123.

³⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas (2000 m. rugsėjo 06 d. Nr. VIII-1864) // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 . 2262. 2.84 str. 3 d.

³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 31 d. nutartis c. b. UAB „Vasmangas“ v. UAB „Valdo leidykla“ Nr. 3K-3-567/2006.

prieštarauja privataus juridinio asmens veiklos tikslams. Ketvirta, konstatavus juridinio asmens interesų pažeidimą, reikia spręsti, ar konkrečiu atveju yra pagrindas ginti pažeistas šio asmens teises pripažįstant jo sudarytą sandorį negaliojančiu, ar palikti jam teisę apginti pažeistus interesus kitais teisių gynimo būdais (pvz., reiškiant ieškinį dėl nuostolių atlyginimo savo valdymo organams, sudariusiems tokį sandorį (CK 2.87 straipsnio 7 dalis).

Kita sandorių rūšis, turinti juridinių asmenų subjektiškumo trūkumą, reglamentuota CK 1.83 str. (įstatymų nustatyta tvarka neįregistruoto ar licencijos verstis tam tikra veikla neturinčio juridinio asmens vardu sudaryto sandorio teisinės pasekmės). Nors šios straipsnio pavadinime atsispindi dvi sandorių rūšys, t.y., sandoriai, sudaryti neįregistruoto juridinio asmens vardu ir sandoriai, sudaryti licencijos verstis tam tikra veikla neturinčio juridinio asmens vardu, bet šiame straipsnyje kalbama tik apie pirmosios rūšies sandorius ir nurodoma, jeigu sandoris sudarytas neįregistruoto juridinio asmens vardu, tai iš tokio sandorio atsiradusios teisės ir pareigos tenka jį sudariusiam asmeniui. Dėl antrosios rūšies sandorių pasisako CK komentaro autoriai, kurie teigia: „sandoris, kurio dalykas yra licencijuojama veikla, pagal CK 1.80 str., negalioja, jeigu jį sudaręs asmuo neturi tokios veiklos licencijos, nes teisės normos, reglamentuojančios licencijuojamą veiklą, yra imperatyvios.“³² Šiai nuomonei pritaria ir LAT.³³

Apibendrinant galima pasakyti, kad sandoriams, turintiems subjektų sudėties trūkumą, priskiriami juridinio asmens teismumui prieštaraujantys sandoriai (CK 1.82 str.), įstatymų nustatyta tvarka neįregistruoto ar licencijos verstis tam tikra veikla neturinčio juridinio asmens vardu sudaryti sandoriai (CK 1.83 str.), neveiksnus fizinio asmens sudaryti sandoriai (CK 1.84 str.), alkoholiniais gėrimais arba narkotinėmis medžiagomis piktnaudžiaujančio fizinio asmens sudaryti sandoriai (CK 1.85 str.), nepilnamečio nuo 14 iki 18 metų sudaryti sandoriai (CK 1.88 str.).

1.2. Sutartys, turinčios formos trūkumą

Civilinėje teisėje vyrauja dispozityvusis metodas, paliekantis civilinio teisinio santykio dalyviams plačią veiksmų laisvę bei atsisakantis daugelio formalumų, bet žinoma, ši laisvė nėra absoliuti. Siekiant išlaikyti civilinių teisinių santykių stabilumą, palengvinti įrodinėjimo našta bei apsaugoti viešąjį bei privatųjį interesą yra nustatomi tam tikri reikalavimai sutarties formai ir gali nutikti taip, kad formos nesilaikymas lems sandorio negaliojimą.

CK 1.71 str. įtvirtinta, kad sandoriai sudaromi raštu (paprasčia arba notarine forma), žodžiu arba konkludentiniais veiksmais. Sandoriai, kuriems nėra nustatyta privaloma rašytinė forma, gali

³² Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 191

³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 16 d. nutartis c.b. BUAB „Nordfarma“ kreditorius UAB „Armila“ v. UAB „Limedika“, Nr. 3K-3-146/2007.

būti sudaromi žodžiu. CK 1.73 str. įtvirtina, kokie sandoriai turi būti sudaryta paprasta rašytine forma, o CK 1.74 str. nurodyta, kurie sandoriai privalo būti sudaryti notarine forma. Visada galima pasirinkti sandorį sudaryti griežtesne forma, nei reikalauja įstatymas, bet draudžiamas atvirkštinis variantas, pavyzdžiui, jei sandoriui nėra privaloma rašytinė forma ir užtenka, kad jis būtų sudarytas žodžiu, tai tokį sandorį nedraudžiama sudaryti paprasta rašytine ar notarine forma, bet jei sandoris privalo būti sudarytas notarine forma, tai draudžiama jį sudaryti paprasta rašytine ar žodine forma. Taip pat kai kuriems sandoriams yra numatyta privaloma teisinė registracija. Paprastai toks sandoris šalims galioja, nors nėra privalomai įregistruotas, bet sandorio fakto šalys negali panaudoti prieš trečiuosius asmenis.

Sandorio negaliojimą dėl įstatymo reikalaujamos formos nesilaikymo reglamentuoja CK 1.93 str. Pirmojoje šio straipsnio dalyje yra nurodyta, kad įstatymų reikalaujamos formos nesilaikymas sandorį daro negaliojantį tik tuo atveju, kada toks negaliojimas įsakmiai nurodytas įstatymuose. Kaip pavyzdį galima pateikti įmonės nuomos sutartį. CK 6.538 str. 1 d. įtvirtinta, kad įmonės nuomos sutartis turi būti vienas rašytinės formos dokumentas. Komentuojamo straipsnio antroje dalyje nurodyta, kad formos reikalavimų nesilaikymas įmonės nuomos sutartį daro negaliojančią. Taigi, jei įstatyme įsakmiai nurodyta, kad reikalaujamos formos nesilaikymas daro sutartį negaliojančią, tai tokia sutartis negalios ir remiantis CK 1.80 str. 2 d. bus taikoma dvišalė restitucija. Jei įstatyme nėra įsakmiai nurodyta, kad įstatymų reikalaujamos formos nesilaikymas sandorį daro negaliojantį, tai remiantis CK 1.93 str. 2 d. paprastos rašytinės formos nesilaikymas esant ginčui atima iš šalių teisę remtis liudytojų parodymais, patvirtinančiais faktą, kad sandoris buvo sudarytas ar įvykdytas. Komentuojamo straipsnio 6 dalyje yra nurodyta, kad teismas šio draudimo gali netaikyti jeigu tai prieštarautų sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principams, būtent kai:

- 1) yra kitokių rašytinių, nors ir netiesioginių sandorio sudarymo įrodymų;

- 2) sandorio sudarymo faktą patvirtinantys rašytiniai įrodymai yra prarasti ne dėl šalies kaltės. „Pareigą įrodyti kitos šalies kaltę turi šalis, kuri nori pripažinti sandorį sudarytu, ji taip pat turi įrodyti, kad rašytiniai įrodymai tikrai buvo“³⁴;

- 3) atsižvelgiant į sandorio sudarymo aplinkybes, objektyviai nebuvo įmanoma sandorio įforminti raštu. Tai dažniausiai nutinka esant įvairioms ekstremalioms situacijoms, pavyzdžiui, gaisrui, stichinei nelaimei;

- 4) atsižvelgiant į šalių tarpusavio santykius, sandorio prigimtį bei kitas svarbias bylai aplinkybes, draudimas panaudoti liudytojų parodymus prieštarautų sąžiningumo, teisingumo ir

³⁴ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 208.

protingumo principams. Tai atvejai, kai sandorio šalys yra tėvai, vaikai, sutuoktiniai ar kiti asmenys, kurie kartu gyvena ar bendrai tvarko namų ūkį.³⁵

Komentuojamo straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad įstatymų reikalaujamos notarinės formos nesilaikymas sandorį daro negaliojantį visais atvejais, nepaisant ar yra nurodyta, kad reikalaujamos formos nesilaikymas daro sandorį negaliojantį, ar ne. Tokiu atveju taikoma dvišalė restitucija. Komentuojamo straipsnio 4 dalyje pateikiama viena išimtis, kuomet įstatymo reikalaujamos notarinės formos nesilaikymas nedaro sutarties negaliojančia: „jeigu viena iš šalių visiškai ar iš dalies įvykdė sandorį, kuriam būtinas notaro patvirtinimas, o antroji šalis vengia įforminti sandorį notarine tvarka, teismas įvykdžiusios sandorį šalies reikalavimu turi teisę pripažinti sandorį galiojančiu. Šiuo atveju sandorio po to notarine tvarka įforminti nebereikia.“ Pagal CK 1.93 str. komentarą³⁶, norint kad teismas pripažintų sandorį, kuriam įstatymas nurodė privalomą notarinę formą ir kurios buvo nesilaikoma, galiojančiu būtinos tokios 3 sąlygos: a) sandoris turi būti dvišalis; b) viena sandorio šalis turi būti visiškai ar iš dalies įvykdžiusi sandorį; c) kita sandorio šalis turi vengti įforminti sandorį notarine tvarka. Šias 3 sąlygas pripažįsta ir LAT.³⁷ Komentuojamos bylos faktinė situacija buvo tokia: atsakovas AB „Spauda“ paskelbė patalpų Vilniuje pardavimo aukcioną. Ieškovas AB „Molesta“ dalyvavo aukcione ir tapo jo laimėtoju. Kadangi buvo skelbiamas nekilnojamojo turto pardavimo aukcionas, tai pagal CK 6.421 str. 3 d. nekilnojamojo turto pirkimo – pardavimo reikalaujamos formos sutartis turi būti sudaryta per 10 dienų po aukcione sudarytos pirkimo – pardavimo sutarties, bet atsakovas vengė sudaryti šiam sandoriui reikalaujamos notarinės formos pirkimo – pardavimo sutartį, todėl AB „Molesta“ sumokėjo visą aukcione nupirktų patalpų kainą į notaro depozitinę sąskaitą ir kreipėsi į teismą su ieškiniu, prašydama nurodytų patalpų pirkimo – pardavimo sutartį patvirtinti teismine tvarka.

LAT pažymėjo, kad atsakovas pats pasirinko patalpų pardavimo būdą – aukcioną, taigi turėjo žinoti apie įstatyme nustatytas tokio pardavimo sąlygas, t. y. kad, pardavus aukcione nekilnojamąjį daiktą, per dešimt dienų nuo pardavimo turi būti sudaryta įstatymų reikalaujamos formos sutartis (CK 6.421 straipsnio 3 dalis). Bylą nagrinėję teismai padarė išvadą, kad įstatymo reikalaujamos formos ginčo patalpų pirkimo – pardavimo sutartis nebuvo sudaryta laiku dėl atsakovo kaltės, t. y. dėl jo nepakankamo rūpestingumo, todėl, pasak LAT, esant tokioms aplinkybėms, teismai turėjo pagrindą pripažinti ginčo patalpų pirkimo – pardavimo sutartį galiojančia (CK 1.93 straipsnio 4 dalis), nes nustatytos visos tam būtinos sąlygos: ginčo šalys sudarė dvišalį sandorį, kurį viena

³⁵ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 209.

³⁶ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 208.

³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. rugsėjo 20 d. nutartis c. b. AB „Molesta“ v. AB „Spauda“ Nr. 3K-3-501/2006.

sandorio šalis (ieškovas) įvykdė, tačiau kita sandorio šalis (atsakovas) vengė įforminti šį sandorį notarine tvarka.

Apibendrinant, galima išskirti pagrindinius sandorių, turinčių formos trūkumų, aspektus: sandorius galima sudaryti giržtesne, nei reikalauja įstatymas forma, bet negalimas atvirkštinis variantas. Jei nesilaikoma reikalavimo sudaryti sandorius paprasta rašytine forma, tai sandoris negalios tik tada, kai toks negaliojimas įsakmiai nurodytas įstatymuose, priešingu atveju šalys praranda teisę remtis liudytojų parodymais. Jei nesilaikoma reikalavimo sudaryti sandorius notarine forma, tai sandoris bus negaliojantis visais atvejais, išskyrus, kai viena iš šalių visiškai ar iš dalies įvykdė sandorį, kuriam būtinas notaro patvirtinimas, o antroji šalis vengia įforminti sandorį notarine tvarka, teismas įvykdžiusios sandorį šalies reikalavimu turi teisę pripažinti sandorį galiojančiu.

1.3. Sutartys, turinčios valio trūkumų

Kad sutartis galiotų, kaip buvo aptarta anksčiau, ji turi būti sudaryta tarp tinkamų subjektų, be to, turi būti tinkamai įforminta. Dar vienas reikalavimas yra sutarties dalyvių valia. „Tik sąmoningas veiksmas bei aiškiai suvokiamas teisinis siekis leidžia sandorį vertinti kaip išskirtinai tikslingą valinį aktą.“³⁸ Kad asmens valia būtų žinoma ir kitiems asmenims, ji turi įgauti išorinę išraišką, kuri teisine prasme pasireiškia įvairiais sandoriais. Pavyzdžiui, mama nusprendė padovanoti dukrai butą, tai yra jos vidinė valia, todėl sudarė dovanojimo sutartį ir ši jos valia įgavo išorinę išraišką ir tapo visiems žinoma. Problema kyla tada, kai tikroji asmens valia neatitinka išorinės valios išraiškos. Tai lemti gali asmens psichinė būseną, kai asmuo, sudarydamas sandorį, nesuvokė savo veiksmų reikšmės; paties asmens klaida, kitų asmenų veiksmai, kai asmuo sudarė sandorį dėl apgaulės arba ekonominio ar psichologinio spaudimo. Gali atsitikti ir taip, kad asmuo sąmoningai išreiškia tokią savo valią, kuri neatitinka jo vidinės valios, prie tokių sandorių priskiriami tariami arba apsimestiniai sandoriai. Be to, neretai asmenys sandorius sudaro per atstovus, o pastarieji taip pat gali tiek sąmoningai, tiek nesąmoningai iškreipti atstovaujamojo tikrąją valią.

Taigi, CK sandoriams, turintiems valios trūkumų, priskiria šiuos sandorius:

- 1) savo veiksmų reikšmės negalėjusio suprasti fizinio asmens sudaryti sandoriai (CK 1.89 str.),
- 2) dėl suklydimo sudaryti sandoriai (CK 1.90 str.),
- 3) dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo, taip pat dėl šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi ar dėl susidėjusių sunkių aplinkybių sudaryti sandoriai (CK 1.91 str.),
- 4) įgaliojimus viršijusio atstovo sudaryti sandoriai (CK 1.92 str.),
- 5) tariamieji sandoriai (CK 1.86 str.),

³⁸ Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007. P. 318.

6) apsimestiniai sandoriai (CK 1.87 str.).

CK 1.89 str. yra teigiama, kad fizinio asmens, kuris nors ir būdamas veiksnus, sandorio sudarymo metu buvo tokios būsenos, kad negalėjo suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti, sudarytas sandoris gali būti teismo tvarka pripažintas negaliojančiu pagal šio fizinio asmens ieškinį. Priežastys, dėl kurių asmuo negali suprasti savo veiksmų reikšmės ir jų valdyti gali būti labai įvairios, pavyzdžiui, liga, didžiuliai išgyvenimai, susijaudinimas, alkoholinių gėrimų, narkotinių ar psichotropinių bei kitokių cheminių medžiagų vartojimas. Visais atvejais, kai konstatuojama tokia asmens būklė, sandoris pripažįstamas negaliojančiu ir visiškai nesvarbu, kokios buvo tos būsenos priežastys, svarbiausia yra konstatuoti faktą, kad sudarydamas sandorį asmuo buvo tokios būsenos, kad negalėjo suprasti savo veiksmų reikšmės ir jų valdyti. „Lengvas girtumas ar apsvaigimas, nedidelis sveikatos sutrikimas, jeigu sandorio sąlygos atitinka protingumo ir teisingumo kriterijus, nėra pakankamas pagrindas pripažinti sandorį negaliojančiu.“³⁹ Taigi, norint pripažinti sandorį negaliojančiu šiuo pagrindu, asmens būklė turi būti pakankamai rimta. Nustatant, ar asmuo iš tikrųjų buvo tokios būsenos sandorio sudarymo metu, atsižvelgiama į medicininius duomenis, sudaromo sandorio pobūdį ir reikšmę, duomenis apie šio asmens būseną sandorio sudarymo metu ir sudaryto sandorio turinį (sandorio naudingumą ar žalingumą, pagrįstumą); asmens konkretų elgesį, rodantį, jog atliekamų veiksmų jis nesupranta. Taip pat sprendžiama, ar sudaromas sandoris atitinka protingumo ir teisingumo kriterijus. Autorės manymu, į sandorio turinį reikėtų žvelgti iš *bonus pater familias* pozicijų. Jei rūpestingas ir atidus žmogus nebūtų sudaręs sandorio tokiomis sąlygomis, tai galima pripažinti, kad buvo pasinaudota tokia asmens būseną ir tokia sutartis turėtų būti pripažinta negaliojančia.

Dėl suklydimo sudaryti sandoriai reglamentuojami CK 1.90 str. „Suklydimo atveju neteisingai suvokiamas sandorio turinys arba neteisingai išreiškiama valia sudaryti sandorį. Tai gali būti sudaromo sandorio turinio arba valios raiškos klaida.“⁴⁰ Suklydimą turi lemti paties asmens neteisingas aplinkybių interpretavimas, jei sutartį sudarantį asmenį suklaidina kitų asmenų tyčiniai veiksmai, tai galėtume tokį sandorį ginčyti CK 1.91 str. nuostatomis. „Suklydimas – klaidingas faktų ir teisės normų, esančių sudarant sutartį, suvokimas“.⁴¹ Taigi, norint konstatuoti suklydimą, reikia įrodyti, kad asmuo suklydo dėl sutarties turinio ar reikšdamas savo valią, asmuo klydo neteisingai interpretuodamas įvairias aplinkybes, dėl nepatyrimo ar nežinojimo, be to, klaidingas suvokimas turėjo būti sudarant sutartį, jei vėliau pasikeičia tam tikri faktai ar teisės normos, tai

³⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2001. P. 197.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2001. P. 198.

⁴¹ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2004. Rome: International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), 2004. Article 3.4.

negalima sandorio pripažinti negaliojančiu. Kad sandoris būtų pripažintas negaliojančiu šiuo pagrindu, suklydimas turi būti esminis, o suklydimas laikomas esminiu, kai klystama dėl paties sandorio esmės, sandorio dalyko, kitų esminių sandorio sąlygų, kitos sandorio šalies civilinio teisinio statuso ar kitų aplinkybių, jeigu normaliai atidus ir protingas asmuo, žinodamas tikrąjį reikalų padėtį panašioje situacijoje sandorio nebūtų sudaręs arba būtų jį sudaręs iš esmės kitokiomis sąlygomis. Panaši nuostata įtvirtinta ir UNIDROIT principų 3.5 str. kur teigiama, kad esminiu laikomas toks suklydimas, kuris sudarant sutartį buvęs toks reikšmingas, kad protingas asmuo esant analogiškai padėčiai būtų ją sudaręs kitomis sąlygomis arba apskritai nesudaręs, žinodamas tikrąjį padėtį, o kita šalis taip pat klydo arba prisidėjo prie suklydimo, arba žinojo arba turėjo žinoti apie suklydimą ir klystančios šalies neinformavo apie tikrąjį padėtį, jeigu šios neatskleidimas neatitiko protingos ir komercinės praktikos.

CK, pakartodamas UNIDROIT principus, pateikia kas yra neesminis suklydimas. 1.90 str. 5 d. teigiama, kad suklydimas negali būti laikomas turinčiu esminės reikšmės, jeigu šalis suklydo dėl savo didelio neatsargumo arba dėl aplinkybių, dėl kurių riziką buvo prisiėmusi ji pati, arba, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes, būtent jai tenka rizika suklysti.

Sandorio, pripažinto negaliojančiu dėl suklydimo, padariniai įtvirtinti CK 1.90 str. 3 d., kuriame teigiama, kad pripažinus sandorį negaliojančiu dėl suklydimo, taikoma dvišalė restitucija. Taip pat gali būti taikomi ir papildomi padariniai, priklausomai nuo to, ar suklydusios šalies kontrahentas prisidėjo prie suklydimo fakto, t.y. ar nepranešė tokiam sandoriui svarbių ir būtinų aplinkybių, pavyzdžiui, realios pirkimo – pardavimo objekto kainos, kaip buvo konstatuota 2007 m. kovo 20 d. LAT civilinėje byloje nr.3K-3-101/2007. Šioje byloje ieškovė paveldėjo savo tėvo 2570 Lt pajų, esantį Kuršėnų žemės ūkio bendrovėje. 2005 m. lapkričio 3 d. ji pateikė Kuršėnų žemės ūkio bendrovės pirmininkui prašymą, kuriuo prašė jai priklausantį paveldėtą 2570 Lt pajų pirkti po 10 Lt. 2005 m. lapkričio 3 d. tarp ieškovės ir atsakovo, kaip Kuršėnų žemės ūkio bendrovės nario pajininko, buvo sudaryta pajaus pirkimo – pardavimo sutartis. Grįžusi namo, moteris suprato, kad buvo suklaidinta ir kreipėsi į teismą dėl šios sutarties pripažinimo negaliojančia. Byloje nustatyta, kad ieškovė su atsakovu sudarė paveldėto po tėvo mirties 2570 Lt pajaus, esančio Kuršėnų žemės ūkio bendrovėje, pirkimo-pardavimo sutartį, mokant po 10 Lt už vieną pajinį litą, kai tuo metu aštuoni bendrovės nariai vieną pajinį litą pardavė po 25 Lt. Teisėjų kolegija šį ieškovės suklydimą dėl parduodamo pajinio lito kainos laikė esminiu, nes jis, sudarant sutartį, buvo toks reikšmingas, kad protingas žmogus, žinodamas tikrąjį pajinio lito kainą ir esant analogiškai padėčiai, būtų ją sudaręs kitomis sąlygomis arba apskritai nesudaręs, o kita šalis – Kuršėnų žemės ūkio bendrovės pirmininkas, žinodamas tikrąjį pajinio lito kainą, apie tai klystančios ieškovės neinformavo, ir tai neatitiko protingos ir sąžiningos komercinės praktikos. Todėl sutartis buvo pripažinta negaliojančia remiantis CK 1.90 str., t.y. dėl suklydimo.

Jei įrodoma kontrahento kaltė, tai pastarasis turi atlyginti suklydusiai šaliai turto netekimą ar sužalojimą bei visas kitas turėtas išlaidas. Jei ieškovas to neįrodo, t.y. dėl suklydimo kaltas yra tik jis pats ir atsakovas prie šio suklydimo neprisidėjo, tai tokiu atveju ieškovas turi atlyginti visas atsakovo turėtas išlaidas.

Sandoriai dėl suklydimo yra nugincjami. Ieškinį turėtų pareikšti suklydusoji šalis.

Sandorio, sudaryto dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo, taip pat dėl šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi ar dėl susidėjusių sunkių aplinkybių, pripažinimas negaliojančiu yra įtvirtinti CK 1.91 str.

Visu pirma, reikia apibrėžti sąvokas: apgaulė, smurtas, ekonominis spaudimas, realus grasinimas, šalies atstovo piktavališkas susitarimas su antrąją šalimi, susidėjusios sunkios aplinkybės.

Apgaulė – sandorį sudarančio asmens suklaidinimas dėl esminių sudaromo sandorio aplinkybių.⁴² Suklaidinti gali kontrahentas arba trečiasis asmuo, bet norint pripažinti sandorį negaliojančiu, kai kaltuosius veiksmus atliko trečiais asmuo, reikia įrodyti, kad sandorio šalis žinojo arba turėjo žinoti šiuos faktus. Kaip jau minėta, apgaulė nuo suklydimo skiriasi tuo, kad esant apgaucei, asmuo savo sąmoningais, tyčiais veiksmais klaidina sandorio šalį arba nuslepia svarbias aplinkybes, kurias žinodamas asmuo sandorio nesudarytų. Esant suklydimui, pati sandorio šalis turi neteisingai vertinti aplinkybes, o esant apgaucei, kita sandorio šalis turi pateikti faktus taip, kad šalis klaidingai suvoktų ir interpretuotų situaciją.

Dėl apgaulės sandorį galima pripažinti negaliojančiu, kai konstatuojama, kad sandorio šalis arba trečiasis asmuo, kai tai yra žinoma sandorio šaliai, suklaidino asmenį dėl esminių sudaromo sandorio aplinkybių, jei nesant šio suklaidinimo *bonus pater familias* tokio sandorio nebūtų sudaręs. LAT 2006 m. gruodžio 11 d. nutartyje⁴³ apgaulę apibrėžė kaip sandorį sudarančio asmens suklaidinimą dėl esminių sudaromo sandorio aplinkybių, kuris gali pasireikšti aktyviais veiksmais, taip pat nuslėpimu svarbių sandorio aplinkybių, sąmoningai siekiant galutinio tikslo – sudaryti sandorį. Teismas taip pat nurodė, kad apgaulė, formuojant šalies valią, pasireiškia tuo, kad viena iš sandorio šalių tyčia suklaidino (pranešė klaidingas žinias arba nutylėjo svarbias aplinkybes) kitą šalį tam, kad pastaroji sudarytų šį sandorį. Kitoje byloje⁴⁴ LAT konstatavo, kad „apgaulės atveju sudarytas sandoris yra ne sandorio šalies laisvos valios išraiškos rezultatas, o kitos sandorio šalies ar trečiojo asmens nesąžiningų veiksmų rezultatas. Jeigu apgaulės nebūtų buvę, apgautoji sandorio šalis sandorio arba apskritai nebūtų sudariusi, arba būtų sudariusi jį visiškai kitokiomis sąlygomis”.

⁴² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2001. P. 203.

⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 11 d. nutartis c.b. I. Šapiro firma „InSpe“ v. UAB „Folis“ Nr. 3K-3-640/2006.

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. sausio 21 d. nutartis c. b. V. Savickas v. J. Sriubaitė (Vainienė) ir kt., Nr. 3K-3-353/2002.

Taigi, apgaulė gali pasireikšti tik tyčia ir tam, kad būtų pripažintas sandoris negaliojančiu kaip sudarytas dėl apgaulės, būtina nustatyti tyčinius veiksmus, kurie gali pasireikšti tiek tylėjimu, tiek aktyviais veiksmais.

Smurtas – tiesioginis fizinis ar psichinis poveikis asmeniui, sudarančiam sandorį.⁴⁵ Fizinis poveikis asmeniui pasireiškia mušimu, kankinimu, kūno žalojimu, psichinis – grasinimas atimti gyvybę, žeminimas, užgauliojimas, tyčiojimas. Smurtas turi būti realus ir žymus, kuris galėtų palaužti asmenį ir priversti sudaryti jam nenaudingą sandorį.

Ekonominis spaudimas – grasinimas šaliai nenaudingais ekonominiais padariniais. Šis pagrindas taikytinas, jei tarp šalių yra susiklostę komerciniai santykiai. LAT yra nurodęs, kad norint konstatuoti sandorio negaliojimą dėl ekonominio spaudimo, būtina įrodyti tokias aplinkybes: kitas asmuo reikalavo sudaryti sutartį; grasino ekonominiais pagrindais, kurių atsiradimas priklausė nuo jo nesąžiningų veiksmų; sandoris sudarytas akivaizdžiai nenaudingomis jį sudariusiam asmeniui sąlygomis ir nesant ekonominio spaudimo, sandoris nebūtų sudarytas.⁴⁶ Manytina, kad ekonominį spaudimą gali atlikti tiek sandorio šalis, tiek trečiasis asmuo, sandorio šalies paliepimu.

Kaip pavyzdį galima pateikti LAT bylą⁴⁷, kurioje buvo konstatuotas sutarties negaliojimas dėl ekonominio spaudimo. Teismas, įvertinęs įrodymus, padarė išvadą, kad pasirašant ginčijamą sutartį ieškovui buvo nustatytas diskriminuojantis darbo užmokestis, jis turėjo dvi negražintas paskolas bankams, įkeistus butus, nedarbingą žmoną ir du mažamečius vaikus, kurių vienas buvo neseniai gimęs, o jo vadovaujama bendrovė (kuri prekiaavo akmens anglimi), kurios dalis akcijų priklausė jam, turėjo įsiskolinimų tiekėjams ir bendrovei nebuvo tiekama akmens anglis. Teismo nuomone, ieškovas pasirašė sutartį, nes buvo priverstas užtikrinti bendrovės prievolės įvykdymą įkeisdamas savo turtą tam, kad būtų atnaujintas akmens anglies tiekimas. Sutartį pasirašyti reikalavo kreditorius Anglijos įmonė Nexford Corporation Ltd, grasindamas neigiamais ekonominiais padariniais ieškovo vadovaujamai bendrovei, ir ieškovas pasirašė sutartį akivaizdžiai sau nenaudingomis sąlygomis, siekdamas išvengti neigiamų padarinių.

Realus grasinimas apibrėžtas CK 1.91 str. 4 d.: „realus grasinimas reiškia kitos sandorio šalies ar trečiojo asmens nepateisinamus ir neteisėtus prieš sandorio šalį, jos tėvus, vaikus, sutuoktinį, senelius, vaikaičius arba kitus artimuosius šalies giminaičius, arba jų turtą ar reputaciją nukreiptus veiksmus, kurie duoda pagrindą manyti, kad gali būti padaryta žalos šiems asmenims, jų turtui ar reputacijai, ir šaliai nelieka kitos protingumo kriterijus atitinkančios alternatyvos, kaip tik sudaryti sutartį. Realiu grasinimu taip pat laikoma kitos sandorio šalies ar trečiojo asmens grasinimas

⁴⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2001. p. 204.

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 19 d. nutartis c. b. AB „Lietuvos dujos“ v. AB „Kauno energija“, Nr. 3K-7-378/2005.

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 8 d. nutartis c. b. R. Ruseckas v. UAB „Virpita“ Nr. 3K-3-324/2005.

panaudoti ekonominio spaudimo priemonės ekonomiškai silpnesnę ar iš esmės ekonomiškai priklausomą sandorio šalį priversti, kad ši sudarytų jai ypač ekonomiškai nenaudingą sandorį.“ Grasinimas turi būti realus, atsižvelgiant į jų pobūdį, įgyvendinimo galimybes. Negalima pripažinti grasinimo realiu, jei grasinama juokaujant, nerimtai. Grasinama gali būti tiek atlikti teisėtus, tiek neteisėtus veiksmus. Teisėtais veiksmais galėtų būti pranešimas žmonai apie neištikimybę, pranešimas policijai apie įvykdytą nusikaltimą. Neteisėti veiksmai yra grasinimas nužudyti, sumušti ir pan.

CK 2.132 str. įtvirtina teisę asmenims sudaryti sandorius per atstovus, išskyrus sandorius, kuriuos asmuo privalo sudaryti asmeniškai, pavyzdžiui, sudaryti santuoką. CK 2.133 str. 1 d. įtvirtinta, kad vieno asmens (atstovo) sudarytas sandoris kito asmens (atstovaujamojo) vardu, atskleidžiant atstovavimo faktą ir neviršijant suteiktų teisių, tiesiogiai sukuria, pakeičia ir panaikina atstovaujamojo civilines teises ir pareigas. Apie atvejį, kai atstovas viršija savo įgaliojimus bus kalbama vėliau, analizuojant CK 1.92 str. nuostatas, o dabar analizuojama viena iš CK 1.91 str. sąlygų, t.y. atstovo piktavališkas susitarimas su antrąja šalimi. „Piktavališku laikytinas tik tyčinis atstovo susitarimas su kita šalimi, dėl kurio sudaryto sandorio sąlygos nenaudingos atstovaujamojamam.“⁴⁸ Taigi, turi būti tyčinis atstovo veiksmas, jei atstovas dėl nekompetencijos ar kitų priežasčių sudaro atstovui nenaudingą sandorį, tai jo nebus galima nuginčyti šiuo pagrindu. Norint pripažinti sandorį negaliojančiu šiuo pagrindu, reikia konstatuoti ne tik atstovo, bet ir sandorio šalies tyčinius veiksmus, kurie pasireiškė piktavališku susitarimu.

Susidėjusios sunkios aplinkybės. Asmenys gali patekti į sunkią padėtį dėl įvairių priežasčių: verslo nesėkmės, darbo praradimo, didelės skolų naštos, ligos, gaisro ir kita, bet norint nuginčyti sutartį šiuo pagrindu, neužtenka tik konstatuoti sunkią asmens padėtį, reikia įrodyti, kad kita sandorio šalis, kuri neprisidėjo prie šių sunkių aplinkybių atsiradimo, savanaudiškai pasinaudojo tokia asmens padėtimi, kai asmuo dėl susidėjusių sunkių aplinkybių privalėjo sudaryti jam akivaizdžiai nenaudingą sandorį, kurio, esant normaliai situacijai, nebūtų sudaręs. Šiuo atveju, kita sandorio šalis tik pasinaudojo susiklosčiusia sunkia asmens situacija, susidėjusiomis sunkiomis aplinkybėmis, bet pati prie tokios situacijos atsiradimo neprisidėjo, jei šalis prisidėjo prie tokių sąlygų atsiradimo, tai būtų galima sandorį pripažinti negaliojančiu jau anksčiau aptartais pagrindais, tokiais kaip ekonominis spaudimas, realus grasinimas, smurtas ir kita. 2006 m. vasario 8 d. LAT nutartyje⁴⁹ nurodoma, jog norint pripažinti sandorį negaliojančiu tuo pagrindu, jog sudarytas dėl susidėjusių sunkių aplinkybių, turi būti įrodyta: susidėjusios šaliai sunkios aplinkybės buvo tokio pobūdžio, kad, manydamas, jog nėra kitos išeities, asmuo sudarė nenaudingą sau sandorį; kita

⁴⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2001. P. 204.

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. vasario 8 d. nutartis c. b. N. N. v. N. T Nr. 3K-3-106/2006.

sandorio šalis žinojo šias aplinkybes ir jomis pasinaudojo; sandorio sąlygos (pobūdis) šaliai labai sunkios, o ne šiaip sau nenaudingos. Šioje byloje faktinė situacija buvo tokia: ieškovas buvo neįgalus, I grupės invalidas, kuris dovanojimo sutartimi perleido atsakovei, savo seseriai, jam nuosavybės teise priklausiusį butą Vilniuje. Ieškovas nuosprendžiu buvo nuteistas laisvės atėmimu trejiems metams. Teismai nustatė, kad ieškovas buto dovanojimo sutartį sudarė dėl susidėjusių sunkių aplinkybių: ieškovui grėsė laisvės atėmimo bausmė, nors buvo pareikšti nelabai dideli turtiniai reikalavimai, dėl padaryto nusikaltimo ieškovas ilgą laiką patyrė šantažą ir grasinimus atimti butą, dėl ko labai išgyveno, nes žinojo, kad neišgalės įsigyti kito būsto. Teismai nustatė, kad atsakovė žinojo šias ieškovui susidėjusias sunkias aplinkybes ir savanaudiškai jomis pasinaudojo. Taigi, byloje nustatyta, kad susidėjusios ieškovui sunkios aplinkybės buvo tokio pobūdžio, jog nematydamas kitos išeities išsaugoti būstą, jis buvo priverstas sudaryti nenaudingą sau sandorį, o atsakovė tuo pasinaudojo, todėl sutartis buvo pripažinta negaliojančia.

Dar viena sandorių rūšis, turinti valios trūkumą, yra įtvirtinta CK 1.92 str., t.y. įgaliojimus viršijusio atstovo sudaryti sandoriai. Apie sandorius, sudaromus per atstovus, jau buvo užsiminta, kuomet buvo kalbama apie atstovo piktavališkus susitarimus su antrąja šalimi, o dabar trumpai bus aptartas sandorių negaliojimas dėl įgaliojimus viršijusio atstovo veiksmų. Įgaliotojas (atstovaujамasis) įgaliotajam (atstovui) išduoda įgaliojimą, kuriame nurodomos atstovo veiklos ribos, t.y. nurodoma, kokius veiksmus atstovas turi teisę atlikti ir kurių ne. Tačiau atstovas turi paisyti ne tik atstovaujamojo nurodymų, bet ir imperatyvių teisės normų, kurios įtvirtina atstovo veiklos ribas. Skirtumas yra tas, kad jei atstovas sudaro sandorį, viršydamas atstovaujamojo jam suteiktus įgaliojimus, tai atstovaujамasis gali tokį sandorį patvirtinti ir tokiu atveju jam bus sukuriamos, pasikeičiamos arba panaikinamos teisės. Atstovaujамasis gali tokio sandorio nepatvirtinti, tada pagal jo ieškinį toks sandoris gali būti nuginkčijamas. Kita sandorio šalis, sudariusi sutartį su tokios teisės neturinčiu asmeniu, gali sandorio atsisakyti, kol atstovaujамasis sandorio nepatvirtino, išskyrus atvejus, kai sandorio sudarymo metu žinojo ar turėjo žinoti, kad sudaro sandorį su neįgaliotu asmeniu (CK 2.133 str. 7 d.). Jeigu atstovas veikė viršydamas savo teises, tačiau tokiu būdu, jog trečiasis asmuo turėjo rimtą pagrindą manyti, kad sudaro sandorį su tokią teisę turinčiu atstovu, sandoris privalomas atstovaujамajam, išskyrus atvejus, kai kita sandorio šalis žinojo ar turėjo žinoti, kad atstovas viršija savo teises. (CK 2.133 str. 9 d.). Jei atstovas sudaro sandorį, viršydamas įstatymu jam suteiktas teises ir atlieka veiksmus, kuriuos įstatymas draudžia, tai toks sandoris yra niekinis ir negalioja nepriklausomai nuo atstovaujamojo valios. Toks sandoris negali būti patvirtintas. CK 2.179 str. nurodyti veiksmai, kuriuos prokuristui atlikti draudžiama, pavyzdžiui, prokuristui draudžiama perleisti atstovaujamojo nekilnojamąjį daiktą (įmonę) ar suvaržyti teises į jį. Jei jis nesilaiko šio draudimo ir vis dėlto sudaro pirkimo – pardavimo sutartį,

kuria parduoda atstovaujamojo įmonę, tai tokia sutartis yra niekinė ir negalioja nuo sudarymo momento, o atstovaujamojo valia šiam sandoriui neturi jokios įtakos.

Kitos dvi sandorių negaliojimo rūšys yra apsimestiniai ir tariamieji sandoriai. Kai kurie autoriai šiuos sandorius priskiria prie sandorių, turinčių turinio trūkumų. Autorė šiuos sandorius priskiria prie sandorių, turinčių valios trūkumų, nes šiais sandoriais išoriškai išreikšta valia neatitinka tikrosios sandorio dalyvių valios. Sandorio šalys sąmoningai (tyčia) sandorį sudaro neturėdamos ketinimo sukurti atitinkamas teises pasekmes arba turėdamos tikslą pridengti kitą sandorį.

CK 1.86 str. įtvirtintas tariamojo sandorio negaliojimas. Tariamasis sandoris yra sudaromas tik dėl akių, t.y. nesiekiant sukurti, pakeisti arba panaikinti civilinių teisių bei pareigų, dar kitaip vadinamas fiktyviu sandoriu.⁵⁰ Tikroji šalių valia yra siekis, kad neatsirastų jokių realių padarinių, pavyzdžiui, individualios įmonės savininkas, kurio įmonei gresia bankrotas, suvokia, kad į bendrą bankroto turto masę bus įtraukta ir jo asmeninė nuosavybė, nes individuali įmonė yra neribotos civilinės atsakomybės juridinis asmuo, už kurio įsipareigojimus atsako įmonės savininkas savo turtu. Tuomet individualios įmonės savininkas sudaro pirkimo – pardavimo sutartį ir parduoda savo asmeninės nuosavybės teise turėtą būstą ir kitą turtą savo broliui. Formaliai šio turto savininkas pasikeitė, todėl įmonei iškėlus bankroto bylą, kreditoriai negalėtų nukreipti išieškojimo į šį turtą, bet realiai savininkas nepasikeitė, nes individualios įmonės savininkas kaip gyveno, taip ir gyvena tame name, kurį pardavė broliui, be to, naudojasi ir kitu savo, neva, parduotu turtu. Tokiu atveju toks sandoris laikomas niekiniu ir negaliojančiu nuo sudarymo momento, o pradėjus bankroto procedūras šis turtas bus įtrauktas į bendrą bankroto turto masę, į kurį bus galima nukreipti išieškojimus. LAT savo praktikoje yra konstatavęs, kad „pripažįstant sandorį negaliojančiu šiuo pagrindu būtina konstatuoti esminę aplinkybę – kad šalys dėl vienu ar kitu priežasčių nori sudaryti tik išorinį teisinio santykio atsiradimo vaizdą, o iš esmės tarp savęs nenori ir nesukuria teisinių santykių. Jo dalyviai, sudarydami sandorį, supranta, kad pagal šį sandorį neįgyja teisių ir neprisiima įsipareigojimų. Šiems sandoriams būdinga tai, kad dėl įvairių tikslų nėra išreikšta tikroji dalyvių valia“.⁵¹ Kadangi tariamuoju sandoriu nesiekama sukurti teisinių pasekmių, tai toks sandoris yra nevykdomas ir nuginčijamas tik pats sandorio faktas, o restitucija netaikoma, nes realiai šalių padėtis po sandorio sudarymo nepasikeitė ir turtas nebuvo perduotas. Jei sandoris yra įvykdytas, tai jis nelaikomas tariamuoju.

CK 1.87 str. reglamentuoja apsimestinio sandorio negaliojimą. Apsimestiniu laikomas sandoris, sudarytas kitam sandoriui pridengti. CK 1.87 str. 1 d. įtvirtinta, jeigu sandoris sudarytas kitam sandoriui pridengti, taikomos sandoriui, kurį šalys iš tikrųjų turėjo galvoje, taikytinos

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. sausio 21 d. nutartis c. b. *A. Beleškienė v. A. Beleška*, Nr. 3K-3-47/2004.

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. kovo 25 d. nutartis c. b. *L. Sinevičienė v. A. Sinevičius*, Nr. 3K-3-514/2002

taisyklės. Skirtumas nuo tariamojo sandorio yra tas, kad apsimestiniu sandoriu šalys siekė tam tikrų sandorio pasekmių, bet ne tų, kurios pasireiškė išoriškai. Apsimestiniu sandoriu dengiamas kitas sandoris, kurio teisinių pasekmių šalys kaip tik siekia. Tokiu atveju yra sudaromi du sandoriai – apsimestinis ir tikrasis. Apsimestinis sandoris yra niekinis, nes nebuvo šalių valios sukurti, pakeisti arba panaikinti šalių teises ir pareigas taip, kaip nurodyta sandoryje, t.y. šalys iš tikrųjų nesiekė tokių padarinių, kuriuos nurodė sandoryje. Jei tikrasis sandoris nepažeidžia imperatyvių įstatymo normų, tai jis lieka galioti, tokiu būdu šalių teisės ir pareigos pertransformuojamos iš tų, kurios buvo nurodytos apsimestiniame sandoryje, į tas, kurios buvo įtvirtintos tikrajame ir taikomos tikrąjį sandorį reglamentuojančios taisyklės. LAT teigia, kad „kilus ginčui dėl apsimestinio sandorio pripažinimo negaliojančiu, įrodinėjimo dalyku yra tikroji sandorio šalių valia, sudarant tokį sandorį, o įrodinėjimo pareiga tenka sandorio šaliai (jos teisių perėmėjui), teigiančiai, kad sandoris yra apsimestinis”.⁵² CK taip pat nurodyta, kad tretieji asmenys, kurių teisės ar interesai buvo pažeisti apsimestiniu sandoriu, gali šį faktą panaudoti prieš apsimestinio sandorio šalis, bet negalima atvirkštinė situacija, t.y. apsimestinio sandorio šalys negali panaudoti apsimestinio sandorio fakto prieš sąžiningus trečiuosius asmenis.

Iš visko, kas pasakyta, galima daryti išvadą, kad sandoriai neturės valios trūkumų tada, kai sandorio šalių vidinė ir išorinė valia sutaps, sandorio šalys sprendimą sudaryti sandorį priims savarankiškai, be išorinio spaudimo arba klaidinimo, kai atstovai tinkamai išreikš atstovaujamojo valią, kitaip tariant, asmens vidinė valia turi susiformuoti tinkamai ir turi atitikti išoriškai išreikštą valią.

1.4. Sutartys, turinčios turinio trūkumų

Prie sutarčių su turinio trūkumais tradiciškai priskiriamos sutartys, prieštaraujančios imperatyvioms įstatymų normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei. Pradėkime nuo sutarčių, prieštaraujančių imperatyvioms įstatymų normoms.

Teisės teorijoje yra skiriamos dispozityvios ir imperatyvios teisės normos. Pasak Alfonso Vaišvilos⁵³, imperatyvios teisės normos – tai normos, griežtai formuluojančios paliepimą ir neleidžiančios kaip nors kitaip jo (paliepimo) suprasti, o dispozityvios teisės normos nustato elgesio variantą, kuris neperžengdamas įstatymo nustatytų ribų suteikia subjektams teisę reguliuoti tarpusavio santykius savo pačių nuožiūra, t.y. leidžia jiems susitarimu nustatyti abipusias teises ir pareigas. Imperatyvios teisės normos pavyzdys galėtų būti CK 6.396 str. 1 d., kurioje teigiama, kad nekilnojamojo daikto pirkimo – pardavimo sutartyje *privalo* būti nurodyti duomenys apie nekilnijamąjį daiktą, kurį pardavėjas privalo pagal sutartį perduoti pirkėjui. Šioje normoje įtvirtintas

⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 15 d. nutartis c. b. *E.J. v. E.G.*, Nr. 3K-3-977/2003.

⁵³ Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000. P. 228.

reikalavimas, pabrėžiamas žodžiu „privalo“ ir nėra pateikta jokia alternatyva, kuria remiantis būtų galima šio reikalavimo išvengti. CK 6.199 str. teigiama, kad neapibrėžtam terminui sudarytą sutartį bet kuri šalis gali nutraukti apie tai per protingą terminą iš anksto įspėjusi kitą šalį, *jeigu įstatymai ar sutartis nenumato ko kita*. Kaip matyti, šios normos formuluotė pateikia alternatyvą „jeigu įstatymai ar sutartis nenumato ko kita“. Vadinasi, jei šalys nori, jos gali nusistatyti kitokią neterminuotos sutarties nutraukimo variantą, t.y. šalys turi teisę savo nuožiūra, neperžengdamos įstatymo ribų, reguliuoti tarpusavio santykius. Civilinėje teisėje vyrauja dispozityvios teisės normos, padedančios šalims įgyvendinti sutarčių laisvės principą, bet kartu yra ir nemažai imperatyvių teisės normų, kurių šalys susitarimu pakeisti negali ir jų pažeidimas lemia sandorio negaliojimą. Kaip teigia CK 1.80 str. 1 d., imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja *ab initio*.

CK 1.81 str. 1 d. nurodoma, kad viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja. Viešoji tvarka nustatoma imperatyviomis teisės normomis, įtvirtintomis Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kaip aukščiausią juridinę reikšmę turinčiame dokumente, kitų teisės šakų normose bei „apima pagrindinius principus, kuriais grindžiama valstybės teisinė sistema“⁵⁴, pavyzdžiui, žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas.

„Geros moralės kriterijus yra kultūringo, teisingo žmogaus minimalus gėrio, blogio, teisingumo, pareigos, padorumo suvokimas.“⁵⁵ Geros moralės vertinimas yra neatsiejamas nuo visuomenėje nusistovėjusių vertybių, tradicijų, mentaliteto. Skirtingos valstybės turi skirtingus geros moralės standartus, pavyzdžiui, Olandija pasižymi ypatingu liberalumu, legalizuodama prostituciją, narkotikų vartojimą, tuo tarpu Didžioji Britanija pasižymi konservatyvumu, tradicijų pastovumu.

Analizuojant sutarčių turinį, susiduriama su sąvokų apibrėžimo problema, nes įstatymiškai nei imperatyvių įstatymo normų, nei viešosios tvarkos ar geros moralės apibrėžimų nėra. Šių sąvokų apibrėžimas paliekamas teisės doktrinai ir teismų praktikai, be to, įstatyminiu lygmeniu nėra išskirti ir šių sutarčių negaliojimo pagrindų atribojimo kriterijai. Ši funkcija taip pat pavesta teismams.

Sutarčių, turinčių turinio trūkumų, klausimas reikalauja gilesnės teisinės analizės, todėl imperatyvių įstatymo normų, viešosios tvarkos bei geros moralės sąvokų turinys, jų tarpusavio santykis bei praktinis pritaikymas detaliau bus analizuojamas kituose šio darbo skyriuose.

⁵⁴ Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007. P. 348.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2001. p. 185.

2. PRIEŠTARAVIMAS IMPERATYVIOMS ISTATYMO NORMOMS, VIEŠAJAI TVARKAI AR GERAI MORALEI KAIP SUTARTIES NEGALIOJIMO PAGRINDAI: SĄVOKŲ TURINYS IR JŲ TARPUSAVIO SANTYKIS

2.1. Imperatyvios įstatymo normos

Ankstesniame darbo skyriuje buvo aptarta imperatyvios teisės normos sąvoka, kurią išskyrė A. Vaišvila. Remiantis šiuo apibrėžimu, imperatyvią teisės normą lengva identifikuoti iš jos „draudžiamųjų“ bei „liepiamųjų“ žodžių. Bet vien šio požymio nepakanka, nes jei nėra imperatyvių žodžių, dar nereiškia, kad tokia norma yra dispozityvi ir priešingai, jei sutartyje nėra dispozityviajai normai būdingų žodžių, tokių kaip „turi teisę“, „galima“, „gali“, „jei šalys nesusitarė kitaip“ ir pan., tai dar nereiškia, kad tokia norma yra imperatyvi. Tai tik vienas iš būdų, padedančių atskirti šias dvi normų rūšis, bet nebūtinai kiekvienu atveju remdamiesi šia taisykle galėsime nustatyti normos imperatyvumą ar dispozityvumą.

Kartais normos imperatyvumą eina identifikuoti remiantis normoje nurodytos taisyklės nesilaikymo pasekmėmis, pavyzdžiui, CK 6.397 str. 1d. teigiama, kad nekilnojamojo daikto pirkimo pardavimo sutartyje privalo būti nurodyta parduodamojo daikto kaina. Jeigu žvelgtume į bendrąsias pirkimo – pardavimo sutarčių nuostatas, tai galėtume padaryti išvadą, kad kainos nenurodymas sutartyje automatiškai nedaro jos negaliojančios, nes tokiu būdu galima teigti, kad „šalys turėjo omenyje kainą, kuri sutarties sudarymo metu buvo įprastai toje prekybos srityje mokama už tokius pat daiktus, parduodamus atitinkamomis aplinkybėmis, o jeigu ši kaina neegzistuoja, - protingumo kriterijus atitinkanti kaina.“⁵⁶ Tuo tarpu nekilnojamojo daikto pirkimo - pardavimo sutarčiai taikoma specialioji norma ir minėtame straipsnyje yra įtvirtinta „jeigu kaina sutartyje nenurodyta, sutartis laikoma nesudaryta“. Taigi, šios normos imperatyvumas nustatomas pagal jos nesilaikymo teises pasekmes.

Jei ir tai nepadeda nustatyti, ar norma yra imperatyvi, reikėtų remtis CK 1.9 str. Šiame straipsnyje yra įtvirtinti civilinio kodekso normų aiškinimo principai, o trečiojoje šio straipsnio dalyje nurodyta, kad „nustatant taikomosios normos tikrąją prasmę, atsižvelgiama į šio kodekso ir aiškinamosios normos tikslus bei uždavinius.“ Apie normos imperatyvumą galima spręsti iš pačios teisės esmės, jos prigimties. Kaip jau buvo minėta ankstesniuose darbo slyriuose, sutarčių laisvės principas gali būti ribojamas siekiant apsaugoti viešąjį interesą, todėl konkrečiu atveju reikia žiūrėti, ar sutarties galiojimas nekeltų grėsmės visuomenės gerovei. Jei vis dėlto paaiškėtų, kad tokia norma turi visuotinumą požymį, yra įtvirtinta tam, kad apsaugotų ne pavienių asmenų teises, o viešąjį interesą, tai galėtume daryti išvadą, kad tokia norma yra imperatyvi ir tokiu atveju galima įsikišti į asmenų privačius santykius. Vienas iš tokių atvejų yra vartotojų teisių apsauga. Vartotojas yra

⁵⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas (2000 m. rugsėjo 06 d. Nr. VIII-1864) // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 . 2262. 6.313 str. 2 d.

fizinis asmuo, sudarantis sutartį dėl prekių ar paslaugų įsigijimo asmeniniams, šeimos ar namų ūkio poreikiams, nesusijusiems su verslu ar profesija, tenkinti.⁵⁷ Vartotojas yra silpnoji sutarties šalis ir jo teisių apsaugai teikiama didesnė apsauga, nes vartojimo teisiniuose santykiuose dominuoja paslaugos teikėjas ar pardavėjas, kuris sudaro standartines sutarties sąlygas, o vartotojas dažniausiai sutartis sudaro prisijungimo būdu. Todėl vartotojui belieka sutikti su sutarties sąlygomis arba pasitraukti. Būtinybę užtikrinti vartotojo, kaip silpnesniosios sutarties šalies, teisių ir teisėtų interesų apsaugą savo nutartyse yra akcentavęs LAT, konstatuodamas, kad „vartotojų gynimas yra prioritetinga valstybės ekonominės ir socialinės politikos dalis, konstitucinis valstybės ūkio tvarkymo principas ir Lietuvos valstybės įsipareigojimas, kylantis iš Europos Sąjungos teisės; su vartotojų teisių apsauga susijusiuose ginčuose neretai peržengiamos privačių santykių ribos, vartotojų teisių gynimas vertintinas kaip viešasis interesas, svarbus ne tik pačiam vartotojui, bet ir didelei visuomenės daliai.“⁵⁸ Iš to kas pasakyta darytina išvada, kad jeigu normos tikslas yra viešojo intereso, visuomeninės vertybės apsauga, pavyzdžiui, vartotojų teisių apsauga, tai tokia norma yra imperatyvi.

Būna atvejų, kai imperatyvios teisės normos įtvirtintos ne CK, o kitų teisės šakų normose. Tokiu atveju CK būna suformuluota blanketinė norma, nukreipianti į kitos teisės šakos imperatyvią teisės normą. Pavyzdžiais galėtų būti CK 6.772 str. 1d.; CK 6.780 str. 7d.; CK 6.801 str. 1d. Šiuose straipsniuose yra suformuluotos CK blanketinės normos, taikomos sudarant franšizės, komiso, distriucijos sutartis, kurios nukreipia į konkurencijos teisę nurodydamos, kad „sutartyje gali būti numatytos tik tokios konkurenciją ribojančios sąlygos, kurių nedraudžia konkurencijos teisė.“⁵⁹ Taigi, imperatyvias teisės normas gali įtvirtinti ne tik CK, bet ir kiti Lietuvos Respublikos Seimo priimti įstatymai, į kuriuos CK normos daro nuorodą.

Darbe dažnai minimas prieštaravimas imperatyvioms įstatymo normoms, o kaip yra su sutartimi, kuri prieštarauja ne įstatymui, o poįstatyminiam teisės aktui? CK 1.80 str. 1 d. teigiama, kad imperatyvioms *įstatymo* normoms prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja, o CK 6.157 str. 1 d. įtvirtinta, kad šalys savo susitarimu negali pakeisti, apriboti ar panaikinti imperatyvių *teisės normų* galiojimo ir taikymo. Iš šių dviejų CK straipsnių matyti, kad viena norma kalba apie imperatyvias įstatymo normas, kita apie imperatyvias teisės normas. Teisės norma yra platesnė sąvoka, nes apima ne tik įstatymus, bet ir poįstatyminius teisės aktus. Tai kyla klausimas, ar prieštaravimą imperatyvioms įstatymo normoms galime tapatinti su prieštaravimu imperatyvioms teisės normoms? Pagal bendrąsias teisės teorijos taisykles, poįstatyminis teisės aktas negali

⁵⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas (2000 m. rugsėjo 06 d. Nr. VIII-1864) // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 . 2262. 1.39 str. 1 d.

⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 14 d. nutartis c. b. Kaišiadorių rajono vyriausiojo prokuroras v. AB „VST“ Nr. 3K-3-185/2009.

⁵⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas (2000 m. rugsėjo 06 d. Nr. VIII-1864) // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 . 2262. 6.780 str. 7d.

prieštarauti įstatymui, nes jis yra žemesnės juridinės galios, o jeigu prieštarauja, turi būti pripažintas negaliojančiu. Tai jeigu poįstatyminis teisės aktas neprieštarauja įstatymui, o jį detalizuoja, tai peršasi išvada, kad sutartis negali prieštarauti ir poįstatyminiam teisės aktui. Šios pozicijos 2009 birželio 26 d. nutartyje laikosi ir LAT.⁶⁰ Šios nutarties esmė: ieškovas kreipėsi į teismą, prašydamas pripažinti neteisinga sutartyje nurodytą žemės sklypo vertę, kurią nustatė Klaipėdos miesto savivaldybės valdyba, o nuomos mokesčių mokėti remiantis viešo registro pateikiamais žemės vertės duomenimis ir priteisti iš atsakovo Klaipėdos miesto savivaldybės nepagrįstai gautus nuompinigių. Teisėjų kolegija konstatavo: „bendriausius valstybinės žemės nuomos santykius reglamentuoja Žemės įstatymas. Tačiau jame nereglamentuojami valstybinės žemės nuomos mokesčio dydžio klausimai. Žemės mokesčio dydis tuo atveju, kai valstybinė žemė išnuomojama ne aukciono būdu, reglamentuotas CK 6.552 straipsnio 2 dalyje. Joje nustatyta, kad valstybinės žemės, nuomojamos ne aukciono būdu, nuomos mokesčio dydis nustatomas teisės aktų nustatyta tvarka. Ši įstatymo nuostata yra imperatyvi. Tai reiškia, kad nuomos mokesčių dydis nustatomas teisės aktais, t. y. įstatymais ir poįstatyminiais aktais. Toks reglamentavimas taip pat reiškia, kad nuo teisės aktuose nustatytų nuomos mokesčių dydžio šalys negali nukrypti jokiais susitarimais. Pagal šioje įstatymo normoje nustatytą reglamentavimą šalys sutartyje negali nustatyti kitokio žemės mokesčio dydžio, negu jis turi būti nustatomas remiantis teisės aktuose nustatytais kriterijais.“ Šie kriterijai įtvirtinti Vyriausybės nutarimuose.

Teisėjų kolegija taip pat pasisakė, kad sutarties laisvės principas nėra absoliutus – „sutartyje nustatant teises ir pareigas, jos neturi prieštarauti įstatymams (CK 6.156 straipsnio 1 dalis). Šiuo atveju negalima nukrypti ir nuo poįstatyminiais aktais nustatyto reglamentavimo, nes nukrypimas reikštų imperatyviosios įstatymo normos (CK 6.552 straipsnio 2 dalies), kurioje nustatyta, kad valstybinės žemės, nuomojamos ne aukciono būdu, nuomos mokesčio dydis nustatomas teisės aktų nustatyta tvarka, pažeidimą.“ Šis atvejis yra specifinis, nes, visu pirma, reglamentuojami santykiai susiję su valstybinės žemės nuoma, o tai suponuoja viešąjį interesą, be to, įstatyminiu lygmeniu nėra nustatyta jokia valstybinės žemės nuomos ne aukciono būdu apskaičiavimo tvarka, todėl teko remtis poįstatyminiu teisės aktu ir pripažinti sutartį negaliojančia kaip prieštaraujančią imperatyvioms poįstatyminėms teisės normoms. Autorės nuomone, siekiant sutartį pripažinti negaliojančia dėl to, kad ji prieštarauja poįstatyminiams teisės aktams, reglamentuojami teisiniai santykiai turėtų turėti viešąjį interesą, t.y. sutarties objektas turėtų būti visuomenei svarbi vertybė; įstatyminis reglamentavimas turėtų būti nepakankamas arba tiesiogiai darantis nuorodą į poįstatyminį teisės aktą. Taigi, jei nėra anksčiau paminėtų sąlygų ir jeigu įstatymai pakankamai aiškiai reglamentuoja teisinį santykį, tai sutartis turėtų būti pripažinta negaliojančia tik tuomet, jei

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 birželio 26 d. nutartis c. b. G. M. personalinė įmonė „Mados oazė“ v. Klaipėdos miesto savivaldybė ir kt. Nr. 3K-3-270/2009.

prieštarauja įstatymui, nes, kaip jau buvo minėta, įstatymas yra aukštesnės juridinės galios nei poįstatyminis teisės aktas ir imperatyvios įstatymo normos plečiamasis aiškinimas įneštų nemažai chaoso į civilinius teisinius santykius ir sukeltų grėsmę civilinių teisinių santykių apyvartos stabilumui.

Taigi, iš cituotos nutarties galima daryti išvadą, kad tam tikrais atvejais sutartis gali būti pripažinta negaliojančia ne tik kaip prieštaraujanti imperatyvioms *įstatymų* normoms, bet ir dėl prieštaravimo imperatyvioms *poįstatyminėms* teisės normoms.

Prie imperatyvių teisės normų priskiriami ne tik Lietuvos Respublikos Seimo priimti įstatymai, bet ir tarptautinės sutartys, taip pat Europos Sąjungos tiesiogiai taikytini teisės aktai. Sutartiniams teisiniams santykiams reglamentuoti Europos Sąjungos mastu yra priimti du pagrindiniai principų rinkiniai: UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principai⁶¹ (toliau UNIDROIT) bei Europos sutarčių teisės principai⁶² (toliau PECL). Ir vienuose ir kituose principuose yra kalbama apie imperatyvias teisės normas. Autorė šiame darbe paanalizuos šių normų turinį, bet nesigilins į šių normų pritaikymo galimybes, nes tai yra atskiro mokslinio darbo tyrinėjimo objektas.

UNIDROIT principų 1.4 straipsnis „imperatyvios normos“ skamba taip: niekas šiuose principuose negali apriboti imperatyvių teisės normų, taikytinų pagal atitinkamas tarptautinės privatinės teisės normas, taikymo nepriklausomai nuo to, ar šios normos yra nacionalinės, tarptautinės ar antnacionalinės kilmės. Analizuojant šių principų oficialų komentarą, darytina išvada, kad imperatyvios teisės normos, taikomos sutarčiai, gali būti įtvirtintos valstybių narių teisėje, tarptautinėse konvencijose, kurias įgyvendina valstybės narės, be to, normose, perimtose iš supranacionalinių organizacijų. Bet nei šis straipsnis, nei jo oficialus komentaras nedetalizuoja, kas laikytina imperatyviomis teisės normomis. Šių principų 1.6 straipsnyje „principų aiškinimas ir pildymas“ įtvirtinta, kad aiškinant šiuos Principus, dėmesys turi būti skiriamas jų tarptautiniam pobūdžiui ir jų tikslui, įskaitant būtinybę skatinti vienodą jų taikymą, be to, šie Principai turi atitinkti pagrindinius bendruosius teisės principus. Tarptautinis pobūdis reiškia, kad terminai ir sąvokos, vartojami šiuose principuose, turi būti aiškinami autonomiškai, t.y. iš sisteminės šių principų analizės, atsiribojant nuo tradicinių šių terminų ar sąvokų prasmių pagal nacionalinę teisę. Analizuojant principų tikslą, taip pat reikia žvelgti į sisteminę jų analizę, o ne į tikslią pažodinę reikšmę. Šių principų tikslas yra vienodas tarptautinių prekybos principų taikymas, todėl reikia stengtis, kad šie principai būtų interpretuojami ir suprantami vienodai visose valstybėse.

PECL sutartis, prieštaraujanti imperatyvioms teisės normoms, reglamentuoja 15:102 straipsnyje. Į šio straipsnio taikymo sritį patenka sutartys, kurių sąlygos yra priešingos teisei, bet

⁶¹ <http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637>.

⁶² The Principles of European Contract Law. Part III/edited by O.Lando, H.Beale. – The Hague: Kluwer Law International, 2002.

nepažeidžia fundamentaliųjų teisės principų.⁶³ Pripažįstama, kad į šio straipsnio reguliavimo sritį patenka mažesnę visuomeninę reikšmę turintys teisės pažeidimai lyginant su pažeidimais, kylančiais iš fundamentaliųjų teisės principų. Atsižvelgiant į modernių valstybių teisinį reguliavimą, pastebima, kad kai kada į šio straipsnio reguliuojamą sritį patenka techninio pobūdžio teisės pažeidimai, todėl analogiškai ir sprendimas, susijęs su šios sutarties galiojimu, turi būti lankstesnis.

PECL komentaro autoriai nurodo, kad sutartys gali prieštarauti imperatyvioms įstatymo normoms dėl to, kad yra sudarytos netinkamų subjektų, netinkama forma, išimtiniais atvejais dėl netinkamo sutarties vykdymo bei dėl to, kad sutarties turinys arba jos tikslas prieštarauja imperatyvioms teisės normoms, o pagal Lietuvos teisę, imperatyvias teisės normas pažeidžia tik sutartys, turinčios turinio trūkumų. Komentare pateikiamas pavyzdys, kuomet vartojimo kredito sutartis teikia kompanija, neturintis licencijos verstis šia veikla, o pagal taikytinos teisės normas šiai veiklai licencija būtina. Tokia sutartis prieštarauja imperatyvioms teisės normoms ir yra negaliojanti.

PECL ir Lietuvos teisėje įtvirtintų imperatyvių teisės normų reguliavimas skiriasi, visu pirma tuo, kad Lietuvos teisėje sutartys, prieštaraujančios imperatyvioms teisės normoms, pažeidžia labai svarbias taisykles ir yra žalingos visuomenei, tuo tarpu PECL autorių nuomone, imperatyvių teisės normų pažeidimas ne visada žalingas visuomenei, todėl ne visada tokios sutartys bus pripažįstamos negaliojančiomis. Lietuvoje imperatyvių teisės normų pažeidimo sankcija vienareikšmiška – sandoris negalioja nuo sudarymo momento, tuo tarpu pagal PECL reglamentavimą toks sandoris gali būti pripažintas visiškai galiojančiu, iš dalies galiojančiu, negaliojančiu arba gali būti keičiamos tokio sandorio sąlygos.⁶⁴ Be to, PECL įtvirtina platesnį nei Lietuvos teisė pažeidimų, patenkančių į imperatyvias teisės normas, ratą.

Jei sandoris turi užsienio elementą, t.y. sutarties subjektai yra kitos valstybės piliečiai arba įmonės, sutarties objektas yra kitoje valstybėje ir pan., tai, remiantis CK 1.37 str. taisyklėmis, sandoriui gali būti taikoma užsienio valstybės teisė, todėl tokioms sutartims reikšmės turės ir kitos valstybės imperatyvios teisės normos. Kaip pavyzdį galima pateikti Degas paveikslo bylą, kuri buvo analizuojama pagal įvairių valstybių teisės normas ir taip buvo parodoma, kad įvairios valstybės tą pačią situaciją teisiškai gali labai įvairiai traktuoti.⁶⁵ Bylos esmė: Desdemona – meno tarpininkė. Otelas – pagyvenęs fizikos profesorius. Otelas pasikvietė Dezdemoną apžiūrėti savo turimų dailės kūrinių. Dezdemona pamato piešinį, kurį ji mano esant retą ir vertingą dailininko Degas darbą. Dezdemona pasiteirauja Otelo apie šį piešinį, kuris pasako, kad tai senas darbas, bet jis

⁶³ Apie fundamentaliuosius teisės principus plačiau bus kalbama 2.2 skyriuje – viešojo tvarka.

⁶⁴ Plačiau sutarčių, pažeidžiančių imperatyvias teisės normas įtvirtintas PECL, tesinės pasekmės nagrinėjamos šio darbo 3 skyriuje – Prieštaravimo imperatyvioms įstatymų normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei kaip sutarties negaliojimo pagrindų taikymo teisinės pasekmės.

⁶⁵ Zimmermann R., Whittaker S. Good faith in European Contract Law. – Cambridge University Press, 2000. P. 208 – 229.

neįsivaizduoja, kiek šis darbas yra vertas. Dezdemona pasiūlo 1200 svarų sterlingų ir Otelas sutinka tokia kaina parduoti piešinį. Vėliau meno ekspertai nustato kūrinio autoriaus tapatybę ir Dezdemona parduoda piešinį už 85000 svarų sterlingų.

Remiantis Anglijos teisės aktais, šis sandoris yra galiojantis ir nepažeidžia jokios teisės normos. Anglijos teisėje nėra įtvirtinta bendro pobūdžio pareiga šalims viena kitai atskleisti informaciją apie sandorį, net jei pirmoji šalis žino, kad ši informacija galėtų turėti įtakos kitos šalies apsisprendimui apskritai sudaryti sandorį arba sudaryti sandorį kitomis sąlygomis. Pareiga atskleisti informaciją egzistuoja tik išimtiniais atvejais, o šios pirkimo – pardavimo sutarties sąlygos nepatenka į tų išimčių sąrašą. Akivaizdžiai matyti, kad Dezdemona nieko melagingo nei apie piešinio autorių, nei apie jo vertę Otelui nepasakė, be to, ji ir neturėjo pareigos atskleisti viską, ką žino ar numano.

Jei taikytume Vokietijos teisę, tai šį sandorį galėtume ginčyti 138 II BGB norma (teisiniai sandoriai, prieštaraujantys viešajai tvarkai). Šioje normoje nurodyta, kad teisinis sandoris yra negaliojantis, jei asmuo pasinaudoja sandorio šalies keblia situacija, nepatyrimu, valios stoka, nesugebėjimu priimti tinkamo sprendimo ir esant tokiai situacijai pažada arba atlieka savo kontrahentui arba trečiajai šaliai tam tikrus veiksmus, kurie yra akivaizdžiai neproporcingi gaunamai naudai. Tokie sandoriai pažeidžia viešąją tvarką ir yra negaliojantys. Bet šiuo atveju trūksta duomenų, patvirtinančių, kad Otelas buvo patekęs į keblią situaciją, buvo nepatyręs, nesugebėjo priimti tinkamo sprendimo ir t.t. Vien tai, kad kaina, gauta pardavus paveikslą, buvo akivaizdžiai per maža, nėra pakankamas pagrindas taikyti šią normą, todėl reikėtų aiškintis ar buvo kiti šioje normoje pateikti kriterijai. Galimas atvejis, kad šiai situacijai būtų taikoma 123 BGB norma (negaliojimas dėl apgaulės ar prievartos). Pagal šią normą asmuo, kuris sudarė sutartį dėl to, kad prieš jį buvo panaudota prievarta ar apgaulė gali šios sutarties atsisakyti. Tai priklauso nuo to, ar Otelas galėjo pagrįstai tikėtis, kad Dezdemona elgsis sąžiningai ir atskleis visą su sandoriu susijusią jai žinomą informaciją. Iš šios istorijos matyti, kad Otelas pasikvietė Dezdemoną kaip meno specialistę, tikėdamasis, kad ji sąžiningai nurodys apytikslę paveikslo vertę. Jei Dezdemona veikė sąžiningai ir žinojo, kad paveikslo vertė tikrai yra gerokai didesnė, tai jos elgesys galėtų būti traktuojamas kaip apgaulė.

Jei būtų taikoma Nyderlandų teisė, tai Otelas šią sutartį galėtų ginčyti remdamasis suklydimu. Šios valstybės teismų praktikoje buvo labai panaši byla, kurioje abi šalys, sudarydamos sutartį, nenutuokė kokia buvo seno puodelio tikroji vertė, kurią pirkėjas nustatė išsamiais tyrimais po sutarties sudarymo. Nyderlandų aukščiausiasis teismas, vadinamas Hoge Raad, atmetė pardavėjo prašymą anuliuoti sutartį kaip sudarytą dėl suklydimo, nes ši norma reglamentuoja pareigą atskleisti informaciją ikisutartiniuose santykiuose. Remiantis šiuo išaiškinimu, Otelas galėtų prašyti anuliuoti

šià sutartį kaip sudarytà dël suklydimo, jei įrodytų, kad ikisutartiniuose santykiuose Dezdemonà nutuokë apie tikràjà piešinio vertę ir sąmoningai neatskleidë šio fakto Otelui.

Airijoje komerciniuose santykiuose pirkëjas neturi pareigos atskleisti informacijos, nes pastarasis būtų nesàžiningai nubaudžiamas, dël to, kad investavo savo laikà ir pinigus tam, kad gautų informacijà apie perkamà daiktà. Teismai laikosi nuomonës, kad pardavëjas turi pareigà išsiaiškinti tikràjà savo turto vertę. Vertinant Dezdemonos ir Otelo atvejį pagal Airijos teisę, Dezdemonos nutylëjimas nebûtų laikomas neteisëtu, be to, Otelo nežinojimas arba klydimas dël paveikslo autorystës ar jo vertës, nepakankamas, kad sutartis būtų pripažinta negaliojančia.

Jei būtų taikoma Lietuvos teisë, ši sandorį būtų galima ginčyti remiantis apgaule. Pagal CK 1.91 str. 5 d. apgaule laikomas ne tik tyčinis klaidingų faktų pateikimas, bet ir sandorio šalių tylëjimas, t.y. aplinkybių, kurias žinodama kita sandorio šalis nebûtų sudariusi sandorio, nuslëpimas, jeigu, vadovaujantis protingumo, teisingumo ir sąžiningumo principais, tos aplinkybës turëjo būti atskleistos kitai šaliai. Kadangi Dezdemonà buvo meno tarpininkë ir Otelas pasitikëjo ja kaip šios srities specialiste, tai ji turëjo atskleisti informacijà apie galimà šio paveikslo vertę, t.y., jei piešinio autorius iš tiesų yra Degas, tai šis piešinys yra labai vertingas. Autorës nuomone, remiantis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais, bei CK 1.91 str. 5 d. Dezdemonà, įtardama, kad šis paveikslas nutapytas Degaso ir neatskleisdama šios informacijos Otelui, jį apgavo, todël šis sandoris turëtų būti pripažintas negaliojančiu dël apgaulës.

Iš pateiktos įvairių valstybių teisës aktų analizës matyti, kad kiekviena valstybë turi savità teisinių santykių reguliavimo mechanizmà, todël prieš sudarant sutartį, turinčią užsienio elementà, reikëtų pasidomëti, kaip atitinkamas santykis yra reglamentuojamas pagal kitos valstybës teisę ir tokiu būdu apsidrausti nuo galimo sandorio negaliojimo.

Analizuojant sutartis, prieštaraujančias imperatyvioms įstatymo normoms, užtenka konstatuoti objektyvųjį kriterijų – sutarties nuostatų prieštaravimà imperatyvioms įstatymo normoms ir nereikia analizuoti subjektyviojo kriterijaus, t.y. asmenys sąmoningai ar nesàmoningai sudarë ydingà sutartį, žinojo ar nežinojo apie jos ydingumà.

Šiuo metu teisës doktrina ir teismų praktika eina ta linkme, kad sutartys, nors ir prieštaraujančios imperatyvioms įstatymo normoms nebûtų automatiškai naikinamos. Yra žiūrìma, ar ta sutartis iš esmës pažeidžia imperatyvà, ar pažeidimas yra tik formalus ir sutarties galiojimas nedarytų žalos trečiųjų asmenų teisëms. Stengiamasi derinti sutartinių santykių teisëtumo bei stabilumo principus su teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais. LAT 2008 m. sausio 29 d. nutartyje⁶⁶ teigë, kad remiantis CK 1.5 str. 4 d. teismas, taikydamas ir aiškindamas įstatymus privalo vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais, „priešingu atveju įstatymų taikymas būtų formalus, jis neatitiktų Konstitucijos 109 straipsnyje įtvirtintos teismo pareigos

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 29 d. nutartis c. b. R. J., T. R. v. AB „Spauda“ Nr. 3K-3-29/2008.

vykdyti teisingumą. Interpretavimas – viena iš principų funkcijų – įgalina tinkamai suvokti taikomos teisės normos turinį, jo reikšmę kiekvienu konkrečiu atveju. Jeigu, įgyvendinant CK 1.5 straipsnio 4 dalies reikalavimus, teismas interpretuodamas teisės normos nuostatas konkrečioje byloje padaro išvadą, kad pagal faktines bylos aplinkybes jos taikymas lemtų neteisingą, neprotingą rezultatą, ji, vadovaujantis CK 1.5 straipsnyje įtvirtintais principais, gali būti netaikoma, nepriklausomai, ar norma dispozityvi, ar imperatyvi.⁶⁷ Taigi, kiekvienu konkrečiu atveju teismas privalo aiškintis, kokią žalą padarytų imperatyvios teisės normos taikymas arba netaikymas. Jeigu paaiškėtų, kad imperatyvios teisės normos nesilaikymas suponuoja tik formalų sutarties pažeidimą, nepažeidžiant svarbių visuomeninių bei trečiųjų asmenų interesų, tai sutarties pripažinimas negaliojančia remiantis tik šiuo pažeidimu prieštarautų protingumo, teisingumo bei sąžiningumo principams, o teisės teorijoje pripažįstama, kad jei kyla kolizija tarp teisės normos ir teisės principo, pirmenybė turi būti teikiama principui.⁶⁷

Vakarų Europoje ši tendencija pastebėta jau 1967 metais.⁶⁸ Vienoje byloje teismas priėmė labai diskutuotiną sprendimą. Faktinė situacija buvo tokia: sandorio šalys sudarė žemės ir pastato, stovinčio ant tos žemės, pirkimo – pardavimo sutartį. Pagal šiam sandoriui taikytiną teisę, sandorio šalys tokią sutartį turėjo įforminti notarine tvarka, tačiau sąmoningai to nepadarė. Po šio sandorio sudarymo, šalys sudarė nuomos sutartį, kuria pardavėja nuomavosi parduotą žemę. Praėjus daug laiko pirkėjas nusprendė ginčyti sandorį, kaip prieštaraujantį imperatyvioms įstatymo normoms. Teismas nusprendė, kad buvo nesilaikyta tik formalaus reikalavimo, šalys sandorį įvykdė, tai įrodo ir žemės nuomos sutartis ir nėra pakankamo pagrindo pirkimo – pardavimo sutartį laikyti negaliojančia.

Galima kalbėti, ar remiantis šia byla negalėtų būti piktnaudžiaujama teise. Kaip žinia, sandorių įforminimas notarine forma kainuoja, todėl asmenys, siekdami išvengti šio mokesčio, galėtų nesąžiningai bandyti pasinaudoti tokia praktika ir neforminti sandorių, tokiu atveju iškiltų grėsmė civilinių teisinių santykių stabilumui, nes notaras, tvirtindamas sandorį, patikrina, ar objektas neturi kokių suvaržymų, ar pardavėjas turi teisę turtą parduoti ir pan., trumpai tariant, pačioms sandorio šalims notaro tvirtinimas yra naudingas, nes dažniausiai tokie sandoriai nepasižymi ydingumu, t.y. jie yra sudaryti tinkamų subjektų, tinkama forma, tinkamu turiniu ir suderinta valia. Be to, jei notaras netinkamai atlieka savo veiksmus ir dėl to kyla žala sandorio šalims, tai notaras arba jo draudimas šią žalą padengia. Formaliai, pagal Lietuvos teisę, ši sutartis negaliojotų, nes normoje griežtai yra įtvirtinta nuostata, kad nekilnojamojo turto pirkimo – pardavimo sutartis turi būti sudaryta notarine forma ir formos nesilaikymas daro sutartį negaliojančia, bet

⁶⁷ Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000.

⁶⁸ Kötz H., Flessner A. European contract law. – Oxford: Clarendon Press, 2002.

remiantis LAT išaiškinimu, kad sutarties negaliojimas dėl formalus normų pažeidimo prieštarautų protingumo, teisingumo bei sąžiningumo principams, galėtų būti priimtas ir kitoks sprendimas.

Autorės nuomone, kiekvienu konkrečiu atveju reikia žiūrėti į aplinkybių visumą, o ne akiai taikyti įstatymus ar remtis teismų praktika. Reikia žiūrėti į konkrečios imperatyvios normos tikslus ir uždavinius ir jeigu paaiškėtų, kad šios normos tikslas vis tiek pasiektas, nors ir kitomis priemonėmis, tai, autorės manymu, būtų neprotinga tokias sutartis naikinti. Bet, nereikia ir per ne lyg liberalizuoti imperatyvių teisės normų instituto. Ne veltui sandoriai, prieštaraujantys imperatyvioms įstatymo normoms, yra niekiniai, o ne nugincijami, todėl sandorio, prieštaraujančio imperatyvioms įstatymo normoms, pripažinimas galiojančiu turėtų būti gana reta išimtis iš taisyklės.

Iš visko, kas buvo pasakyta, galima daryti išvadą, kad imperatyviąją įstatymų normą galima atpažinti iš, taip vadinamųjų, imperatyviųjų žodelių: „draudžiama“, „negalima“, „neturi teisės“, „privalo“ ir pan., taip pat iš normoje įtvirtintos taisyklės nesilaikymo teisinių pasekmių, be to, kiekvienu atveju reikia atsižvelgti į normos tikslus bei uždavinius ir išsiaiškinti, kokių visuomeninių santykių apsaugai ši norma įtvirtinta. Ne visada imperatyvi teisės norma turi būti įtvirtinta CK, gali pasitaikyti atvejų, kai CK įtvirtinta blanketinė norma, nukreipianti į kitos teisės šakos imperatyvias teisės normas. Sutartis negali prieštarauti imperatyvioms įstatymų normoms – tai yra pagrindinė taisyklė, bet gali pasitaikyti atvejų, kai sutartis negalės pažeisti ir poįstatyminių teisės aktų reikalavimų. Be to, sutartys negali prieštarauti ir tarptautinių sutarčių bei Europos Sąjungos tiesiogiai taikytinų teisės aktų nuostatomis, o jei sutartis turi užsienio elementą - tai ir taikytinos teisės imperatyvioms teisės normoms. Siekiant derinti imperatyvių įstatymo normų institutą su teisingumo, protingumo, sąžiningumo bei civilinių teisinių santykių teisėtumo ir stabilumo principais, ne bet koks prieštaravimas imperatyviai įstatymo normai bus pagrindas pripažinti sutartį negaliojančia, o tik tas, kuris iš esmės, o ne tik formaliai pažeidžia imperatyvą.

2.2. Viešoji tvarka

Civilinės teisės teorijoje nurodoma, kad sąvoka „viešoji tvarka“ apima pagrindinius principus, kuriais grindžiama valstybės teisinė sistema, valstybės ir visuomenės funkcionavimas. Šie principai įtvirtinti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kituose įstatymuose, tarptautinėse sutartyse, konvencijose, Europos Sąjungos teisės aktuose, pavyzdžiui, sandoriai, kuriais:

- siekiama pažeisti asmenų teises;
- susitariama padaryti teisės pažeidimą;
- siekiama pakenkti Lietuvos Respublikos interesams;
- siekiama trukdyti vykdyti teisingumą;

- varžoma prekybos laisvė;
- siekiama apeiti įstatymų reikalavimus.

Šis sąrašas nėra baigtinis. Čia pateikiamos tik kelios viešąją tvarką pažeidžiančios sutarčių sąlygos. Viešoji tvarka yra labai plati ir daugiareikšmė sąvoka, todėl šiame darbe viešoji tvarka bus suprantama sutarčių teisės prasme, o tiksliau, bus analizuojama, kokiais kriterijais remiantis sutarties sąlyga gali būti pripažįstama kaip pažeidžianti viešąją tvarką.

V. Mikelėnas viešosios tvarkos sąvoką aiškino tarptautinės privatinės teisės kontekste, analizuodamas pagrindus, kada galima atsisakyti taikyti užsienio teisę.⁶⁹ CK 1.11 str. įtvirtinta, kad užsienio teisės normos netaikomos, jeigu jų taikymas prieštarautų Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir kitų įstatymų įtvirtintai viešajai tvarkai. CK 1.81 str. įtvirtina du sandorių negaliojimo pagrindus: viešąją tvarką bei gerą moralę, tuo tarpu CK 1.11 str. vartojama viena sąvoka – viešoji tvarka. Autorės nuomone, remiantis sistemine CK analize, darytina išvada, jog remiantis CK 1.11 str. įtvirtinta taisykle, galima atsisakyti taikyti užsienio teisę, jei pagal užsienio teisę sudaryto sandorio sąlygos prieštarauja ne tik Lietuvos Respublikos viešajai tvarkai, bet ir gerai moralei. V. Mikelėno nuomone, viešosios tvarkos išlyga yra „gynybinė, leidžianti valstybei apsaugoti savo pagrindinius, gyvybiškai svarbius vidaus ir užsienio politikos interesus.“ V. Mikelėnas taip pat pabrėžia, kad „viešosios tvarkos išlyga reiškia, kad taikytinos valstybės teisės norma yra nesuderinama su pagrindiniais teismo vietos valstybės teisės principais ir tos teisės ginamomis moralinėmis nuostatomis.“ Viešosios tvarkos išlyga gali būti remiamasi silpnesnės sandorio šalies (vartotojo, darbuotojo) apsaugai, tokiu atveju galima atsisakyti taikyti užsienio teisės normas, kurios nustato kur kas blogesnę silpnesnės šalies teisinę padėtį. V. Mikelėnas skiria vidaus ir tarptautinę viešąją tvarką. Tarptautinės viešosios tvarkos normos įtvirtina bendras ir fundamentalias, visai tarptautinei bendrijai privalomas nuostatas, kurios dažniausiai būna įtvirtintos tarptautinėse sutartyse, konvencijose ir pan. Vidaus viešoji tvarka apima pagrindinius principus, kuriais grindžiama valstybės teisinė sistema, valstybės ir visuomenės funkcionavimas. Taigi, V. Mikelėnas viešąją tvarką išskaido į tris grupes:

1. Vidaus viešąją tvarką (vidaus ekonominiai, ideologiniai, socialiniai ir kitokie politikos gynimo interesai);
2. Užsienio viešąją tvarką (tarptautinės politikos gynimo interesai);
3. Universalius moralinių vertybių gynimo interesus.

Viešoji tvarka skirtingai suprantama skirtingose valstybėse, todėl nenuostabu, kad kitų valstybių teisėje įtvirtinta viešosios tvarkos samprata skiriasi nuo tos, kuri vartojama Lietuvoje, pavyzdžiui, kai kuriose valstybėse viešosios tvarkos samprata vartojama apibūdinti dviems

⁶⁹ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2002. P. 128 – 132.

pagrindams, t.y. ne tik viešajai tvarkai, bet ir gerai moralei⁷⁰, todėl vietoje Lietuvoje taikomų dviejų skirtingų sutarčių negaliojimo pagrindų, kitose valstybėse yra tik vienas. Palyginimui galima paanalizuoti, kokios sutartys Anglijoje pripažįstamos negaliojančiomis dėl prieštaravimo viešajai tvarkai. Kaip teigia Paul Richards⁷¹, Anglijos teisėje prie sutarčių, prieštaraujančių viešajai tvarkai, priskiriamos sutartys, pažeidžiančios teisingumą; sutartys, kuriomis siekiama išvengti teismų jurisdikcijos; sutartys, kuriomis siekiama sukompromituoti valstybės aparatą; sutartys, kenkiančios santuokos ir šeimos padėčiai bei susitarimai, pažeidžiantys lytinę moralę.

Sutartys, pažeidžiančios teisingumą, beveik visada yra negaliojančios, nepriklausomai nuo padarytos žalos dydžio. Šiai kategorijai priskiriamos sutartys, kuriomis susitariama netęsti skyrybų proceso, sutartys, kuromis žmona įsipareigoja nereikalauti išlaikymo skyrybų atveju, susitarimai, kuriais liudytojai įsipareigoja neduoti parodymų ir pan. Pagal Lietuvos teisę tokios sutartys taip pat būtų pripažįstamos negaliojančiomis pagal CK 1.81 str., bet pagal Anglijos teisę prie šios kategorijos sutarčių priskiriamos ir Lietuvos teisėje nežinomos sutartys, kurios yra vadinamos „maintenance“ ir „champerty“.⁷² „Maintenance“ yra tokia sutartis, kuria asmenys įsipareigoja padėti ir paremti besibylinėjantį asmenį, nors patys asmenys tiesioginio suinteresuotumo toje byloje neturi. Tokios sutartys bus galiojančios tik tada, jei asmenys įrodys, kad jie turi teisėtą priežastį skatinti ir remti bylinėjimąsi, nors *Martell v Consett Iron Co* byloje⁷³ žvejybos klubo parama paupio savininkui, kuris kovojo prieš upės teršimą, nebuvo pripažinta „maintenance“ sutartimi. „Champerty“ sutartimi asmuo įsipareigoja teikti finansinę ar kitą pagalbą įrodinėjimo procese, o kita šalis įsipareigoja pasidalyti gauta nauda laimėjus bylą.

Viešąją tvarką taip pat pažeidžia susitarimai, kuriais norodoma, kad ginčas negali būti sprendžiamas teismuose, išskyrus atvejus, kai šalys numato, kad jų ginčas pirmiausia privalo būti nagrinėjamas arbitraže, o tik po to šalys įgyja teisę kreiptis į teismą.

Visuomenė nuolat domisi valstybės tarnautojų netinkamai atliktais darbais, kurie labai kompromituoja visą valstybės aparatą, todėl akivaizdu, kad tokios sutartys prieštarauja viešajai tvarkai, pavyzdžiui, sutartys, kuriomis realizuojama korupcija ir lobizmas.

Sutartys, kenkiančios santuokos ir šeimos padėčiai taip pat pažeidžia viešosios tvarkos sąlygą. Jau nuo 1970 m., kuomet buvo įvykdyta teisės reforma, negalioja susitarimai, kuriais asmenys įsipareigoja susituokti. Bet net ir iki šios reformos asmenims, kurie buvo susituokę ir neišsiskyre, buvo draudžiama pasižadėti susituokti su kitais asmenimis. Taip pat draudžiama sudaryti išsiskyrimo sutartis tarp asmenų, kurie vis dar gyvena kartu arba nėra tvirtai apsisprendę skirtis, nes tokios sutartys yra nesudaromos su santuokos šventumu. Įvairūs nepateisinami apribojimai,

⁷⁰ Prancūzijos kodeksas skiria dvi sąvokas: *bonus mores* ir *ordre public*, bet praktikoje antroji apima pirmąją, Anglijos teisėje viešoji tvarka taip pat apima gerą moralę.

⁷¹ Richards P. H. *Law of contract*. Harlow: Longman, 2002. P. 275 – 284.

⁷² Sąvokos „maintenance“ ir „champerty“ neverčiamos, nes šių sutarčių atitikmenų Lietuvos teisėje nėra.

⁷³ Richards P. H. *Law of contract*. Harlow: Longman, 2002. P. 281.

draudžiantys asmeniui tuoktis yra prieštaraujantys viešajai tvarkai. Bet jei ribojimai yra laikini arba yra draudžiama tuotis su asmeniu, priklausančiu kitai socialinei klasei, tai tikėtina, kad tokie susitarimai galios. Taip pat galios susitarimas, kuriuo siekiama ne drausti asmeniui tuoktis, bet nukelti vedybas, pavyzdžiui, įsipareigojimas mokėti asmeniui po 500 svarų sterlingų kas mėnesį iki kol asmuo susituoks. Tarp tėvų ir vaikų yra draudžiami įvairūs susitarimai, susiję su tėvų teisių ir pareigų nustatymu, išskyrus atvejus, kai tie susitarimai yra naudingi vaikams. Draudžiami vaiko tėvų susitarimai, kuriais vienas iš tėvų atsisako savo teisių ir pareigų vaikui.

Paskutinė sutarčių, prieštaraujančių viešajai tvarkai, rūšis yra sutartys, pažeidžiančios lytinę moralę. Bendrojoje teisėje yra labai daug taisyklių, reglamentuojančių sugyventinių teisinį statusą. *Benyon v Nettleford* byloje⁷⁴ buvo konstatuota, kad susitarimas tarp vyro ir moters, kuriuo moteris įsipareigoja būti vyro meiluže, yra neteisėtas. Šis sprendimas priimtas 1850 metais. Nuo tų laikų stipriai pasikeitė žmonių požiūris į nesantuokinį gyvenimą kartu, todėl šiais laikais yra visiškai priimtina, kad nesusituokusios poros sudaro sutartis dėl būsto įsigijimo ar numato pajamų pasiskirstymo taisyklės ir tokios sutartys yra visiškai galiojančios. Įdomus sprendimas buvo priimtas *Armhouse Lee Ltd v Chappell* byloje⁷⁵. Šioje byloje atsakovai žurnale patalpino skelbimą, kuriuo siūlė telefoninio sekso paslaugas. Žurnalo leidėjai kreipėsi į teismą, nes atsakovai nesumokėjo už šį skelbimą. Atsakovai teigė, kad skelbimas buvo amoralus ir neteisėtas. Apeliacinis teismas atmetė atsakovų argumentą, kad tokia sutartis prieštarauja viešajai tvarkai. Paul Richards nuomone, toks teismo sprendimas reiškia, kad sutartys, pažeidžiančios lytinę moralę, bus laikomos negaliojančiomis tik tada, kai tokia veikla bus susijusi su nusikalstama veika, o prostitucija Anglijoje nėra per se neteisėta.

Kaip matyti, viešosios tvarkos sąvoka Anglijoje ir Lietuvoje yra suprantama skirtingai. Visu pirma, Anglijoje viešąją tvarką pažeidžia 5 rūšių sutartys, tuo tarpu Lietuvoje nėra vienos visuotinai pripažįstamos sutarčių, pažeidžiančių viešąją tvarką, klasifikacijos. Nors kai kurios sutarčių rūšys, kurios ir Lietuvoje, ir Anglijoje pripažįstamos negaliojančiomis dėl prieštaravimo viešajai tvarkai, sutampa, bet nemažai yra ir skirtumų. Galiausiai, Anglijos teisėje geros moralės pažeidimas nėra atskiras sutarties negaliojimo pagrindas, nes viešoji tvarka šį kriterijų apima.

Siekiant suvienodinti Europos sutarčių teisę, atsižvelgiant į tai, kad skirtingos valstybės skirtingai aiškina tokias sąvokas kaip „gera moralė“, „neteisėtumas“, „viešoji tvarka“, Europos Sąjungos lygiu yra vartojama viena sąvoka – fundamentalieji teisės principai⁷⁶. Kadangi šie principai apima įvairias sąvokas, kurios įvairiose valstybėse suprantamos skirtingai, tai kyla klausimas – kokie principai priskiriami fundamentaliems teisės principams?

⁷⁴ Richards P. H. Law of contract. Harlow: Longman, 2002. P. 283.

⁷⁵ Ten pat.

⁷⁶ The Principles of European Contract Law. Part III/edited by O.Lando, H.Beale. – The Hague: Kluwer Law International, 2002. P. 211, Article 15:101.

PECL komentare daroma nuoroda į Europos Bendrijos Steigimo sutarties nuostatas, pavyzdžiui, konkurencija, kuria suteikiama nauda prekių, paslaugų ar asmenų laisvam judėjimui, turi būti saugoma. Fundamentaliaisiais teisės principais laikomos Europos Žmogaus Teisių Konvencijos nuostatos, draudžiančios vergiją ir prievartinį darbą; suteikiančios teisę į laisvę; teisę į privatų ir šeimos gyvenimą; įsitikinimų laisvę; išraiškos laisvę; susivienijimų teisę; teisę susituokti; taikių susirinkimų teisę. Taip pat Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, kurioje yra įtvirtina laisvė pasirinkti specialybę bei teisė pasirinkti darbą; laisvė užsiimti verslu; teisė į turtą; lygybė tarp vyrų ir moterų; vaikų teisės; teisė į kolektyvines derybas ir kolektyvinę veiklą; nepagrįsto atleidimo iš darbo apsauga bei aukšto lygio vartotojų apsauga. Šis fundamentaliųjų principų sąrašas nėra baigtinis. PECL komentaro autorių nuomone, viešoji tvarka, patenkanti į fundamentaliuosius principus, laikui bėgant gali kisti, priklausomai nuo visuomenėje vyraujančių normų plėtojimosi.

Europos Sąjungos lygiu teisės aktų interpretavimas ir aiškinimas pavestas Europos Teisingumo Teismui, o jeigu susiduriama su problema, kaip reikia aiškinti ir taikyti Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos nuostatas, tai šią funkciją įgyvendina Europos Žmogaus Teisių Teismas. Todėl fundamentaliųjų teisės principų šaltiniu gali būti ir Europos Teisingumo Teismo bei Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojama praktika.

Pasak V. Mikelėno, „viešosios tvarkos sąvoka yra vertinamoji, todėl šios normos taikymo kriterijai gali susiformuoti tik teismams teisingai ją taikant.“⁷⁷ LAT yra nurodęs viešosios tvarkos pažeidimo pavyzdžių:⁷⁸

- Pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių pažeidimai;
- Prieštaravimas teisingumui, geriems papročiams, pagrindinėms visuomenėje nusistovėjusioms moralės nuostatomis;
- Valstybės interesų pažeidimas ar kenkimas geros kaimynystės su užsienio valstybėmis santykiams.

Minėtame nutarime, LAT nurodė, kad sąvoka viešoji tvarka dažniausiai suprantama kaip valstybės imperatyviųjų teisės normų visuma. Iš to darytina išvada, kad norint pripažinti sutartis negaliojančias dėl prieštaravimo viešajai tvarkai, viešoji tvarka turi būti įtvirtinta įstatyminiu pagrindu. Kadangi viešajai tvarkai prieštaraujantys sandoriai yra niekiniai, be to, viešosios tvarkos sąlyga yra išimtis iš sutarčių laisvės principo, tai viešąją tvarką turi nustatyti imperatyvios teisės normos, kurios įtvirtina teisinės sistemos pagrindus. Todėl pagal CK 1.81 str. turėtų būti kvalifikuojami tokie sandoriai, kurie tuo pat metu pažeidžia:

- baudžiamojo kodekso normas,

⁷⁷ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P. 418.

⁷⁸ LAT senato 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas Nr. 28 Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautines privatinės teisės normas.

- administracinių teisės pažeidimų kodėkso normas,
- antimonopolinius,
- mokesčių įstatymus,
- įstatymus dėl žemės ir kitų gamtinių išteklių naudojimo ir pan.

CK komentaro autorių nuomone, yra galimi atvejai, kai „galiojantys įstatymai įsakmiai nedraudžia atlikti tam tikrų veiksmų, bet jeigu tokie veiksmai pažeidžia viešąją tvarką, tai sandoriai pripažįstami negaliojančiais.“⁷⁹ Komentaro autoriai prie tokių priskiria sandorius, kurių turinį sudaro nusikaltimas, nepranešimas apie padarytą nusikaltimą, nusikaltimo pėdsakų slėpimas taip pat sandoriai, kuriais įsipareigojama padaryti deliktą, išvengti mokesčių arba apeiti mokesčių įstatymų nuostatas ir pan. Ne visada įstatyme yra tiesiogiai nurodyta, kad tam tikras veiksmas yra teisės ar viešosios tvarkos pažeidimas. Analizuojant kiekvieną normą, reikėtų aiškintis, ar tai yra vienas iš principų, kuriais grindžiamas visuomenės bei valstybės funkcionavimas. Jei atsakymas teigiamas, tai nebūtina tiesiogiai įvardyti, kad sandoriai, pažeidžiantys šią nuostatą yra prieštaraujantys viešajai tvarkai ir yra negaliojantys, tai galima konstatuoti iš sisteminės teisės aktų analizės. Tai reiškia, kad viešoji tvarka, kaip imperatyvių teisės normų visuma, turi būti suprantama plačiau, neapsiribojant tomis normomis, kurios imperatyviai nurodo, kad nomos pažeidimas lygus viešosios tvarkos pažeidimui, bet į šią kategoriją patenka visos normos, kurios įtvirtina pagrindinius principus, kuriais grindžiama valstybės teisinė sistema, valstybės ir visuomenės funkcionavimas, o sutarčių sąlygos, kurios prieštarauja šiems principams yra prieštaraujančios viešajai tvarkai ir yra negaliojančios, nepriklausomai nuo to ar toje normoje yra nurodyta tokia jos nesilaikymo pasekmė, ar ne.

Gausiausia teismų praktika, kuomet sandoriai buvo pripažinti negaliojančiais kaip prieštaraujantys viešajai tvarkai, susiję su mokesčių teisės pažeidimais. Viena iš tokių yra 2002 m. birželio 5 d. LAT nutartis.⁸⁰ Šioje byloje Teismas konstatavo, kad „mokestis yra mokesčio įstatyme mokesčio mokėtojui nustatyta pinigine prievole valstybei, kad būtų gauta pajamų valstybės (savivaldybės) funkcijoms vykdyti. Taigi tinkamas mokesčio subjektų mokestinės prievolės valstybei vykdymas yra visuomenės interesas.“ Remiantis byloje nustatytais aplinkybėmis, Teismas nustatė, kad šalys, sudarydamos automobilio pirkimo – pardavimo sutartį, siekė išvengti į valstybės pajamas mokėtinų mokesčių sumokėjimo ir konstatavo, kad toks sandoris „turi žinomai priešingą visuomenės interesams tikslą – išvengti mokesčių sumokėjimo.“ Taigi, sandoriai, kuriais yra siekiama išvengti prievolės mokėti mokesčius, patenka į CK 1.81 str. reguliavimo sritį.

Kyla klausimas, ar norint pripažinti sandorius negaliojančiais dėl to, kad jie prieštarauja viešajai tvarkai, užtenka įrodyti objektyvųjį kriterijų, t.y. faktą, kad buvo padaryta visuomenės

⁷⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2001. p. 185.

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. birželio 5 d. nutartis c. b. Utenos apskrities VMI v. A. Trinkūnas Nr. 3K-3-831/2002.

interesams priešinga veikla, ar reikia aiškintis ir subjektyvųjį kriterijų, t.y. šalių siekį pažeisti viešąją tvarką. LAT praktika rodo, kad svarbus ne tik objektyvusis, bet ir subjektyvusis aspektas. „Nagrinęjant civilines bylas dėl sutarčių pripažinimo negaliojančiomis pagal CK 1.81 straipsnį, sutarties šalių ketinimai iš tiesų turi labai svarbią reikšmę. Pagal CK 1.81 straipsnio prasmę, turi būti įrodyta, kad pagrindinis ir vienintelis sutarties šalių ketinimas buvo nukreiptas į tikslo, priešingo viešajai tvarkai ar gerai moralei, pasiekimą.⁸¹

Kitoje nutartyje LAT pasisakė, kad „viešoji tvarka ar gera moralė sietina ne tik su atliekamais veiksmais, bet ir su tikslais bei veiksmy pasekmėmis. Sprendžiant, ar sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei, būtina įvertinti, kokie padariniai gali atsirasti ar atsiranda ne tik visuomenei, valstybei, bet ir atskiriems asmenims.“⁸² Šioje byloje buvo siekiama nugincyti sandorį remiantis viešąja tvarka, nes, ieškovo manymu, šalys turėjo tikslą išvengti mokesčių. Pirmosios bei apeliacinės instancijos teismai konstatavo, kad nepakanka duomenų, įrodančių, kad sandoris buvo sudarytas siekiant išvengti mokesčių. LAT į šią situaciją žvelgė plačiau ir teigė, kad šios bylos esmė – ne atsakovų sutartiniai santykiai, bet kreditorių teisių gynimas. LAT taip pat pridūrė, kad Teismai, atmesdami ieškinį tik dėl to, kad nepakako duomenų konstatuoti mokesčių vengimo faktą, nevertino, ar sutartyje nurodyta kaina nebuvo siekiama pažeisti įmonės kreditorių teisių, ar tokiais veiksmais nebuvo pažeista viešoji tvarka ar gera moralė. Ši nutartis taip pat patvirtina, kad siekiant pripažinti sutartį negaliojančią pagal CK 1.81 str., reikia analizuoti ir subjektyvųjį kriterijų, t.y. šalių siekį savo veiksmais pažeisti viešąją tvarką.

CK 1.81 str. 1d. nustatyta, kad viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja. Antroje šio straipsnio dalyje nurodyta, kad jei abi šalys žinojo ar turėjo žinoti jog sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei, tai netaikoma restitucija. Iš šio straipsnio nuostatų darytina išvada, kad nepriklausomai nuo to, šalys žinojo ar ne, kad savo sandoriu pažeidžia viešąją tvarką ar gerą moralę, šis sandoris yra niekinis ir negalioja, todėl vien sandorio negaliojimo faktui nustatyti pakanka objektyvaus kriterijaus. Subjektyvioji pusė turi reikšmę tik sandorio negaliojimo pasekmėms. 1964 m. civiliniame kodekse⁸³ buvo įtvirtinta norma, kuri nurodė, kad būtina įrodyti šalių tikslą pažeisti visuomenės interesą („visuomenės interesas“ bei „viešoji tvarka“ buvo suprantami kaip sinonimai), bet šiuo metu galiojančiame CK tokio reikalavimo nėra. Autorės nuomone, subjektyvusis kriterijus visuomet yra svarbus ir jį reikia aiškintis, nes tik tada bus galima tinkamai pritaikyti teisės normas, reglamentuojančias viešąją tvarką ar gerą moralę pažeidžiančių sandorių negaliojimo teisinės pasekmės, bet net ir neįrodžius šalių tikslo pažeisti viešąją tvarką, sandorio negaliojimo faktui nustatyti pakanka ir objektyvaus kriterijaus – sutarties sąlygų,

⁸¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. sausio 20 d. nutartis c. b. Marijampolės apskrities VMI v. UAB "Kraitenė" Nr. 3k-3-62/2003.

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutartis c. b. R. M. stomatologinė klinika v. UAB „Ratio“, AB „Snoras“, A. M., R. M. Nr. 3k-3-30/2006.

⁸³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės Žinios. 1964, Nr. 19-138.

pažeidžiančių viešąją tvarką ar gerą moralę. PECL principų 15:101 straipsnio komentare taip pat pabrėžiama, kad „sutarties šalių ketinimai ir žinios neturi reikšmės taikant šį straipsnį.“⁸⁴

Apibendrintai galima pasakyti, kad viešoji tvarka apima pagrindinius principus, kuriais grindžiama valstybės teisinė sistema, valstybės ir visuomenės funkcionavimas. Šie principai gali būti įtvirtinti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kituose įstatymuose, tarptautinėse sutartyse, Europos Sąjungos teisės aktuose. Nors viešoji tvarka suprantama kaip imperatyvių teisės normų visuma, bet viešąją tvarką įtvirtina ne bet kokios imperatyvios teisės normos, o tos, kurios įtvirtina teisinės sistemos pagrindus. Viešosios tvarkos sąvoka yra vertinamoji ir Lietuvoje įstatyminiu lygmeniu nėra apibrėžta, todėl šios normos interpretavimas ir taikymo kriterijų nustatymas pavestas teismams. Įvairios valstybės skirtingai apibrėžia viešosios tvarkos sąvoką, todėl PECL vartojama fundamentalių teisės principų sąvoka, apimanti įvairias sąvokas, tokias kaip „viešoji tvarka“, „gera moralė“, „neteisėtumas“ ir pan. Siekiant nuginkčyti sandorius, kurie prieštarauja viešajai tvarkai, pakanka įrodyti objetyvųjį kriterijų, o subjektyvusis kriterijus svarbus tik teisinių pasekmių taikymui.

2.3. Gera moralė

CK 1.81 str. reglamentuoja sandorio negaliojimą ne tik dėl prieštaravimo viešajai tvarkai, bet ir gerai moralei. Šio skirsnio nagrinėjimo objektas bus geros moralės kriterijus sutarčių teisės prasme.

Analizuojant tris sutarčių negaliojimo pagrindus: imperatyvias įstatymo normas, viešąją tvarką bei gerą moralę, sunkiausia apibrėžti būtent paskutinį. Žinoma, kyla nemažai problemų ir su pirmųjų dviejų pagrindų apibrėžimu, jų tarpusavio atribojimu, bet bent jau yra konkretus atskaitos taškas, pavyzdžiui, imperatyvių teisės normų atveju norma yra įtvirtinta įstatyminiu pagrindu, tarptautinėje sutartyje ar kituose dokumentuose, pagrindinė problema kyla tik dėl normos identifikavimo – ji imperatyvi ar dispozityvi. Viešoji tvarka apima pagrindinius principus, kuriais grindžiama valstybės teisinė sistema, valstybės ir visuomenės funkcionavimas. Tai siekiant išsiaiškinti, ar konkreti sutartis pažeidžia viešąją tvarką, reikia analizuoti, kokiems santykiams buvo padaryta žala ir ar buvo pažeisti pagrindiniai, pamatiniai principai, ar ne. Tuo tarpu geros moralės sąvokos turinys yra labai neaiškus. Kiekvienas individas turi savo vertybių sistemą ir kiekvienas skirtingai supranta, kas yra gerai, o kas yra blogai, kas yra moralu, o kas nepadoru. Be to, bėgant laikui kinta ir žmonių suvokimas apie gerį, blogį, moralę, teisingumą. Pastaruoju metu vyksta įnirtingos diskusijos apie tai, kokias laidas ar animacinius filmus galima demonstruoti nepilnamečiams. Vieni teigia, kad homoseksualumo demonstravimas paaugliams yra žalingas ir daro

⁸⁴ The Principles of European Contract Law. Part III/edited by O.Lando, H.Beale. – The Hague: Kluwer Law International, 2002. P. 212.

neigiamą įtaką jų seksualiniam apsisprendimui, kiti atkerta, kad toks požiūris yra homofobiškas. Ši nuomonių įvairovė parodo, kad kiekvienas individas ir kiekviena socialinė grupė turi savitą suvokimą apie moralę ir jos ribas. Tai kokie bruožai ir kriterijai leidžia nustatyti ar sandoris pažeidžia gerą moralę ar ne? Europos valstybių kultūroje yra nusistovėjusi nuomonė, kad geros moralės kriterijus yra dekalogo nuostatos. CK komentaro autoriai laikosi nuomonės, kad „teisingumo kriterijus yra moralės normos, kurių tikslas – užtikrinti visų visuomenės narių interesų derinimą, apsaugoti ekonomiškai ir fiziškai silpnesnių visuomenės narių interesus, užkirsti kelią piktnaudžiauti teise.“⁸⁵ Iš to daroma išvada, kad „geros moralės kriterijus yra kultūringo, teisingo žmogaus minimalus gėrio, blogio, teisingumo, pareigos, padorumo suvokimas.“⁸⁶ Todėl ir sandorio turinys turi būti vertinamas atsižvelgiant į visus išdėstytus kriterijus.

Kadangi kiekvieno asmens vertybių skalė yra skirtinga, tai geros moralės normos turi būti vertinamos atsižvelgiant į visos visuomenės požiūrį, atspindintį bendrąsias visuomenės vertybes, atsiribojant nuo pavienių asmenų ar socialinių grupių pripažįstamos vertybių sistemos bei moralinių nuostatų. Nors sandoriai, prieštaraujantys gerai moralei yra niekiniai ir jų negaliojimui nebūtinai teismo sprendimas, vienašališkai viena sandorio šalis negali nustatyti, kokia moralė gera, geras ar negeras moralės atžvilgiu sandorio turinys, ir pripažinti sandorio negaliojančiu. Kilus ginčui dėl konkrečios sutarties sąlygos atitikimo geros moralės nuostatoms, atsižvelgiant į bendrai visuomenėje vyraujančius moralumo ir padorumo kriterijus, tai konstatuoti turi teisę tik teismas, nes sąvoka gera moralė palikta teismų interpretacijai.

Sandoriai pripažinti negaliojančiais, kaip prieštaraujantys gerai moralei, dažniausiai susiję su įvairių sekso paslaugų teikimu, sąvadavimu, prekyba žmogaus organais ir t.t. Tokios sutartys dažniausiai pažeidžia ir kitų teisės šakų normas, todėl greta civilinių teisinių pasekmių gali kilti ir baudžiamoji ar administracinė atsakomybė. Kitų valstybių teisės aktai prie sandorių, prieštarujančių gerai moralei, dažnai priskiria sutartis, pažeidžiančias šeimyninio gyvenimo ar seksualinės moralės nuostatas. Lietuvoje šeimos teisiniams santykiams reglamentuoti yra skirta CK trečioji knyga – šeimos teisė. Šios knygos normos įtvirtina, kad vedybų sutarčių turinys turi neprieštarauti imperatyvioms įstatymų normoms, gerai moralei ar viešajai tvarkai.⁸⁷ Šiame straipsnyje įtvirtinti vedybų sutarčių negaliojimo pagrindai detaliau neaptarti, o šios normos komentare daroma tiesioginė nuoroda į CK 1.80 str. bei 1.81 str.⁸⁸ CK 1.81 str. komentare teigiama, kad „asmenys, įgyvendindami šeimos teises ir vykdydami savo pareigas, privalo laikytis įstatymų ir

⁸⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2001. P. 185.

⁸⁶ Ten pat

⁸⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas (2000 m. rugsėjo 06 d. Nr. VIII-1864) // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 . 2262. 3.105 str. 1 p.

⁸⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 223.

gerbti bendro gyvenimo taisykles, geros moralės principus ir veikti sąžiningai.“⁸⁹ Taip pat draudžiama piktnaudžiauti šeimos teisėmis, „todėl viešajai tvarkai ir gerai moralei prieštarauja ir pripažįstami negaliojančiais sandoriai, kurie įpareigoja sudaryti fiktyvią santuoką, riboja asmens laisvę sudaryti santuoką, įpareigoja tėvus atsisakyti su vaikais susijusių teisių ir pareigų, pažeidžia lytinę moralę (sekso paslaugų pirkimas – pardavimas, sąvadavimas, prostitutijos organizavimas ir pan.).“⁹⁰ Darbo autorei nepavyko rasti Lietuvos teismų praktikos kur vedybų sutartys būtų pripažintos negaliojančiomis dėl prieštaravimo gerai moralei, bet pavyko rasti užsienio autorių veikalų, pavyzdžiui, Hein Kötzt and Axel Flessner⁹¹, kurie analizavo sutartis, prieštaraujančias šeimos gyvenimui ir seksualinei moralei. Šie autoriai teigė, kad sąvokos „policy of the law“ turinys laikas nuo laiko kinta ir analogiškai kinta ir jos pritaikymas priklausomai nuo pakitusio visuomenės požiūrio. Autoriai pastebėjo, kad sutartys, kurios anksčiau buvo traktuojamos kaip įžeidžiančios, amoralios, dabar priimamos visai normaliai. Pavyzdžiui, anksčiau Vokietijos teismai nuomos sutartis, kuriomis patalpos būdavo išnuomojamos tam, kad jose veiktų viešnamiai, automatiškai būdavo pripažįstamos kaip prieštaraujančios gerai moralei ir būdavo laikomos niekinėmis. Šiuo metu tokia nuomos sutartis laikoma negaliojančia tik tada, jei sutarties sąlygos yra neteisingos, pavyzdžiui, nuomos kaina yra tokia aukšta, kad nuomininkas bus priverstas išnaudoti prostitutes, kad padengtų išaugusius savo kaštus. Bet jei patalpos yra nuomojamos priimtiniomis sąlygomis nuomos sutartis nebus laikoma negaliojančia tik todėl, kad savininkas žino, kokia veikla ketinama užsiimti tose patalpose. Yra nuostata susijusi ir su sugyventiniais, pagal kurią, nesvarbu ar nors vienas arba abu sugyventiniai yra susituokę su kuo nors kitu, sutartys tarp sugyventinių nebus laikomos negaliojančiomis, nebent jos yra skirtos vien tik teikti seksualines paslaugas už atlygį arba jomis siekiama išsaugoti santykius. Pažadas sumokėti pinigų skyrybų atveju neprieštarauja geros moralės nuostatai, jei šie pinigai yra skirti kaip kompensacija dėl būsto dalybų ar dėl to, kad santuoka trukdė siekti karjeros, bet bus negaliojantis tuo atveju, kai pažado davėjas turi sumokėti pinigus vien už tai, kad nusprendė nutraukti santykius, nes kiekvienas asmuo turi teisę pasirinkti, su kuo nori būti kartu ir su kuo ne, o tokia sutartis trukdo asmenims tokia teise pasinaudoti.

Dar viena labai įdomi nuostata yra susijusi su vyro teise teikti dovanas arba išlaikymą savo meilužei. Čia susiduriama su dvejopu vertinimu: jei vedęs vyras teikia dovanas arba išlaikymą savo meilužei, arba paskiria ją naudoti gavėja pagal gyvybės draudimo sutartį ar testamentą, tai tokios sutartys yra negaliojančios, jei jomis siekiama pradėti, tęsti arba atnaujinti amoralius santykius arba tokiu būdu siekiama už tokius santykius atsilyginti, bet jei šiomis sutartimis siekiama pasirūpinti šios moters ateitimi po ilgalaikio jų tarpusavio ryšio, siekiant padėkoti už suteiktą palaikymą,

⁸⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2001. P. 187.

⁹⁰ Ten pat

⁹¹ Kötzt H., Flessner A. European contract law. – Oxford: Clarendon Press, 2002. P. 155 – 156 psl.

rūpinimasi, dėmesį ar kitais panašiais motyvais, tai tokios sutartys bus galiojančios ir neprieštaraus geros moralės normoms. Kaip matyti, Vokietijos teisė skiria didesnę dėmesį šeimos, sugyventinių ar net meilužių teisiniams santykiams reguliuoti nei Lietuvos teisė, todėl ir sutarčių pavyzdžių, prieštaraujančių gerai moralei, galima pateikti daugiau.

Prieštaravimas gerai moralei, kaip savarankiškas sutarties negaliojimo pagrindas taikomas labai retai. Dažniausiai teismai, taikydami teisės aktus, nurodo abu CK 1.81 str. įtvirtintus pagrindus: viešąją tvarką ir gerą moralę, plačiau neanalizuodami kaip kiekvienas iš jų yra pažeidžiamas. Taip tampa neaišku, ar sutartis pažeidžia abu pagrindus, ar teismai viešąją tvarką ir gerą moralę sutapatina ir vartoja kaip vieną sutarčių negaliojimo pagrindą. Tiesa, kai kurios valstybės naudoja vieną pagrindą, kuris apima ir viešąją tvarką bei gerą moralę.⁹² Kaip jau buvo minėta, PECL taip pat įtvirtinta viena sąvoka – fundamentalieji teisės principai, kurie apima tokias sąvokas kaip „teisingumas“, „viešoji tvarka“, „gera moralė“.⁹³ Nors Lietuvos CK viešosios tvarkos ir geros moralės pagrindai įvirtinti viename straipsnyje, bet reikėtų sutikti su nuomone, kad tai du skirtingi ir savarankiški sutarčių negaliojimo pagrindai⁹⁴, bet labai dažnai vieno iš šių pagrindų pažeidimas, kartu reiškia ir kito pagrindo pažeidimą. LAT 2007 m. kovo 19 d. nutartyje⁹⁵ atsispindi, kaip tais pačiais veiksmais pažeidžiama ir viešoji tvarka, ir gera moralė. Šioje byloje ieškovė ir atsakovas – buvę sutuoktiniai. Po santuokos nutraukimo iš atsakovo buvo priteistas išlaikymas dviems jo dukroms. Atsakovas savo pareigą vengė vykdyti ir turėjo susikaupusį įsiskolinimą, be to, turėtą nekilnojamąjį turtą neatlygintinai perleido savo tėvui, o po pastarojo mirties įgijęs paveldėjimo teisę į dalį jo turto šios teisės atsisakė. Ieškovė ginčijo paveldėjimo teisės atsisakymą kaip prieštaraujantį viešajai tvarkai ir gerai moralei. LAT konstatavo, kad „pareiga rūpintis nepilnamečiais vaikais, juos materialiai išlaikyti, sudaryti normalias gyvenamosios aplinkos sąlygas kyla iš tėvų prigimtinės prievolės būti atsakingiems už vaikų padėtį iki jų pilnametystės. Atsakovas jam privalomų piniginių prievolių iš esmės nevykdė, taip pažeisdamas ieškovės ir šalių nepilnamečių vaikų teises ir interesus. Taip pat galima teigti, kad atsakovas elgėsi nesąžiningai ir sąmoningai vengė vykdyti prievoles. Tai patvirtina ne tik susidariusio įsiskolinimo dydis, bet ir faktas, kad atsakovas, žinodamas apie jam nustatytą tėstinio pobūdžio prievolę išlaikymo forma vaikams, turėtą nekilnojamąjį turtą, į kurį galėjo būti nukreiptas išlaikymo nepilnamečiams vaikams išieškojimas, neatlygintiniu sandoriu perleido kitam asmeniui – savo tėvui, o vėliau, atsiradus palikimui po pastarojo mirties, atsisakė palikimą priimti ir iš jo atsiskaityti pagal išlaikymo prievolę ir teismo nuosprendžiu nustatytą prievolę (CK 1.5 straipsnis, 6.67 straipsnio 1 punktas).“ Teismas taip pat pasisakė, kad palikimo priėmimas yra vienašalis sandoris, kuris turi būti sudarytas laisva

⁹² Prancūzijos kodeksas skiria dvi sąvokas: *bonus mores* ir *ordre public*, bet praktikoje antroji apima pirmąją, Anglijos teisėje viešoji tvarka taip pat apima gerą moralę.

⁹³ plačiau šio darbo 2.2. skyriuje – viešoji tvarka.

⁹⁴ plačiau šio darbo 2.2. skyriuje – viešoji tvarka.

⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 19 d. nutartis c. b. Z. S. v. V. S. Nr. 3K-3-98/2007.

valia, bet kiekviena teisės norma turi būti aiškinama konkrečioje byloje nustatytų aplinkybių kontekste ir kiekvienu atveju reikia aiškintis ar konkretus sandoris nepažeis kitų asmenų subjektyvių teisių ir teisėtų interesų. Teisėjų kolegija konstatavo, jog „atsakovas sudarydamas vienašalį sandorį - pareiškimu atsisakydamas priimti palikimą, atsiradusį po testatoriaus mirties, atliko veiksmus, kurie prieštarauja viešajai tvarkai ir gerai moralei, nes, atsiradus palikimui ir palikimo sąskaita turėdamas realią galimybę įvykdyti tėvo prigimtine prievole vaikams ir teismo nuosprendžiu nustatytą prievolę ieškovei, nesąžiningai, piktnaudžiaudamas teise atsisakyti palikimo ir nepateikdamas iš esmės jokių garantijų, kad išlaikymo skola realiai ir protingais terminais galės būti sumokėta ateityje, atsisakė palikimo (CK 1.5, 1.81 straipsniai).“ Lietuvos Respublikos Konstitucijos⁹⁶ 38 str. 6 d. yra įtvirtinta tėvų teisė ir pareiga - auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti. Kadangi atsakovas vienašaliu sandoriu siekė išvengti šios pareigos ir tokiu būdu buvo pažeisti atsakovės ir jų vaikų interesai, tai toks sandoris pažeidžia viešąją tvarką. Be to, byloje buvo nustatyta, kad atsakovas buvo nesąžiningas ir neteisėtai, piktnaudžiaudamas savo teise atsisakė palikimo, tai tokiais savo veiksmais kartu pažeidė ir geros moralės normą, nes kultūringas, teisingas, sąžiningas žmogus, turėdamas minimalų gėrio, blogio, teisingumo, pareigos, padorumo suvokimą nebūtų sudaręs tokio vienašalio sandorio, dėl kurio jo vaikai prarastų teisę patenkinti savo turčinį reikalavimą.

Atkreiptinas dėmesys, kad CK 1.5 str. pažeidimas dažnai sąlygoja sandorio negaliojimą dėl prieštaravimo gerai moralei. Iš to darytina išvada, kad bendros pareigos elgtis sąžiningai, teisingai bei protingai nesilaikymas sutartiniuose santykiuose traktuotinas kaip netenkinantis moralės normų elgesys. Tai patvirtina LAT 2008 m. gruodžio 30 d. bei 2008 m. spalio 28 d. nutartys.

2008 m. gruodžio 30 d.⁹⁷ bylos esmė: prieš sudarydama santuoką su ieškovu, atsakovė dovanojimo sutarties pagrindu įgijo nuosavybės teisę į žemės sklypą, o po ieškovo ir atsakovės santuokos sudarymo šiame sklype pradėjo vykdyti gyvenamojo namo statybas. Ieškovė savo vardu gavo leidimus statybai, savo vardu pasiėmė kreditą. Po to, kai namas buvo pastatytas ir šalys jame apsigyveno, ieškovo ir atsakovės santykiai labai pablogėjo. Atsakovė, bijodama, kad sutuoktinis gali pretenduoti į turto dalį, sklypą su statiniais ant jo padovanojo savo mamai, kuri juos pardavė atsakovės pusbroliui. Ieškovas šias aplinkybes sužinojo tik tuomet, kai kreipėsi į teismą dėl santuokos nutraukimo ir prašė šiuos sandorius pripažinti negaliojančius. Apeliacinės instancijos teismas pripažino ginčo pastatų ir žemės sklypo pirkimo-pardavimo sutartį niekine CK 1.81 straipsnio pagrindu, konstatavęs, kad šia sutartimi jos šalys siekė padėti atsakovei faktiškai išsaugoti didesnę santuokinio turto dalį, o tokie veiksmai prieštarauja gerai moralei. LAT sutiko su apeliacinės instancijos teismo nuomone ir pridūrė, kad CK 1.81 str. įtvirtintų pagrindų turinys

⁹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios, 1992. Nr. 33-1014.

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 30 d. nutartis c. b. E. M. v. J. M., E. J., A. J., V. M., Klaipėdos rajono savivaldybės administracija Nr. 3K-3-617/2008.

neatskleistas. Jis sietinas ne tik su atliekamais veiksmais, bet ir su tikslais bei veikslių pasekmėmis. Sprendžiant, ar sandoris prieštarauja gerai moralei, būtina įvertinti, kokie padariniai gali atsirasti ar atsiranda ne tik visuomenei, valstybei, bet ir atskiriems asmenims. CK 3.3 straipsnyje nustatyta, kad vienas iš šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų – sutuoktinių lygiateisiškumo principas, taip pat kiti civilinių santykių teisinio reglamentavimo principai. LAT konstatavo, kad „nagrinėjamu atveju akivaizdu, kad ginčo pastatus teisiškai įregistravus atsakovės vardu ir vėliau pirkimo-pardavimo sutartimi juos perleidus, buvo pažeista ieškovo teisė dalyvauti disponuojant bendrąja jungtine sutuoktinių nuosavybe. Minėta, kad sudarydami šį sandorį atsakovė, jos mama ir pusbrolis elgėsi *nesąžiningai (autorės paryškinimas)*, todėl kolegija sprendžia, kad apeliacinės instancijos teismas turėjo pagrindą konstatuoti ginčijamo sandorio šalių veiksmų, kartu ir šio sandorio prieštaravimą gerai moralei (CK 1.81 straipsnio 1 dalis).“

Antrasis pavyzdys LAT 2008 m. spalio 28 d. nutartis⁹⁸. Bylos esmė: ieškovas ir atsakovas sudarė reikalavimo perleidimo sutartį, pagal kurią atsakovas įgijo reikalavimo teisę į trečiąjį asmenį ir atsisakė savo piniginių reikalavimo ieškovui. Pirmosios instancijos teismo vertinimu, su kuriuo sutiko apeliacinės bei kasacinės instancijos teismai, atsakovas, sudarydamas reikalavimo teisės perleidimo sutartį, turėjo žinoti ir tikriausiai žinojo, kad ieškovas yra nemokus, nes ieškovo turtas buvo areštuotas ne tik ieškovo, bet ir kitų kreditorių reikalavimams tenkinti ir todėl ieškovas ir atsakovas buvo nesąžiningi, nes suteikė atsakovui pirmenybę patenkinti savo reikalavimą kitų kreditorių atžvilgiu, nors žinojo, kad kitų kreditorių reikalavimai turi būti tenkintini pirmąja eile. Nurodytų aplinkybių pagrindu teismas konstatavo, kad ginčijamas sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ir gerai moralei (CK 1.5, 1.81 straipsniai), imperatyviosioms įstatymo normoms (CK 1.80 straipsnis). Atkreiptinas dėmesys, kad šioje situacijoje buvo aiškinamasi, ar sandorio šalys buvo sąžiningos ir nustatčius jų nesąžiningumą sandoris buvo pripažintas negaliojančiu dėl prieštaravimo viešajai tvarkai ir gerai moralei skliausteliuose nurodant dvi normas: CK 1.81 str. bei CK 1.5 str. Darytina išvada, kad sandoris pripažintas negaliojančiu dėl prieštaravimo gerai moralei dėl to, kad pažeidė sąžiningumo reikalavimą.

Dažnu atveju, kuomet sandoris yra pripažįstamas negaliojančiu CK 1.81 str. pagrindu, teismai nurodo pareigą aiškintis, kokie buvo šalių tikrieji ketinimai sudarant ginčijamą sandorį, nors šio straipsnio formuluotė nenurodo įpareigojimo aiškintis subjektyviojo elemento – šalių siekio savo sandoriu pažeisti gerą moralę. Autorės nuomone, kaip jau buvo pasisakyta ir viešosios tvarkos atveju, subjektyvusis elementas svarbus teisinėms pasekmėms, bet ne pačio sandorio negaliojimo fakto konstatavimui. Net ir nenustačius šalių siekio savo sandoriu pažeisti geros moralės nuostatų, sandoris bus pripažintas negaliojančiu.

⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 28 d. nutartis c. b. BUAB „Utvilsta“ v. UAB „Gilius ir Ko“ Nr. 3K-3-540/2008.

Ankstesniuose darbo skyriuose buvo analizuojama, kur turi būti įtvirtinta norma, kuri sandoriam yra pažeidžiama. Imperatyvi teisės norma turi būti įtvirtinta Lietuvos Respublikos įstatymuose, išimtiniais atvejais ir poįstatyminiuose teisės aktuose, tarptautinėse sutartyse, kituose Europos Sąjungos tiesioginio taikymo teisės aktuose. Viešosios tvarkos norma įtvirtinta teisės aktuose, reglamentuojančiuose pagrindinius principus, kuriais grindžiama valstybės teisinė sistema, valstybės ir visuomenės funkcionavimas. Šie principai įtvirtinti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kituose įstatymuose, tarptautinėse sutartyse, Europos Sąjungos teisės aktuose. Geros moralės nuostatos gali būti išvedamos taip pat iš Lietuvos Respublikos teisės aktų, tarptautinių sutarčių bei konvencijų nuostatų, Europos Sąjungos teisės aktų. Bet apgrindinis šaltinis, įvardijantis geros moralės sąvoką ir šaltinius, autorės nuomone, yra teismas. Kadangi šios normos turinys laikui bėgant kinta, tai tik teismas, aiškindamas ir taikydamas teisę apibrėžia geros moralės turinį ir taikymo ribas.

Viešoji tvarka suprantama kaip imperatyvių teisės normų visuma, tuo tarpu gera moralė suprantama kaip minimalus gėrio, blogio, pareigos, padorumo, sąžiningumo, teisingumo supratimas. Kadangi šios sąvokos yra daugiau vertinamojo pobūdžio ir laikas nuo laiko jų turinys kinta, tai tikriausiai reikėtų sutikti su nuomone, kad geros moralės norma nebūtinai turi būti rašytinė. Autorės nuomone, geros moralės kriterijus yra įvestas tarsi saugiklis tiems atvejams, kai įstatymo normos tiesiogiai nesuformuoja konkretaus draudimo arba kai tam tikri visuomeniniai santykiai nėra sureguliuoti. Tokiu atveju teismai sistemiškai aiškindami teisės normas bei teisės principus ir juos taikydami prisitaiko prie kintančių teisinių santykių. Visuomeniniai santykiai yra labai dinamiški, todėl neįmanoma nurodyti baigtinio geros moralės pažeidimų sąrašo, tam ir yra sukurtas toks mechanizmas, kai įstatymų leidėjas įstatyminiu pagrindu neapibrėžė geros moralės sąvokos, o paliko šį darbą teismams, suvokdamas, kad tokiu būdu bus galima išvengti atvejų, kai atliktas tam tikras veiksmas akivaizdžiai žalingas visuomenei, bet nesant teisės normos, reguliuojančios šio santykio, teisės pažeidėjams pavyktų išvengti sankcijų.

Apibendrinant, galima pasakyti, kad geros moralės kriterijus yra kultūringo, teisingo žmogaus minimalus gėrio, blogio, teisingumo, pareigos, padorumo suvokimas. Geros moralės normos turi būti vertinamos atsižvelgiant į visos visuomenės požiūrį, atspindintį bendrąsias visuomenės vertybes, atsiribojant nuo pavienių asmenų ar socialinių grupių pripažįstamos vertybių sistemos bei moralinių nuostatų. Gerą moralę dažniausiai pažeidžia sutarčių nuostatos, susijusios su įvairių sekso paslaugų teikimu, sąvadavimu, prostitucija prekyba žmogaus organais, sandoriai, kurie įpareigoja sudaryti fiktyvią santuoką, riboja asmens laisvę sudaryti santuoką, įpareigoja tėvus atsisakyti su vaikais susijusių teisių ir pareigų. Bendros pareigos elgtis sąžiningai, teisingai bei protingai nesilaikymas sutartiniuose santykiuose taip pat traktuotinas kaip netenkinantis moralės normų

elgesys. Geros moralės sąvoka yra vertinamojo pobūdžio ir laikos nuo laiko jos turinys kinta, o teisė ir pareiga interpretuoti ir plėtoti šios normos turinį tenka teismui.

2.4. Sąvokų: imperatyvios įstatymo normos, viešoji tvarka, gera moralė tarpusavio santykis ir atarbojimo kriterijai

Susidūrus su konkrečia sutarties nuostata neretai kyla klausimas, kurį iš trijų pagrindų ji pažeidžia, pavyzdžiui, sutarties nuostata, kuria moteris įsipareigoja teikti lytines pasaugas už tam tikrą mokestį. Prostitucija Lietuvoje yra draudžiama įstatymo, tai galėtume teigti, kad tai imperatyvios teisės normos pažeidimas, bet ši sutarties nuostata pažeidžia ir pamatinius visuomenės funkcionavimo principus, o tai pažeidžia viešosios tvarkos nuostatą. Be to, vienas iš dešimties Dievo įsakymų liepia nepaleistuvauti, tai galėtume sakyti, kad tai ir moralės normų pažeidimas. Iš kitos pusės, atrodo nesvarbu, kurį pagrindą taikysi, sutartis vis tiek bus negaliojanti, bet CK 1.80 ir 1.81 straipsniai numato skirtingas teises pasekmes. Todėl galima išskirti keletą esminių, šiuos tris pagrindus skiriančių požymių.

Pirma, kiekvienas iš šių trijų sutarčių negaliojimo pagrindų gina skirtingą objektą. Jei sutartis pažeidžia imperatyvias privatinės teisės normas, tai sutartis bus ginčijamas remiantis imperatyviomis teisės normomis, jei sutartis pažeidžia imperatyvias viešosios teisės normas, pavyzdžiui, baudžiamosios, administracinės, konstitucinės ir pan., įtvirtinančias pagrindinius principus, kuriais grindžiama valstybės teisinė sistema, valstybės ir visuomenės funkcionavimas, tai ginčijant tokią sutartį reikės remtis viešosios tvarkos pažeidimu. O jeigu sutartiniuose santykiuose pažeidžiama pareiga elgtis sąžiningai, teisingai bei protingai arba pažeidžiamos minimalios gėrio, blogio, pareigos, padarumo nuostatos, tai sutartis prieštarauja gerai moralei.

Antra, viešoji tvarka yra suprantama kaip imperatyvių teisės normų visuma, bet viešosios tvarkos sąlyga netaikoma išimtinai privatiems santykiams, kurie neturi didelės visuomeninės ar valstybinės reikšmės, tuo tarpu, gera moralė bus pažeidžiama nepaisius ir civilinės teisės, ir kitų teisės šakų normų.

Viešoji tvarka ir imperatyvios teisės normos skiriasi dar ir tuo, kad imperatyvioje teisės normoje turi būti suformuluotas tikslus elgesio variantas, kuris gali būti paliepinamas (įpareigojantis elgtis tam tikru būdu) arba draudimas (įpareigojantis nesielgti tam tikru būdu) ir tik konkrečios elgesio taisyklės nesilaikymas reikš sutarties pažeidimą, tuo tarpu, viešoji tvarka gali būti pažeidžiama ir tuo atveju, kai įstatymo normos tiesiogiai nesuformuluoja konkrečios draudimo, t.y. jis numanomas ar išplaukia iš tam tikrų normų viseto jas sistemiškai aiškinant.

Imperatyvios teisės normos ir viešosios tvarkos nuostatos turi būti būtinai rašytinės, tuo tarpu geros moralės nuostatos nebūtinai turi būti rašytinės.

Jei pažeidžiama imperatyvi teisės norma, tai nepakanka nurodyti CK 1.80 str., reikia kartu nurodyti ir imperatyvią teisės normą, kuri sutartimi buvo pažeista, o jei pažeidžiama viešoji tvarka ar gera moralė, tai pakanka nurodyti CK 1.81 str. ir pakuomentuoti, kuo tas pažeidimas pasireiškia.

Jei sutartis pažeidžia imperatyvias įstatymo normas, tai pakanka įrodyti tik objektyvųjį kriterijų, tuo tarpu, jei sutartis pažeidžia viešąją tvarką ar gerą moralę, tai būtina aiškintis abu kriterijus: objektyvųjį – sutarties negaliojimo faktui konstatuoti, subjektyvųjį – restitucijos būdai nustatyti.⁹⁹

Be to, CK 1.80 ir 1.81 str. nustato skirtingas teisinės pasekmes: imperatyvių teisės normų atveju taikoma dvišalė restitucija, viešosios tvarkos ir geros moralės atveju sandorio teisinės pasekmės gali būti trejopos: gali būti taikoma dvišalė restitucija, vienašalė restitucija arba restitucija visai netaikoma.¹⁰⁰

Prisiminkime minėtą sutartį, kuria moteris įsipareigoja teikti lytines pasaugas už tam tikrą mokestį. Kadangi ši sutartis nėra išimtinai privataus pobūdžio, o turi visuomeninės reikšmės, nes vertimasis prostitutacija pažeidžia viešosios teisės normas, tai bus taikomas CK 1.81 str., be to, vertimasis prostitutacija nesuderinamas su gera morale, tai ši sutartis prieštarauja abiems CK 1.81 str. įtvirtintiems pagrindams, t.y. viešajai tvarkai ir gerai moralei.

⁹⁹ Plačiau apie restitucijos būdus 3 skyriuje - Prieštaravimo imperatyvioms įstatymų normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei kaip sutarties negaliojimo pagrindų taikymo teisinės pasekmės

¹⁰⁰ Plačiau apie teisinės pasekmes 3 skyriuje - Prieštaravimo imperatyvioms įstatymų normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei kaip sutarties negaliojimo pagrindų taikymo teisinės pasekmės

3. PRIEŠTARAVIMO IMPERATYVIOMS ISTATYMO NORMOMS, VIEŠAJAI TVARKAI AR GERAI MORALEI KAIP SUTARTIES NEGALIOJIMO PAGRINDŲ TAIKYMO TEISINĖS PASEKMĖS

Pagal CK 1.78 straipsnį sandoriai skirstomi į niekinius ir nugincijamus. Pagal tai, ar sutartis yra niekinė ar nugincijama skiriasi ir sutarties negaliojimo teisinės pasekmės. Pirmiausia, niekinis sandoris negalioja, nepaisant to yra ar ne teismo sprendimas pripažinti sandorį negaliojančiu, tuo tarpu nugincijamą sandorį pripažinti negaliojančiu yra būtinas teismo sprendimas.

Antra, skiriasi teismo vaidmuo. Jei sutartis yra niekinė, tai teismas gali *ex officio* konstatuoti sandorio negaliojimą net nesant pareikšto reikalavimo dėl tam tikro sandorio pripažinimo negaliojančiu. Nugincijamų sandorių atveju, jei nėra pareikšto reikalavimo nugincijamo sandorio pripažinti negaliojančiu, tai teismas neturi teisės *ex officio* konstatuoti sandorio negaliojimo. Teorijoje tai yra vienas pagrindinių niekinius ir nugincijamus sandorius skiriančių bruožų, tačiau teismų praktika ne visada laikosi šios taisyklės. Tai iliustruoja 2007 m. balandžio 6 d. LAT nutartis.¹⁰¹ Šioje byloje buvo aiškinamasi ar tinkamai buvo išreikšta atsakovo valia ir ar ji buvo suderinta su išorine išraiška, kitaip tariant, ar buvo vidinės ir išorinės valios vienovė. Klaipėdos miesto apylinkės teismas pažymėjo, kad „byloje nėra įrodymų, jog sutartys, kuriomis ieškovas grindžia savo reikalavimus, prieštarautų imperatyviosioms įstatymo normoms, t. y. būtų niekinės, o nugincijamą sandorį pripažinti negaliojančiu teismas gali tik suinteresuoto asmens reikalavimu (CK 1.78 straipsnis). Teismas nurodė, kad atsakovas negincija sutarčių, todėl jos yra teisėtos ir galiojančios bei privalo būti vykdomos (CK 6.189 straipsnis).“ Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija konstatavo jog „ši sutartis atsakovo nepasirašyta ir joje tinkamai neišreikšta atsakovo valia. Dėl to teisėjų kolegija nusprendė, kad šalių susitarimas nelaikytinas sutartimi ir negali sukelti sutarties neįvykdymo teisinių pasekmių.“ Kaip matyti, pirmosios instancijos teismas teisingai aiškino bei taikė sandorių negaliojimą reglamentuojančias normas priskirdamas sutartį, turinčią valios trūkumą, prie nugincijamų ir nesiimdamas *ex officio* pripažinti sutarties negaliojančia. Tuo tarpu apeliacinės instancijos teismas šią sutartį laikė niekine ir *ex officio* konstatavo sandorio negaliojimą. LAT Teisėjų kolegija pažymėjo, kad „CK 1.78 straipsnio 3 dalyje nustatyta, jog niekiniu sandoris gali būti laikomas tik tada, kai yra įstatymų nustatyti pagrindai, tačiau apeliacinis teismas, nusprendęs *ex officio*, kad sutartis negali sukelti teisinių pasekmių, neįvardijo įstatymo nustatyto konkretaus jos negaliojimo pagrindo. Iš teismo sprendimo motyvų galima būtų daryti išvadą, kad teismas laikė šią sutartį negaliojančia dėl to, kad joje neišreikšta atsakovo valia. Pažymėtina, kad sandoriai, turintys valios trūkumą, yra ne niekiniai, bet nugincijami, t. y. jie gali būti pripažinti negaliojančiais tik įstatymų nurodytam asmeniui

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 6 d. nutartis c. b. T. Ž. v. J. V. V. individuali įmonė Nr. 3K-3-147/2007.

pareiškus reikalavimą dėl tokio sandorio pripažinimo negaliojančiu ir įrodžius, kad sandoris neatitinka jį sudariusio asmens valios.“ Teisėjų kolegija konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas, laikydamas ginčo šalių sutartį niekine ir negaliojančia, pažeidė niekinius ir nugincijamus sandorius reglamentuojančias teisės normas.

Analizuojant LAT praktiką, pastebėta, kad norint teismui pasinaudoti savo teise *ex officio* pripažinti sutartį negaliojančia, niekinio sandorio faktas turi būti akivaizdus. Vienas iš tai patvirtinančių pavyzdžių yra LAT 2007 m. kovo 5 d. nutartis.¹⁰² Ieškovas VĮ Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija sudarė su atsakovu Belgijos įmone „Hydro Soil Services NV“ rangos sutartį. Viena iš šios sutarties nuostatų buvo susitarimas ginčus, kilusios iš šios sutarties, spręsti arbitražine tvarka. Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo 11 straipsnio 2 dalyje, buvo įtvirtinta nuostata, draudžianti perduoti arbitražui ginčus, jeigu viena iš šalių yra valstybės ar savivaldybės įmonė, įstaiga ar organizacija, išskyrus Lietuvos banką, o arbitražiniam susitarimui sudaryti nebuvo gauta išankstinio šios įmonės, įstaigos ar organizacijos steigėjo sutikimo. Ieškovas, kreipdamasis į teismą, ieškinyje nenurodė reikalavimo pripažinti sutartį negaliojančia, o tiesiog prašė iš atsakovo priteisti išlaidas, patirtas dėl netinkamo sutarties vykdymo. Prasidėjus teisminiam procesui, ieškovas teigė, jog nurodytas arbitražinis susitarimas yra negaliojantis, nes jam sudaryti nebuvo gauta išankstinio valstybės įmonės steigėjo sutikimo. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nuomone, pagal Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo 10 straipsnį arbitražinis susitarimas gali būti pripažintas negaliojančiu vienos iš šalių reikalavimu, nustačius, jog yra pažeisti šio įstatymo 9 ir 11 straipsnių reikalavimai, taigi teismas gali pripažinti arbitražinį susitarimą negaliojančiu tik esant atskiram ieškinio reikalavimui, kurio ieškovas nepateikė. Tuomet ieškovas kasaciniame skunde nurodė, kad Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo normos yra imperatyvios, o sutarties nuostatos joms prieštarauja, todėl niekinio sandorio faktą teismas gali konstatuoti *ex officio*. LAT teisėjų kolegijos nuomone, sutarties nuostatų prieštaravimas imperatyvioms normoms turi būti toks akivaizdus, kad nereikėtų „papildomai aiškintis bylos aplinkybių ir rinkti bei tirti papildomų įrodymų“. Teisėjų kolegija sutiko su kasatoriaus argumentu, kad norma, draudžianti perduoti arbitražui ginčus, jeigu viena iš šalių yra valstybės ar savivaldybės įmonė, įstaiga ar organizacija, išskyrus Lietuvos banką, o arbitražiniam susitarimui sudaryti nebuvo gauta išankstinio šios įmonės, įstaigos ar organizacijos steigėjo sutikimo yra imperatyvi, bet taip pat pabrėžė, kad įstatymas nenurodo „kokia forma turi būti išreikštas valstybės įmonės steigėjo sutikimas dėl arbitražinio susitarimo sudarymo, taigi toks sutikimas gali būti žodinis, rašytinis arba išreikštas konkludentiniais veiksmais. Dėl to nagrinėjamu atveju teismai negalėjo nustatyti arbitražinio susitarimo negaliojimo fakto *ex officio*, nes nėra

¹⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis c. b. VĮ Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija v. Belgijos į „Hydro Soil Services NV“ Nr. 3K-3-62/2007.

akivaizdu, kad, šalims sudarant arbitražinį susitarimą, nebuvo gauta išankstinio Lietuvos valstybės įmonės steigėjos – Lietuvos Respublikos susisiekimo ministerijos sutikimo. Šis faktas gali būti nustatytas tik išsiaiškinus konkrečias faktines aplinkybes, laikantis bendrųjų įrodinėjimo taisyklių. Teismas negali imtis tirti tokių aplinkybių, jeigu nėra pareikšta atitinkamo reikalavimo dėl arbitražinio susitarimo pripažinimo negaliojančiu šiuo pagrindu, nes priešingu atveju teismas pažeistų civiliniame procese galiojančią dispozityvumo principą (Lietuvos CPK 13 straipsnis).“

Iš to kas pasakyta, darytina išvada, jog norint teismui konstatuoti sandorio negaliojimo faktą *ex officio*, turi būti tenkinamos kelios sąlygos:

- Sandoris turi būti niekinis, t.y. turi prieštarauti imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei;
- Šis prieštaravimas normoms turi būti akivaizdus, nereikalaujantis papildomų aplinkybių bei įrodymų tyrimo.

Neatsitiktinai darbo autorė šį skyrių pradėjo nuo nuostatų, suteikiančių teisę teismui konstatuoti sutarčių negaliojimą *ex officio*. Kadangi sutarčių laisvės principas yra labai svarbus civilinėje teisėje, tai jis gali būti ribojamas tik išimtiniais atvejais. Be to, konstatavus niekinio sandorio faktą, atsiranda sudėtingos teisinės pasekmės ir per dažnas arba nepagrįstas teismo pasinaudojimas šia teise keltų grėsmę civilinių teisinių santykių stabilumui, todėl reikia nutatyti griežtas ir aiškias sąlygas, kurioms esant galima pasinaudoti šia teise.

Bendrieji sandorio pripažinimo negaliojančiu padariniai:¹⁰³

- sandoris nustoja galioti;
- atkuriama pradinė šalių padėtis arba restitucija netaikoma;
- pakeičiamas teisinis santykis (pakeičiama prievolė);
- šaliai, kaltai dėl negaliojančio sandorio sudarymo, kyla civilinė atsakomybė.

Sandoris gali būti pripažįstamas negaliojančiu nuo sudarymo momento (*ab initio*) arba nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos (*ex nunc*). Jeigu sandoris pripažįstamas negaliojančiu nuo sudarymo mometo, tai šalys turi būti grąžinamos į tą padėtį, kurioje jos buvo iki sandorio sudarymo. Tokiu atveju konstatuojama, kad šalių niekuomet nesiejo prievoliniai teisiniai santykiai. Jeigu sandoris pripažįstamas negaliojančiu nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo, tai laikoma, kad šalis siejo prievoliniai santykiai ir šalims taikomi visi iš to išplaukiantys padariniai. Sandoriai, kurių ydingumas pasireiškia tuo, kad jie turi turinio trūkumų, pripažįstami negaliojančiais nuo sudarymo momento.

Siekinat atkurti pradinę šalių padėtį galima susidurti su trejopa padėtimi: taikoma dvišalė restitucija, taikoma vienašalė restitucija ir restitucija iš viso netaikoma. Dažniausiai yra taikoma

¹⁰³ Papirtis L. V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2007 P. 366.

dvišalė restitucija. Tokiu atveju šalys yra įpareigojamos viena kitai grąžinti visa, ką pagal sandorį yra viena iš kitos gavusios, o jeigu neįmanoma turto grąžinti natūra, tai atlyginti turto vertę pinigais. Vienašalės restitucijos atveju antroji šalis privalo grąžinti visa, ką yra gavusi pagal sandorį, o jeigu neįmanoma turto grąžinti natūrą – atlyginti turto vertę pinigais. Vienašalės restitucijos taikymas yra išimtinis, nes viena šalis patiria turto praradimą. Restitucija iš viso netaikoma, kai nei viena iš šalių viena kitai neperdavė jokio turto. Tokiu atveju šalių turtinė padėtis po sandorio sudarymo liko nepakitusi ir gali būti tik vienintelė pasekmė – sandorio negaliojimo fakto konstatavimas.

Teisinio santykio pakeitimas dažniausiai taikomas apsimestiniams sandoriams ir sandoriams, sudarytiems įstatymų nustatyta tvarka neįregistruoto juridinio asmens vardu. Tuomet vietoje sandorio, pripažinto negaliojančiu, nustatomas naujas sandoris arba yra pakeičiami atskiri ginčiamojo sandorio elementai.

Jeigu sudarydama sandorį šalis veikė nesąžiningai, žinojo, kad sandoris yra ydingas ir pažeidžia teisės normas, tai jai gali kilti civilinė atsakomybė. Tokiu atveju kaltoji šalis privalo atlyginti nuostolius antrajai šaliai.

CK 1.80 str. yra įtvirtintos imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujančio sandorio negaliojimo teisinės pasekmės – toks sandoris yra niekinis ir negalioja, o tai reiškia, kad „viena jo šalis privalo grąžinti kitai sandorio šaliai visa, ką yra gavusi pagal sandorį (restitucija), o kai negalima grąžinti to, ką yra gavusi, natūra, – atlyginti to vertę pinigais.“¹⁰⁴ Bendroji šiuo pagrindu negaliojančių teisinių santykių pasekmė – šalys turi būti grąžinamos į tą padėtį, lyg sandorio ir nebūtų sudariusios. Šis sandoris ne tik kad nebegali sukelti teisinių pasekmių ateityje, bet ir, remiantis sandorių retroaktyvumo principu, laikomas niekuomet neegzistavusiu, ir dėl to praeityje sukeltos jo pasekmės taip pat turi būti panaikintos. Paprasčiausia situacija yra jeigu šalys tokio sandorio iš viso nevykdė. Tuomet tiesiog konstatuojama, kad tokia sutartis neegzistuoja ir šalys nepatiria jokių pasekmių, tarsi jos tokio sandorio ir nebūtų sudariusios. Problema kyla tuomet, kai sandorio šalys visiškai ar iš dalies sandorį būna įvykdžiusios. Tuomet visos pasekmės, kurias sandoris sukėlė turi būti panaikintos ir šalys turi būti grąžinamos į *status quo ante*. Tokiu atveju yra taikoma dvišalė restitucija, jeigu įstatymai nenumato kitokių teisinių padarinių, pavyzdžiui, imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujančio sandorio objekto konfiskavimo pagal baudžiamosios arba administracinės teisės normas. Restitucija turi būti taikoma remiantis CK 6.145 – 6.153 str. nustatytais taisyklėmis. Pagrindinė taisyklė – restitucija turi būti atliekama natūra. Jeigu buvo perduotas individualiais požymiais apibūdintas daiktas, tai šis daiktas restitucijos tvarka ir turi būti grąžintas, o jeigu buvo perduotas rūšiniais požymiais apibūdintas daiktas, tai būtina

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas (2000 m. rugsėjo 06 d. Nr. VIII-1864) // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 . 2262. 1.80 str. 2d.

gražinti tokios pat rūšies ir kokybės daiktą.¹⁰⁵ Jeigu turto perduoti natūra neįmanoma arba tai sukeltų didelių nepatogumų šalims, šalių prašymu arba teismo iniciatyva restitucija atliekama sumokant ekvivalentą pinigais. LAT 2007 m. balandžio 19 d. nutartis¹⁰⁶ įrodo, kad kompensacinio pobūdžio restitucija taikoma tik tada, kai neįmanoma vykdyti restitucijos natūra. Šioje byloje ginčo objektu buvo sandėlis, pirkimo – pardavimo sutartimi parduotas už, ieškovo nuomone, nepagrįstai mažą kainą. Pirmosios instancijos teismas pripažino šią sutartį negaliojančia ir taikė kompensacinio pobūdžio restituciją – kadangi ieškovas buvo bankrutuojanti įmonė, įpareigojo iš atsakovo ieškovui priteisti kainos skirtumą, nes „priešingu atveju atsakovas patirtų nepagrįstai sunkių teisinių ir turtinių pasekmių“. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija konstatavo, kad pirmosios instancijos teismo motyvai dėl kompensacinės restitucijos nėra pakankamai aiškūs. Kadangi ginčo pastatai nėra nugriauti ar pagerinti, todėl CK 6.146 straipsnio prasme nėra kliūčių restitucijai natūra taikyti ir sandorio šalims į pirminę padėtį gražinti. LAT pritarė Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijai, kad „restitucija paprastai atliekama natūra, o kai tai neįmanoma – sumokant ekvivalentą pinigais“. Kadangi Apeliacinės instancijos teismas nustatė, kad nėra sąlygų, kurioms esant turi būti taikoma piniginė restitucija, tai turi būti taikoma restitucija natūra.

Restitucijos taikymas yra neatsiejama sandorio pripažinimo negaliojančiu pasekmė. Teismas, pripažindamas sandorį negaliojančiu, privalo taikyti restituciją nepriklausomai nuo to, ar šalys to prašė, ar ne. „Šie teismo veiksmai neatskiriami nuo teismo sprendimo dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu, todėl negali būti vertinami kaip išėjimas už pareiktų ieškininių reikalavimų ribų netgi tuomet, kai šalys savo ieškininiuose ar priešieškininiuose pareiškimuose to neprašė.“¹⁰⁷

PECL sutarčių, pažeidžiančių imperatyvias teisės normas, teisinės pasekmės reglamentuoja kitaip. Pirmojoje 15:102 straipsnio dalyje yra įtvirtinta bendroji tokių sutarčių negaliojimo pasekmė - jei sutartis pažeidžia taikomos teisės, nustatomos pagal šių principų 1:103 str., imperatyvias teisės normas, tai tokiai sutarčiai taikomos pasekmės, įtvirtintos toje imperatyvioje teisės normoje. Šio straipsnio komentare teigiama, jeigu konkrečiai taikoma norma aiškiai nurodo, kad šios normos nesilaikymas daro sandorį negaliojantį arba įtvirtina, kad sutartis negali būti pripažinta negaliojančia dėl šios normos taisyklių nesilaikymo, tai turi būti taikomos įtvirtintos pasekmės, pavyzdžiui, Europos Bendrijos steigimo sutarties¹⁰⁸ 81 str. įtvirtina, kad „draudžiami visi įmonių susitarimai, įmonių asociacijų sprendimai ir suderinti veiksmai, kurie gali paveikti valstybių narių

¹⁰⁵ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 186.

¹⁰⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 19 d. nutartis c. b. UAB „Neringos žuvis“ v. A. P. IĮ „Altana“ Nr. 3K-3-168/2007.

¹⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų senato 1997 m. birželio 13 d. nutarimo Nr. 5 „Dėl įstatymų, reguliuojančių teismo sprendimo priėmimo ir išdėstymo tvarką, taikymo teismų praktikoje“ 5 punkto antra pastraipa.

¹⁰⁸ Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis//Valstybės žinios, 2004. Nr. 2-2.

tarpusavio prekybą ir kurių tikslas ar poveikis yra konkurencijos trukdymas, ribojimas arba iškreipimas bendrojoje rinkoje.“ O antroji šio straipsnio dalis numato, kad „visi pagal šį straipsnį draudžiami susitarimai arba sprendimai savaime yra niekiniai.“ PECL 15:102 str. įtvirtina, jeigu norma nenumato pažeidimo teisinių pasekmių, tai sutarties galiojimo ir iš jos kylančių teisinių pasekmių klausimai paliekami spręsti įgaliotam asmeniui (teismui arba arbitražui). Sprendimas turi būti tinkamas ir proporcingas atsakas į pažeidimą, atsižvelgiant į visas atitinkamas aplinkybes ir ypač į aplinkybes, įtvirtintas šio straipsnio 3 dalyje, įskaitant:

- (a) normą, kuri buvo pažeista;
- (b) kategorijas asmenų, kurių teisių apsaugai ši taisyklė įtvirtinta;
- (c) bet kokią sankciją, kuri gali būti taikoma pagal pažeistą normą;
- (d) pažeidimo rimtumą;
- (e) ar pažeidimas buvo tyčinis;
- (f) tarp pažeidimo ir sutarties susiklosčiusį teisinių santykių artumą.

Išanalizavus visas šias aplinkybes ir nustatius normos pažeidimo rimtumą priimamas vienas iš šių sprendimų: sutartis paliekama visiškai galioti (jei pažeidimas nėra rimtas), gali būti paliekama galioti jos dalis (nurodoma, kad sutartį turi vykdyti tik viena iš šalių arba turi būti vykdoma tik dalis sutarties, arba sutartis turi būti vykdoma tik tam tikrą laiką), sutartis gali būti pripažįstama visiškai negaliojančia arba ji turi būti keičiama.

Viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja. Šiuo pagrindu negaliojančio sandorio teisinės pasekmės gali būti trejopos: gali būti taikoma dvišalė restitucija, vienašalė restitucija arba restitucija visai netaikoma. Keliant klausimą dėl restitucijos, reikia išsiaiškinti, ar šalys žinojo, ar turėjo žinoti, jog sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei. Jeigu abi šalys žinojo ar turėjo žinoti, jog sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei (t.y. jei šalys tokį sandorį sudarė tyčia, abi šalys žinojo, kad sandoris yra neteisėtas), tai restitucija netaikoma. Vienašalė ar dvišalė restitucija galima, jei:

- jos taikymas neprieštarauja imperatyvioms įstatymų normoms ar gerai moralei, t.y. kai nebuvo pasiektas tokio sandorio tikslas (pavyzdžiui, sandoris nevykdomas arba viena sandorio šalis nepradėjo jo vykdyti);
- viešosios teisės normos nenustato tokio sandorio šalims turtinių sankcijų.

Kai galima dvišalė restitucija, tai ji taikoma laikantis tokių pačių taisyklių kaip ir sandorio negaliojimo dėl prieštaravimo imperatyvioms įstatymo normoms atveju, kurios buvo aptartos anksčiau. Jei taikoma vienašalė restitucija, tai antroji šalis grąžina viską, ką pagal sandorį yra gavusi, o jeigu neįmanoma turto grąžinti natūra, tai jo vertė atlyginama pinigais.

Gali susiklostyti tokia situacija, kai ne visas sandoris yra negaliojantis, o tik jo dalis. Šią situaciją reglamentuoja CK 1.96 str., kuriame teigiama, kad sandorio dalies negaliojimas nedaro negaliojančių kitų jo dalių, jeigu galima daryti prielaidą, kad sandoris būtų buvęs sudarytas ir neįtraukiant negaliojančios dalies. Jeigu sandorį sudaro keletas dalių, kuriose yra įtvirtintos skirtingos teisės ir pareigos reglamentuojančios sąlygos, tai pripažinus dalį šių sąlygų negaliojančiomis dėl to, kad jos prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei, automatiškai negalima laikyti niekiniu ir viso sandorio. Tokiu atveju reikia aiškintis, ar sandoris būtų sudarytas ir be negaliojančios dalies.

Civilinės teisės doktrinoje vyrauja nuomonė, kad niekinės sutartys nesukuria pagal įstatymą jokių teisinių pasekmių, tarsi jos niekad ir nebuvo sudarytos. Autorės nuomone, su šia pozicija galima sutikti tik iš dalies. Jeigu niekinis sandoris nebuvo pradėtas vykdyti, šalys sandorio pagrindu neįgijo jokių teisių ar pareigų, tai galima teigti, kad jis nesukėlė jokių teisinių pasekmių. Bet jeigu sandoris buvo vykdomas, tai negalima teigti, kad jis nesukėlė jokių pasekmių. Jau vien restitucijos taikymas patvirtina, kad sandorio šalių teisių ir pareigų apimtis skyrėsi sandorio sudarymo metu ir jo ginčijimo metu. Jeigu taikoma restitucija, tai sandorio šalys grąžinamos į pradinę padėtį, kol dar nebuvo sudariusios sandorio, bet negalima teigti, kad jos jo niekad nebuvo sudariusios. Autorė pritaria V.Mikelėno pozicijai, jog „sandorio negaliojimas jokių būdu nereiškia, kad sandorio, kaip juridinio fakto, apskritai nebuvo. Jis buvo, tačiau nesukėlė tų padarinių, kurių siekė sandorio šalis ar šalys.“¹⁰⁹ Jeigu sutiktume, kad niekinio sandorio, kaip juridinio fakto, apskritai nebuvo, tai kokių juridinių pagrindų tuomet yra taikoma restitucija? Niekinės sutartys nesukelia jokių teisinių padarinių ne dėl to, kad jos nebuvo sudarytos, o dėl to, kad teisė tiems padariniams neleidžia atsirasti, o jeigu nutiko taip, kad niekinė sutartis sukėlė teisinius padarinius, tai teisės pagalba jie yra šalinami ir šalys grąžinamos į ta padėtį, lyg sandorio nebūtų sudariusios.

Apibendrintai, galima pasakyti, kad niekinių ir nugunčijamų sandorių teisinės pasekmės skiriasi. Jei sutartis akivaizdžiai pažeidžia imperatyvias įstatymo normas, viešąją tvarką ar gerą moralę, tai teismas niekinio sandorio faktą gali konstatuoti *ex officio*. Jei sutartis pažeidžia imperatyvias teisės normas, tai ji yra niekinė ir negalioja nuo sudarymo momento ir turi būti taikoma dvišalė restitucija. Jei sutartis pažeidžia viešąją tvarką ar gerą moralę, tai ji irgi yra niekinė ir negalioja nuo sudarymo momento, bet restitucija gali būti trejopa: gali būti taikoma dvišalė restitucija, vienašalė restitucija arba restitucija iš viso netaikoma. Dvišalė ir vienašalė restitucija galima jei jos taikymas neprieštarauja imperatyvioms įstatymų normoms ar gerai moralei, t.y. kai nebuvo pasiektas tokio sandorio tikslas, o restitucija visai netaikoma, jeigu abi šalys žinojo ar turėjo žinoti, jog sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei. Kaip jau minėta, pagal Lietuvos teisę sutartys, pažeidžiančios imperatyvias teisės normas, viešąją tvarką ar gerą moralę yra niekinės

¹⁰⁹ Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje // Justitia. 2006, Nr. 4.

ir negalioja nuo sudarymo momento, o pagal PECL, išanalizavus pažeidimo rimtumą, priimamas vienas iš šių sprendimų: sutartis paliekama visiškai galioti, gali būti paliekama galioti jos dalis, sutartis gali būti pripažįstama visiškai negaliojančia arba ji turi būti keičiama.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Teismų praktikos bei teisės doktrinos analizės pagalba šiame magistro darbe išanalizuoti sutarčių negaliojimo pagrindai, nurodant kokią svarbią vietą užima sutartys, turinčios turinio trūkumų. Atskleistas ir išnagrinėtas imperatyvių įstatymo normų, viešosios tvarkos bei geros moralės, kaip sutarčių negaliojimo pagrindų, reglamentavimas pagal Lietuvos teisę bei pateiktas šių sutarčių negaliojimo pagrindų reglamentavimas Europos Sąjungos valstybėse. Atskleistas sąvokų: imperatyvios įstatymo normos, viešoji tvarka, gera moralė turinys bei jų tarpusavio santykis. Išanalizuotos šių sutarčių negaliojimo pagrindų taikymo teisinės pasekmės, išanalizuota ir apibendrinta teismų praktika šia tema. Taigi, buvo įgyvendinti visi šiame magistro darbe iškelti uždaviniai, išanalizuota darbo problema, atsakyta į kiekvieną iškeltą klausimą ir buvo pasiektas šio darbo tikslas.

Žinoma, šiuo darbu nebuvo išspręsti visi probleminiai klausimai susiję su imperatyviomis įstatymo normomis, viešąja tvarka bei gera morale. Kadangi imperatyvios įstatymo normos, viešoji tvarka bei gera moralė yra sutarčių laisvės principo išimtis, tai reikalinga detalesnė bei išsamesnė sutarčių laisvės principo analizė. Be to, šiame magistriniame darbe buvo trumpai aptartos ir sandorių, negaliojančių dėl minėtų pagrindų, teisinės pasekmės, kurios taip pat reikalauja detalesnės analizės. Dėl ribotos darbo apimties, minėti klausimai šiame magistro darbe nebuvo išsamiau analizuoti, tačiau šiam darbui kelti uždaviniai buvo įgyvendinti, problema buvo išsamiai išanalizuota, kad būtų galima suformuluoti toliau pateikiamas išvadas bei rekomendacijas.

1. Iškelta hipotezė, jog prieštaravimo imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei sąvokų interpretavimo problemų nesumažės, jeigu įstatyme detalizuosime šių negaliojimo pagrindų turinį, pasitvirtino. Šios sąvokos yra vertinamojo pobūdžio, laikas nuo laiko jų turinys kinta. Teismams yra pavesta aiškinti ir taikyti teisės aktus, todėl įgyvendindami šias funkcijas, jie suformuoja imperatyvių įstatymo normų, viešosios tvarkos bei geros moralės pagrindų taikymo kriterijus. Jei įstatyme detalizuotume šių negaliojimo pagrindų turinį, tai susidurtume su sudėtingu mechanizmu, kai turėtume griežtai laikytis įstatyme apibrėžtų kriterijų ir norint prisitaikyti prie pakitusių teisinių santykių, reiktų keisti teisės aktus.
2. Sutartis gali būti pripažinta negaliojančia kaip prieštaraujanti imperatyvioms įstatymo normoms tik tada, kai ji prieštarauja įstatymui – tai yra pagrindinė taisyklė. Sutartis gali būti pripažinta negaliojančia dėl prieštaravimo imperatyvioms poįstatyminėms teisės normoms tik išimtiniais atvejais ir turi tenkinti tokias būtinas sąlygas: sutartimi reglamentuojami teisiniai santykiai turėtų turėti viešąjį interesą, t.y. sutarties objektas turėtų būti visuomenei svarbi vertybė; įstatyminis reglamentavimas turėtų būti

nepakankamas arba tiesiogiai darantis nuorodą į poįstatyminį teisės aktą, todėl CK 1.80 ir 6.157 straipsnių kolizijos klausimą siūlome spręsti CK 1.80 straipsnio naudai.

3. Ne bet koks prieštaravimas imperatyviai įstatymo normai bus pagrindas pripažinti sutartį negaliojančia. Kiekvienu konkrečiu atveju reikia aiškintis, ar sutartis iš esmės pažeidžia imperatyvą, ar pažeidimas yra tik formalus ir sutarties galiojimas nedarytų žalos trečiųjų asmenų teisėms. Jei teismas konkrečioje byloje aiškindamasis faktines bylos aplinkybes padaro išvadą, kad normos taikymas lemtų neprotingą, neteisingą rezultatą, tai nepriklausomai, ar norma dispozityvi, ar imperatyvi, ji gali būti netaikoma. Taip imperatyvių įstatymo normų institutas derinamas su teisingumo, protingumo, sąžiningumo bei civilinių teisinių santykių teisėtumo ir stabilumo principais.
4. Jei sutartis pažeidžia pamatinių principų nuostatas, grindžiančias valstybės teisinės sistemos, valstybės bei visuomenės funkcionavimą, tai automatiškai reiškia, kad sutartis prieštarauja viešajai tvarkai ir yra negaliojanti, nepriklausomai nuo to ar toje normoje yra nurodyta tokia jos nesilaikymo pasekmė, ar ne.
5. Geros moralės kriterijus yra įvestas tarsi saugiklis tiems atvejams, kai įstatymo normos tiesiogiai nesuformuluoja konkretaus draudimo arba kai tam tikri visuomeniniai santykiai dar nėra sureguliuoti. Tokiu atveju teismai, sistemiškai aiškindami teisės normas bei teisės principus ir juos taikydami, prisitaiko prie kintančių teisinių santykių. Be to, bendros pareigos elgtis sąžiningai, teisingai bei protingai nesilaikymas sutartiniuose santykiuose traktuotinas kaip netenkinantis moralės normų elgesys.
6. Jei sutartis prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms, tai sandorio negaliojimo faktui konstatuoti ir restitucijos taikymo būdui nustatyti pakanka konstatuoti tik objektyvųjį kriterijų, t.y. sutarties sąlygų prieštaravimą imperatyvioms įstatymo normoms, o jei sutartis prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei, tai sandorio negaliojimo faktui konstatuoti reikia aiškintis objektyvųjį, o restitucijos taikymo būdui nustatyti – subjektyvųjį kriterijų.
7. CK 1.80 str. ir 1.81 str. įtvirtina tris skirtingus sutarčių negaliojimo pagrindus, kurie gali būti atribojami remiantis šiais kriterijais:
 - a. Jei sutartis pažeidžia imperatyvias privatinės teisės normas, tai bus taikomas CK 1.80 str., jei imperatyvias viešosios teisės normas, kurios įtvirtina pamatinius valstybės bei visuomenės funkcionavimo principus, tai sutartis bus ginčijama viešosios tvarkos pagrindu, o jeigu sutartiniuose santykiuose pažeidžiama pareiga elgtis sąžiningai, teisingai bei protingai arba pažeidžiamos

minimalios gėrio, blogio, pareigos, padarumo nuostatos, tai sutartis prieštarauja geros moralės pagrindui, nepriklausomai nuo to, kokios teisės šakos normas pažeidžia sutartis.

- b. Imperatyvioje teisės normoje turi būti suformuluotas tikslus elgesio variantas, kuris gali būti paliepimo (įpareigojantis elgtis tam tikru būdu) arba draudimo (įpareigojantis nesielgti tam tikru būdu) forma ir tik konkrečios elgesio taisyklės nesilaikymas reikš sutarties pažeidimą. Viešojo tvarka gali būti pažeidžiama ir tuo atveju, kai įstatymo normos tiesiogiai nesuformuluoja konkretaus draudimo, t.y. jis numanomas ar išplaukia iš tam tikrų normų viseto jas sistemiškai aiškinant, o geros moralės pagrindas taikomas, kai sutartimi pažeidžiama bendro pobūdžio pareiga elgtis teisingai, sąžiningai, protingai arba pažeidžiamos minimalios gėrio, blogio, pareigos, padarumo nuostatos, kurios taikomos aiškinant konkretų teisinį santykį.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės normų aktai

1. Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis//Valstybės žinios, 2004. Nr. 2-2.
2. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas (2000 m. liepos 18 d. Nr. VIII-1864) // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės Žinios. 1964, Nr. 19-138.
4. Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas (1996 m. balandžio 2 d. Nr. I-1274) // Žin., 1996, Nr. 39-961.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios, 1992. Nr. 33-1014.
6. UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principai // <http://www.unilex.info>, prisijungimo laikas: 2009-10-28.
7. Vokietijos civilinis kodeksas // http://bundesrecht.juris.de/englisch_bgb/german_civil_code.pdf, prisijungimo laikas: 2009-11-05.

Specialioji literatūra

8. Ambrasienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. - Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006.
9. Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. - Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2007.
10. Gumbis J. Sutarties laisvės teisinės ribos: daktaro disertacijos santrauka: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: VU, 2002.
11. Kötz H., Flessner A. European contract law. 2002.
12. Lietuvos Respubliko civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga: bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2001.
13. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. – Vilnius: Justitia, 2002.
14. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. – Vilnius: Justitia, 2002.
15. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
16. Michael H. Contract law and practice: the English system and continental comparisons. – The Hague London Boston: Kluwer Law International, 2001.

17. Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje // Justitia. 2006, Nr. 4.
18. Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996.
19. Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2002.
20. Mizaras V. Ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. – Vilnius: Justitia, 2009.
21. Principles of European Contract Law. Part III. – The Hague London Boston: Kluwer Law International. 2003.
22. Richards P. Law of contract. – Harlow: Longman, 2006.
23. Trebilcock. The Limits of freedom of contract, 1993.
24. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2004. Rome: International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), 2004.
25. Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000.
26. Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. Civilinė teisė: vadovėlis. Kaunas: Vija, 1997. P. 195.
27. Zimmermann R., Whittaker S. Good faith in European Contract Law. – Cambridge University Press, 2000.
28. Zweigert K., Kötz H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001.

Teismų praktika

29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų senato 1997 m. birželio 13 d. nutarimo Nr. 5 „Dėl įstatymų, reguliuojančių teismo sprendimo priėmimo ir išdėstymo tvarką, taikymo teismų praktikoje“ 5 punkto antra pastraipa.
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. gegužės 31 d. nutartis c. b. E. Jankauskienė v. K. Ryšis ir kt., Nr. 3K-3-206/1999.
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. spalio 2 d. nutartis c.b. UAB „Init“ v. UAB „Parabolė“, Nr. 3K-3-905/2000.
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. spalio 9 d. nutartis c. b. L. Liutkevičienė v. V. Liutkevičius; Nr. 3K-3-974/2000.
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. spalio 11 d. nutartis c. b. A. Ščerbavičius v. A. Rancevas ir kt., Nr. 3K-3-987/2000.
34. LAT senato 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas Nr. 28 Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautines privatinės teisės normas.
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. gruodžio 10 d. nutartis c. b. P. Vilky v. E. M. Vilkienė ir kt., Nr. 3K-3-1319/2001.

36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. sausio 21 d. nutartis c. b. V. Savickas v. J. Sriubaitė (Vainienė) ir kt., Nr. 3K-3-353/2002.
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. kovo 25 d. nutartis c. b. L. Sinevičienė v. A. Sinevičius, Nr. 3K-3-514/2002
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. birželio 5 d. nutartis c. b. Utenos apskrities VMI v. A. Trinkūnas Nr. 3K-3-831/2002.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. rugsėjo 16 d. nutartis c. b. A. Pugačiukas v. A. Laurinaitis, D. Sinkevičiūtė ir kt., Nr. 3K-3-999/2002 m.
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. gruodžio 2 d. nutartis c. b. K. Gorbunovas v. L. Palijenko ir kt., Nr. 3K-3-1443/2002.
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. sausio 20 d. nutartis c. b. Marijampolės apskrities VMI v. UAB "Kraitenė" Nr. 3k-3-62/2003.
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 4 d. nutartis c. b. O. Dērkač ir J. Dērkačius v. E. Adachovskaja, Nr. 3K-3-667/2003.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 15 d. nutartis c. b. E.J. v. E.G., Nr. 3K-3-977/2003.
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. sausio 21 d. nutartis c. b. A. Beleškienė v. A. Beleşka, Nr. 3K-3-47/2004.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 8 d. nutartis c. b. R. Ruseckas v. UAB „Virpita“ Nr. 3K-3-324/2005.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 19 d. nutartis c. b. AB „Lietuvos dujos“ v. AB „Kauno energija“, Nr. 3K-7-378/2005.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutartis c. b. R. M. stomatologinė klinika v. UAB „Ratio“, AB „Snoras“, A. M., R. M. Nr. 3k-3-30/2006.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. vasario 8 d. nutartis c. b. N. N. v. N. T Nr. 3K-3-106/2006.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. rugsėjo 20 d. nutartis c. b. AB „Molesta“ v. AB „Spauda“ Nr. 3K-3-501/2006.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 31 d. nutartis c. b. UAB „Vasmangas“ v. UAB „Valdo leidykla“ Nr. 3K-3-567/2006.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 11 d. nutartis c. b. I. Šapiro firma „InSpe“ v. UAB „Folis“ Nr. 3K-3-640/2006.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis c. b. VĮ Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija v. Belgijos Į „Hydro Soil Services NV“ Nr. 3K-3-62/2007.

53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 19 d. nutartis c. b. Z. S. v. V. S. Nr. 3K-3-98/2007.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 6 d. nutartis c. b. T. Ž. v. J. V. V. individuali įmonė Nr. 3K-3-147/2007.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 16 d. nutartis c.b. BUAB „Nordfarma“ kreditorius UAB „Armila“ v. UAB „Limedika“, Nr. 3K-3-146/2007.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 19 d. nutartis c. b. UAB „Neringos žuvis“ v. A. P. IĮ „Altana“ Nr. 3K-3-168/2007.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gegužės 8 d. nutartis c. b. V. M. v. I. V., S. V., G. V., J. V., Nr. 3K-3-195/2007.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 29 d. nutartis c. b. R. J., T. R. v. AB „Spauda“ Nr. 3K-3-29/2008.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 28 d. nutartis c. b. BUAB „Utvilsta“ v. UAB „Gilius ir Ko“ Nr. 3K-3-540/2008.
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 30 d. nutartis c. b. E. M. v. J. M., E. J., A. J., V. M., Klaipėdos rajono savivaldybės administracija Nr. 3K-3-617/2008.
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 14 d. nutartis c. b. Kaišiadorių rajono vyriausiojo prokuroras v. AB „VST“ Nr. 3K-3-185/2009.
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 birželio 26 d. nutartis c. b. G. M. personalinė įmonė „Mados oazė“ v. Klaipėdos miesto savivaldybė ir kt. Nr. 3K-3-270/2009.

SANTRAUKA

Prieštaravimas imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei kaip sutarties negaliojimo pagrindai

Magistro baigiamajame darbe atskleidžiami sutarčių, prieštaraujančių imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei ypatumai. Sutartys, turinčios turinio trūkumą, t.y. prieštaraujančios imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei, užima labai svarbią vietą tarp sutarčių negaliojimo pagrindų, nes tokios sutartys yra niekinės ir negalioja nuo sudarymo momento. Be to, sutarčių laisvės principas, kaip vienas iš pagrindinių civilinės teisės principų, gali būti ribojamas šiais trimis pagrindais. Nors šie sutarčių negaliojimo pagrindai yra labai svarbūs, bet sąvokos: imperatyvios teisės normos, viešoji tvarka ir gera moralė nėra apibrėžtos įstatyme, taip pat nėra įtvirtinti ir šių pagrindų atribojimo kriterijai. Dėl šių priežasčių magistriniame darbe buvo analizuojamas imperatyvių įstatymo normų, viešosios tvarkos bei geros moralės reglamentavimas nacionaliniu bei tarptautiniu mastu, atskleidžiamas šių pagrindų turinys, jų esmė, tarpusavio atribojimo kriterijai, skirtumai ir panašumai lyginant su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis, analizuojami šių pagrindų taikymo ypatumai Lietuvos teismų praktikoje.

Išanalizavus darbo temą bei išnagrinėjus teismų praktiką, prieita prie išvados, kad jei sutartis pažeidžia privatinės teisės imperatyvias teisės normas, tai sutartis negalios CK 1.80 str. pagrindu, jei pažeidžiamos viešosios teisės imperatyvios teisės normos, kurios įtvirtina pamatinius valstybės bei visuomenės funkcionavimo principus, tai sutartis bus ginčijama viešosios tvarkos pagrindu, o jeigu sutartiniuose santykiuose pažeidžiama pareiga elgtis sąžiningai, teisingai bei protingai arba pažeidžiamos minimalios gėrio, blogio, pareigos, padorumo nuostatos, tai sutartis prieštarauja geros moralės pagrindui, nepriklausomai nuo to, kokios teisės šakos normas pažeidžia sutartis.

Santraukos turinys: Prieštaravimas imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei kaip sutarčių negaliojimo pagrindai tarpusavyje yra tarpiai susiję. Šių pagrindų turinio bei jų tarpusavio atribojimo kriterijų nustatymas pavestas teimams. Remiantis teismų praktikos analize, magistriniame darbe suformuluotos prieštaravimo imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai bei gerai moralai kaip sutarčių negaliojimo pagrindų taikymo pagrindinės taisyklės.

Pagrindinės sąvokos: Imperatyvios teisės normos, viešoji tvarka, gera moralė, sutarties laisvės principas, sutarties negaliojimas.

SUMMARY

Contracts infringing mandatory rules, public order or good morals

Master's thesis object is to disclosure features of contracts infringing mandatory rules, public order or good morals. Contracts with the defects of content, named as contracts infringing mandatory rules, public order or good morals have a very important place among the invalid contracts, because such contracts are null and void from the moment they where created. In addition, the principle of freedom of contract, as one of basic civil law principles, may be limited by mandatory rules, public order or good morals. Despite that these three basics of invalidity are very important, the concept of mandatory rules, public order and good morals is not defined in the law, besides, there is no criteria how to establish the framework between them. For these reasons, it was analyzed the regulation of the mandatory rules, public order and good morals nationally and internationally, disclosed contents of these three basics of invalidity, the distinguishing features between them, their application in the court practise of Lithuania, the differences and similarities compared with other European Union countries.

In this analysis we could conclude that if the contract violates the mandatory private law rules, the contract will be invalid by CK 1.80 art., if there is a breach of mandatory rules of public law, which establish the underlying principles of functioning of society and the state, this contract will be invalid on the basis of public policy, if a contractual relationship violated the duty to act honestly, fairly and reasonably, or there is a violation of a minimum of goodness, evil, duty, decency provisions, this contract would be contrary to good morals, despite which rules of law the contract violates.

Content of summary: Contracts infringing mandatory rules, public order or good morals are closely related. The courts are in charge of determining the content of these three basics of invalidity and the distinguishing features between them. According the practice of Lithuanian courts there were stated the main rules how to apply mandatory rules, public order or good morals.

Key words: mandatory rules, public order, good morals, the principle of freedom of the contract, invalidity of the contract.